T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
GAZETECİLİK ANABİLİM DALI

TÜRK BASININDA "GEZİ PARKI OLAYLARI"NA YÖNELİK İLETİLERİN ANALİZİ

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Dileknur CEYLAN

KOCAELİ 2016

T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
GAZETECİLİK ANABİLİM DALI

TÜRK BASININDA "GEZİ PARKI OLAYLARI"NA YÖNELİK İLETİLERİN ANALİZİ

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Dileknur CEYLAN

Danışman: Prof. Dr. Füsun ALVER

KOCAELİ 2016

T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
GAZETECİLİK ANABİLİM DALI

TÜRK BASININDA "GEZİ PARKI OLAYLARI"NA YÖNELİK İLETİLERİN ANALİZİ

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Tezi Hazırlayan: Dileknur CEYLAN
Tezin Kabul Edildiği Enstitü Yönetim Kurulu Karar ve No: 10.02.2016 2016/4

Jüri Başkanı: Prof. Dr. Füsun ALVER

Jüri Üyesi: Prof. Dr. Bilal Arık

Jüri Üyesi: Yrd. Doç. Dr. Betül Pazarbaşı

KOCAELİ 2016

İÇİNDEKİLER

TÜRK BASININDA "GEZİ PARKI OLAYLARI"NA YÖNELİK İLETİLERİN ANALİZİ

ÖZET

Bu çalışmada, çıkış noktasını Marksist anlayışın oluşturduğu eleştirel yaklaşım benimsenerek, iktisadi yapının etkilerinin toplumun bütün alanlarına nüfuz etmesi sonucunda kitle iletişim araçlarınca üretilen malzemenin de siyasal ve ekonomik yapı ile iç içe geçmiş bir ilişki içerisinde olduğunun altı çizilmektedir. Dolayısıyla, siyasal, ekonomik ve kültürel anlamda birbirini kesen bir üretim süreci içerisinde üretilen haberlerin de ideolojik bir boyuta sahip olduğu, bu nedenle de asıl görevi haberi olduğu gibi sunmak olan kitle iletişim araçlarının, benimsediği ideoloji ekseni çerçevesinde haberleri kimi zaman çarpıtarak, abartarak, kurgusallaştırarak, önemli ya da önemsiz hale getirerek ve böylece haberin gerçeklikle olan ilişkisine müdahale ederek kamuoyuna yön verdiği "Gezi Parkı Olayları" bağlamında iddia edilmektedir.

Taksim meydanı yayalaştırma projesi kapsamında Gezi Parkı'nın yıkılarak alışveriş merkezi ve rezidans olarak hizmet vermek amacıyla Topçu Kışlası'nın yeniden inşa edilmek istenmesi Türkiye yakın tarihine "Gezi Parkı Olayları" olarak geçen geniş katılımlı bir harekete neden olmuştur. Bu projeye tepki gösteren az sayıdaki aktivistin polisin aşırı ve orantısız güç kullanımına maruz kalması sonucunda 31 Mayıs 2013'te çok sayıda kişi gerek projeyi gerekse uygulanan polis şiddetini protesto etmek amacıyla Taksim Gezi Parkı'nda bir araya gelmiş; olaylar kısa sürede diğer büyük şehirlere de yayılmıştır. Protestoların belli bir süre yazılı ve görsel basın tarafından görmezden gelinmesi, Türkiye'de basın özgürlüğü sorununa yönelik gerek ulusal gerekse uluslararası düzeyde geniş çaplı bir tartışmayı da başlatmıştır.

Anahtar Kelimeler: Gezi Parkı Olayları, Marksist Eleştirel Yaklaşım, İdeoloji, Toplumsal Gerçeklik ve Kitle İletişim Araçları.

ANALYSIS OF MESSAGES ABOUT THE GEZİ PROTESTS ON TURKISH PRESS

ABSTRACT

By adopting the critical Marxist theory, this study deals with the fact that there is a direct relation between material produced by mass media and economic and political conditions of social structure as a result of penetration of economic structure's reflections into the social spheres. It is claimed that the process of news production which politically, economically and culturally intersects each other have an ideological aspect; hence, within the context of Gezi Park Protests, mass media which has the main responsibility to transmit news without intervention creates public opinion by distorting, exaggerating, fictionalizing and in this way intervening in the relationship between news and the reality.

As part of Taksim pedestrianization project, the desire to reconstruct Topçu Kışlası to serve as a shopping mall and residence by demolishing Gezi Park caused a radical movement, Gezi Park Protests, which made its mark in recent history of Turkey. On 31 May 2013, thousands of people came together in Taksim Square in order to protest both police violence and the project itself as a result of the fact that several activists reacting against that project were exposed to excessive use of force by police, and in a short time protests spread to other big cities of Turkey. The fact that protests were overlooked by the visual and written media for a length of time triggered an extensive discussion about the issue of freedom of the press in Turkey both at the national and international level.

Keywords: Gezi Park Protests, Critical Marxist Approach, Ideology, Social Reality and Mass Media.

KISALTMALAR

AA	Anadolu Ajansı
AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AKP	Adalet ve Kalkınma Partisi
BDP	Barış ve Demokrasi Partisi
BİST	Borsa İstanbul
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
CPJ	Gazetecileri Koruma Komitesi
DİA	Devletin İdeolojik Aygıtları
MHP	Milliyetçi Hareket Partisi
MİT	Milli İstihbarat Teşkilatı
RSF	Sınır Tanımayan Gazeteciler Örgütü
SDP	Sosyalist Demokrasi Partisi
STK	Sivil Toplum Kuruluşu
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TMSF	Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu
TRT	Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu
UNESCO	Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Teşkilatı

TABLOLAR DİZİNİ

GİRİŞ

Tarihsel süreç içerisinde çeşitli sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasal etkenler nedeni ile çok önemli dönüşümler geçirdiği gözlemlenen kitle iletişim araçları, günümüzde kitlelere yön vermek ve kamuoyu oluşturmak gibi oldukça önemli bir toplumsal işleve sahiptir. Kapitalist ekonomik sistemin dünya genelinde egemenleşmesine paralel olarak sosyal ve kültürel alanlarda da önemli dönüşümler yaşanmakta olup medya sektörü de yaşanan bu gelişmelerden nasibini almakta, medya organizasyonları ekonomik ve siyasal sistem arasında kurulan yakın ilişkide hemen neredeyse aracı bir konumda bulunmaktadır.

Kitle iletişim araçlarının kitleler üzerindeki gücünün basının ortaya çıktığı ilk dönemlerden itibaren siyasal aktörlerin dikkatlerinden kaçmadığı ve bu aktörlerin medyanın gücünden yararlanmak için kimi zaman sektörle yakın ilişkiler kurmaya çalıştıkları kimi zamansa baskı ve yıldırma politikalarına başvurdukları bugün çok iyi bilinen bir gerçektir. Medya ve siyasal iktidar arasında tarihsel olarak süregelen yakın ilişki de bu bağlamda önem kazanmakta, çoğu medya kuruluşu topluma empoze edilmek istenen birtakım fikir ve ideolojilerin pazarlanarak sisteme meşruiyet kazandırılmasında ve sistemin yeniden üretilmesinde siyasal iktidara yakın tutumlarıyla önemli bir rol oynamaktadır.

Bu çalışmanın konusu açısından ideoloji kavramı, toplumdaki başat güçlerin kendi fikirlerini toplumun bütününe empoze etme amacı ve bu amaca erişebilmek için kullandığı yöntemler hakkında yol gösterici ve aydınlatıcı bir kavram olarak temel çıkış noktasını oluşturmaktadır. Bu nedenle çalışmanın birinci bölümünde başta Karl Marx olmak üzere, Antonio Gramsci ve Louis Althusser'in ideoloji kuramları ve ideoloji kavramına yapmış oldukları katkılar eleştirel perspektif temelinde ayrıntılı bir biçimde irdelenmeye çalışılacaktır.

İkinci bölümde ise kapitalist sistem içerisinde, kitle iletişim araçlarınca üretilen kültürel ürünlerin de kapitalist pazarda var olan mübadele sistemi içerisinde son tahlilde, birer metaya dönüşerek toplumda egemen olan sınıfların bu egemenliklerinin yeniden üretilerek meşrulaştırılmasına hizmet edeceği düşüncesinden yola çıkılarak, toplumsal

gerçekliğin kitle iletişim araçlarının kendi perspektiflerine göre benimsemiş oldukları ideolojik öğeler vasıtasıyla nasıl, ne şekilde ve niçin kimi zaman yanlış bir biçimde kurgusallaştırılarak, görmezden gelinerek, önemsizleştirilerek ve alt üst edilerek sunulduğu analiz edilecektir. Bu noktada, en önemli toplumsal iktidar mekanizmalarından biri olan ekonomik gücü elinde bulunduran sınıfların siyasal anlamda da iktidar sahibi olabilmek amacıyla kitle iletişim kuruluşlarına yönelmeleri, iletişimin ekonomi politiği bağlamında incelecektir.

Üçüncü ve son bölümde ise "Gezi Parkı Olayları" ile ilgili haberlere yazılı basında ne şekilde yer verildiği saptanmaya çalışılacak, gazetelerin olayla ilgili iletilerinin biçim ve içeriklerinde iktidarın ideolojisine yakın bir duruş sergileyip sergilemedikleri içerik analizi yöntemiyle ortaya konmaya çalışılacaktır. Çalışmada örneklem olarak liberal bir eğilim ve daha orta yollu bir tutum içerisinde olan Hürriyet, muhalif bir tavır sergileyen, sol eğilimli Cumhuriyet ve iktidar partisine yakın konumuyla dikkat çeken Yeni Şafak adlı günlük gazetelerin 1-30 Haziran 2013 tarihleri arasında yayımlanan nüshaları tercih edilmiştir. Analiz kapsamına yalnızca söz konusu gazetelerin "Gündem" ve "Ekonomi" sayfalarında yer alan haberler dahil edilecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

ELEŞTİREL YAKLAŞIM PERSPEKTİFİNDEN İDEOLOJİ KURAMLARI

On sekizinci yüzyıl Aydınlanma yaklaşımınca ortaya konulan bir kavram olan ideoloji nosyonu, tarihsel süreç içerisinde farklı anlamlar kazanarak dikkat çekici birtakım dönüşümlere uğramıştır. Gündelik hayatın birçok safhasında kullanılan ideoloji terimi gerek olumlu gerekse olumsuz çağrışımlarıyla siyasal ve toplumsal yaşama yön veren en belirleyici dinamiklerden biri olarak değerlendirilebilir.

1.1. İdeoloji Kavramı, Kavramın Kökenleri ve Tarihsel Süreç İçerisindeki Gelişimi

İdeoloji, genel itibarıyla toplumsal hayatla ilgili çeşitli anlam ve sembolik temsillere işaret eden bir kavram olarak (Sancar, 2008: 8) ya da "toplumun özdeksel altyapısınca belirlenen siyasal, felsefesel, dinsel, sanatsal vb. gibi düşünce biçimlerinin tümü" (Hançerlioğlu, 1992: 26) olarak tanımlanabileceği gibi "siyasi ya da toplumsal bir öğreti meydana getiren ve siyasi ve toplumsal eylemi yönlendiren düşünce, inanç ve görüşler sistemi; bir topluma, bir döneme ya da toplumsal bir sınıfa özgü inançlar bütünü; bir toplumsal durumu yansıtan düşünceler dizgesi; insanların kendi varoluş koşulları ve ilişkilerinden doğan yaşam tarzlarıyla ilgili tasarımların tümü" şeklinde de tanımlanabilir (Cevizci, 2000: 489).

Başka bir tanımlamayla ideoloji, belirli bir toplumsal kesimin davranışlarını haklı ve meşru göstermek amacıyla paylaşmış oldukları "ortak düşünceler, mithos'lar ve değer yargıları"nın toplamı olarak değerlendirilebilir (Ülgener, 2006: 142).

İdeoloji adlı eserinde Terry Eagleton, kavramın altı farklı tanımlamasının olanaklı olduğunu belirtmektedir. Buna göre ideoloji, en genel anlamıyla toplumsal hayattaki düşünce ve inanç sistemlerini üreten bir süreç; toplumsal bakımdan önemli bir pozisyonda bulunan belli bir sınıfın içinde yer aldığı koşulları simgeleyen fikirler; toplumsal egemenliğin yeniden üretiminde esas olan birtakım sorunların belirli toplumsal güç odaklarınca tartışıldığı "söylemsel" alan; egemen sınıfların çıkarlarını

koruyup meşrulaştıran bir fikir ve inanç sistemi; toplumun maddi yapısından kaynaklanan yanıltıcı ve yanlış inançlar anlamlarına gelmektedir[1] (2011: 52-55).

Göran Therborn (1989), ideolojileri "Kapsayıcı-Varoluşsal", "Kapsayıcı-Tarihsel", "Konumsal-Varoluşsal" ve "Konumsal-Tarihsel" ideolojiler olmak üzere dört gruba ayırmaktadır. Buna göre "Kapsayıcı-Varoluşsal İdeolojiler", yaşamda iyi ve kötünün ne olduğu, insani varoluş açısından nelerin olanaklı olduğu ve ölümden sonra hayatın olup olmadığıyla ilgilenir. "Kapsayıcı-Tarihsel İdeolojiler" vasıtasıyla insanlar tarihsel toplumsal yaşamın bilinçli üyeleri haline getirilmektedir. "Konumsal-Varoluşsal İdeolojiler", bireyleri üyesi bulundukları toplumun belirli bir konumuna tabi kılar; bu ideolojiler "bireysellik, erkeklik/kadınlık, yaş ve yaşlanma"yla ilgili belirli özne biçimlerini oluştururlar. "Konumsal-Tarihsel İdeolojiler" ise bir ailenin üyelerini, bir yerin sakinlerini, belli bir eğitim düzeyindekileri, belirli meslek sahiplerini vs. ve birbirinden farklı sınıfların üyelerini biçimlendirmektedir (28-30).

John Brookshire Thompson, *Ideology and Modern Culture* (1990: 53-54) adlı eserinde ideolojiyi genel olarak nötr ve eleştirel ideoloji olmak üzere iki farklı biçimde kavramsallaştırmaktadır. Bunlardan ilkinde ideoloji, zorunlu bir biçimde yanıltıcı, hayali ya da belirli bir grubun çıkarlarına hizmet eden bir kavram olarak değil, toplumsal hayatın diğer veçheleri gibi ve bu veçhelerden daha sorunsuz olmayan bir boyutu olarak düşünülmektedir. Eleştirel anlamda ideoloji ise negatif, eleştirel ve küçültücü bir anlam aksettirmekte ve nötr ideoloji anlayışının tam karşıtı olarak burada ideoloji; yanıltıcı, hayali ve tek yanlı bir kavram olarak tasarlanmaktadır.

İdeolojinin, sembolik anlamlı görüngüler olarak toplumsal anlamda tahakküm ilişkilerinin oluşturulup sürdürülmesine hizmet etmekte olduğunu, bu nedenle ideoloji çalışması yapmanın aslında bu tahakküm ilişkisinin oluşturulması ve devamlılığının sağlanmasında rol oynayan faktörlerin araştırılması olduğunu düşünen Thompson (1990: 56), ideolojilerin sembolik yapı ekseninde beş farklı biçimde işlemekte olduğunu söylemektedir. Bunlar; ussallaştırma, evrenselleştirme ve anlatısallaştırma aracılığıyla meşrulaştırma; yerinden çıkarma, değişik biçimlerde

[1] İdeoloji kavramıyla ilgili kapsamlı bir tartışma için bkz. Terry Eagleton (2011), *İdeoloji*, 3. Basım, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, özellikle s. 17-94.

anlatma ve mecaz kullanımı aracılığıyla gerçeği gizleme; standartlaştırma, beraberliğin simgeleştirilmesi aracılığıyla birleştirme; farklılaştırma aracılığıyla bölümleme; doğallaştırma, ebedileştirme ve adlaştırma/pasifize etme aracılığıyla şeyleştirme (1990: 60).

İdeolojik bir oluşum içerisinde egemen iktidarın kendisini, "kendine yakın inanç ve değerlerin *tutunmasını sağlayarak*, bu tür inançları doğrulukları kendinden menkul ve görünüşte kaçınılmaz kılacak şekilde *doğallaştırarak* ve *evrenselleştirerek*, kendisine meydan okumaya kalkışan fikirleri *karalayarak*, rakip düşünce biçimlerini, muhtemelen açığa vurulmayan ama sistemli bir mantıkla *dışlayarak* ve toplumsal gerçekliği kendine uygun yollarla *çapraşıklaştırarak"* meşrulaştırabileceğini savlayan Eagleton, bu stratejilerin karmaşık biçimler alarak iç içe geçtiğini söylemektedir[2] (2011: 23).

İdeolojinin bireylerin yaşamındaki rolü ise "insanların planlanmış, anlamlı bir dünyada eylemleri başlatıcı bilinçli, düşünen aktif bireyler olarak hayatlarını nasıl yaşayacaklarının ortaya çıkarılmasına ve düzenlenmesine" ilişkindir (Therborn, 1989: 21).

1.1.1. İdeolojinin Bir Kavram Olarak Ortaya Çıkışı ve Gelişimi

İdeoloji kavramı, burjuvazi ile aristokrasi arasında yaşanan iktidar mücadeleleri esnasında, on sekizinci yüzyılın Aydınlanma felsefesinden beslenerek yine bu dönemin felsefi ve kültürel atmosferinde vücut bulan bir kavramdır. Bu dönemin karakteristiği olan ve somut gerçekliğe ancak akıl yoluyla ulaşılabileceğine dair kuvvetli inanç, Aydınlanma filozoflarının akıldışı sayılabilecek tüm dinsel ve metafiziksel unsurları eleştirme ve bu unsurlarla mücadele etme yönündeki eğilimlerinin çıkış noktasını oluşturmuştur. Bu bağlamda ideoloji, akıl ve bilimin öncülüğünde gerçekleşecek olan ilerlemeyi sembolize eden bir kavram olarak ifade edilmiştir (Larrain, 1995: 21-22).

Aydınlanma düşünürlerinin temel amacı, "derebeyciliğe karşı yeni burjuva devriminin ideolojisini; yani, derebeyci (feodal) toplumun ideolojisi olan dinin

---

[2] İtalik karakterle yapılan vurgular yazara aittir.

dünyayı açıklama biçimine karşı, yeni toplumun haklılaştırıcı açıklaması olan yeni ideolojiyi oluşturmak" olarak özetlenebilir (Oskay, 2014: 201).

Başlangıçta "doğru düşünme" bilimine verilen bir ad olan ideoloji terimi, bireylerin zihinlerinde düşüncelerin belirlenme sürecinin nesnel bir biçimde incelenebileceği ve bu nedenle de bireylere "doğru" düşünebilmenin öğretilebileceğini iddia eden bir grup ideolog tarafından kullanılmıştır (Mardin, 2000: 20). Böylelikle, "bir düşünce bilimi olarak ideoloji" fikrini ortaya koyan Fransız filozoflar, bu fikri geliştirip yayma hususunda dönemin yöneticilerinden de destek bularak Ulusal Bilim ve Sanat Enstitüsü'nün (*Institut de France*) bünyesinde bir araya gelmişlerdir. Bu Enstitü'nün faaliyetlerinin odak noktasını, insan zihninde fikirlerin ne şekilde oluştuğuna dair bilimsel bilgiye ulaşmak oluşturmaktaydı (Çelik, 2005: 33-34).

İdeoloji kavramının kullanılan ilk anlamlarının karmaşıklığına dikkat çeken Raymond Williams (1990: 48), ideolojinin başlangıçta "dönüşüme uğramış duyumsamalar", belirli düşünce ve "işaretler sistemleri" olarak kabul edildiğini ve belirli bir dil anlayışı ile sınırlandırıldığını; bu sınırlandırmaların sadece bilimsel ve deneysel olmakla kalmayıp aynı zamanda insanın varoluşuyla ilgili burjuva görüşünün izlerini taşıdıklarını söylemekte; metafiziğin reddedilerek deneyselliğin geliştirilmesini oldukça önemli bir ilerleme olarak görmekle birlikte, kavramın içeriğinden toplumsal faktörlerin dışlanmasını önemli bir kayıp olarak değerlendirmektedir.

İdeoloji, bir terim olarak ilk kez 1797 yılında Ulusal Bilim ve Sanat Enstitüsü'nün de üyesi olan Destutt de Tracy tarafından *İdeoloji Unsurlarına Ait Proje* adlı eserde kullanılmıştır. Tracy'e göre ideoloji;

> Doğanın yasalarını keşfetmeyi amaçlayan doğa bilimlerine benzer biçimde, sistematik gözlem ve deney yoluyla düşüncelerin oluşumuna ilişkin yasaların keşfedilmesiyle uğraşacaktır… Bütün bilgi, dünyanın duyu algıları aracılığıyla deneyimlenmesinden başka bir şey değildir. O halde, ideoloji için en uygun yöntem çözümlemedir: Bilgi, ancak çözümleme yoluyla duyumdaki indirgenemez oluşturucularına ulaşılıncaya kadar parçalanabilir;

ideolojinin hedefi, bilginin doğasını açıklayabilmek için bu indirgenemez öğelere ulaşmaktır" (Çelik, 2005: 39).

Tracy, ideoloji bilimini diğer pozitif bilimler gibi kurumsallaştırmak amacına yönelmişken, bu bilimin "bilinçli olarak üretilen düşünce ve fikirlerin kaynağının saptanmasında faydalı olacağını öne sürmüştür" (Kaya, 2004: 68).

İdeologların düşünsel anlamdaki özgürlükleri ve dolayısıyla da hakimiyetleri ancak Napolyon'un iktidarına kadar devam edebilmiş, kendisinin iktidar hırsı ideologların baskılanması ve sert bir biçimde eleştirilmelerine neden olmuştur. Özellikle de kiliseyle kurmuş olduğu siyasal ilişkiden dolayı ideologların dine karşı düşüncelerinden rahatsızlık duyan Napolyon, aynı zamanda onların kamuoyu üzerindeki etkisinden kendi iktidarına karşı bir tehdit oluşturabilecekleri endişesiyle ürkmeye başlayarak bu kişilere karşı tutumunu değiştirmiştir (Çelik, 2005: 36).

Napolyon, ülkede yaşanan sorunlardan dolayı ideoloji fikrini ve dolayısıyla da ideologları, "güzel Fransamızın başına gelen bütün talihsizliklerin nedeni bu ideolojiler öğretisinde -yapmacık bir tavırla ilksel nedenleri arayan ve insan kalbinin bilgisi ve tarihten alınan dersleri temel almak yerine bu ilksel nedenleri temel alarak yasalar koyan bu metafizikte- aranmalıdır" sözleriyle eleştirmektedir (A. Naess'den aktaran Williams, 1990: 50).

Böylelikle, başlangıçta ideologların destekçisi olan Napolyon ideologlara karşı düşmanca bir tutum sergilemeye başlamış, onları sadece spekülasyonlarla uğraşan, gerçeklerden uzak "hayalciler" olarak nitelemiştir. Napolyon'un ideologlara yönelttiği bu eleştiriler, ideoloji kavramının içeriğini olumsuzlamış, kavramın negatif bir anlam kazanmasına neden olmuştur (Topakkaya, 2007: 166).

Fransızca orijinalinde ideoloji sözcüğünün olumlu bir anlam taşıdığına dikkat çeken Çelik (2005: 27-28), bu sözcüğün bugünkü kullanımını belirleyen diğer kaynağa, Almancaya olumsuz bir anlam taşıyarak girdiğini belirtmektedir. İdeolojinin olumsuz anlamdaki kullanımı en çok Marx'la özdeşleşmiştir. Marx ve ardıllarının ideolojiye, ideologların kullanımının aksine negatif bir anlam yükleyerek sözcüğü eleştirel bir anlamda kullanmaları sözcük üzerinde günümüze kadar süregelen tartışmaları ateşlemiştir.

Süreç içerisinde kapitalist sistemin ve dolayısıyla da burjuva toplum yapısının gelişmesi, bu sistemden kaynaklanan çelişki ve sorunlara yönelik birtakım eleştirileri de beraberinde getirmiştir. Bu noktada Marx, burjuvazi tarafından ortaya konulan din ve metafizik eleştirilerinden yola çıkarak egemenlik ve sömürü ilişkisini aydınlatabilmek adına kendine ait bir ideoloji kavramı geliştirmiştir. Ona göre, ideoloji artık bir bilim olmak yerine toplumdaki çelişkileri gizleyerek kapitalist sistemin kendi yeniden üretimine hizmet eden bir tür "çarpık" bilinç anlamına gelmektedir (Larrain, 1995: 23). Marx'la birlikte ideoloji kelimesi, ideologlar tarafından ortadan kaldırılmak istenen "yanılsamalar"ın kendisini ifade eder hale gelmiştir (Çelik, 2005: 33-34).

1.2. İdeolojiye Eleştirel Yaklaşımlar

Başlangıçta bir "doğru düşünme" biçimi ve "düşünceler bilimi" olarak değerlendirilmekte olan ideoloji nosyonu, özellikle de Marx'ın bu kavramı ele almasının ardından olumsuz bir anlam kazanarak iktidar ilişkilerinin yeniden üretilmesine hizmet eden önemli bir araç olarak algılanmaya başlanmıştır. Marx'ın izinden giden teorisyenler de eleştirel geleneğin sınırları çerçevesinde ideoloji kavramına atfedilen bu negatif anlayışı farklı biçimlerde de olsa devam ettirmişlerdir.

1.2.1. Marx ve Negatif İdeoloji Nosyonu

İdeoloji kavramının Destutt de Tracy tarafından bir "düşünceler bilimi" olarak kullanılmasının ardından kavramın anlamında yaşanan bazı değişikliklerden ve bu değişikliklerin en önemlisinin Marx'ın kavramı ele alışıyla yaşandığından yukarıda bahsedilmiştir. Marx, her ne kadar ideolojiyi ilk dönem yazıları ile daha sonraki eserlerinde farklı temeller doğrultusunda ele alsa da onun ideoloji kavramına yaklaşımının esas olarak negatif bir tutum doğrultusunda ve ekonomik koşullar çerçevesinde konumlandığını söylemek hatalı olmayacaktır.

Marx'ın ideoloji eleştirisi ve kuramı açısından en önemli unsur, onun Alman idealist felsefesi ve özellikle de Feuerbach ve Hegel felsefesi ile hesaplaşmasında saklıdır. Buna göre Marx, bu felsefeyi Almanya'nın geri kalmışlığıyla ilişkilendirmekte ve gerçekliği ters çevirerek sunan bu felsefenin mevcut siyasal ve toplumsal koşulların meşrulaştırılmasına hizmet ettiğini düşünmektedir (Çelik, 2005: 61).

Marx'ın ideoloji alanındaki tartışmalara en önemli katkısı insanın bilinci ile toplumsal yaşam pratiği arasında kurduğu doğrudan ilişkiden kaynaklanıyor gibi görünmektedir. Bu noktada, Marx'ın ideolojiyi ele alış biçimine geçmeden önce üzerinde durulması gereken ilk husus Marx'ın "insan bilinci" sözüyle anlatmak istediği asıl şeyin idealist felsefede bahsedilen hayali, soyut insanın bilinci değil, gerçek maddi yaşam koşulları içinde var olan gerçek insan bilinci olduğunun anlaşılmasıdır.

Marx, Engels ile birlikte hazırladıkları *Alman İdeolojisi* adlı eserde ideolojinin bağlamını Alman idealist felsefesinin aksi bir biçimde, gerçek yaşam koşulları içinde faaliyette bulunan gerçek insana doğru genişletmektedir. Ona göre:

> Gökten yeryüzüne inen Alman felsefesinin tersine, burada, yerden gökyüzüne çıkılır. Başka deyişle, etten ve kemikten insanlara varmak üzere, ne insanların söylediklerinden, imgelerinden, kavradıklarından ve ne de anlatıldığı, düşünüldüğü, imgelendiği ve kavrandığı biçimiyle insandan hareket edilir; hayır, gerçek faaliyetleri içindeki insanlardan hareket edilir; bu dirimsel sürecin ideolojik yansı ve yankılarının gelişmesi de, insanların bu gerçek yaşam süreçlerinden hareketle ortaya konulabilir. (Marx ve Engels, 1987: 45-46)

Görüldüğü gibi Marx için özne, "Mutlak Fikir" değil insandır. Buradaki insan, soyut bir bilinç biçimi olmak yerine toplumsal ilişkiler içindeki özne olarak değerlendirilmelidir (Çam, 2008: 35). Marx'ın vurguladığı bu gerçek insanın bilinci, düşünce ve eylemleri de doğal olarak gerçek yaşam koşulları içindeki maddi üretim ilişkilerinde şekillenmektedir. Bu bakımdan bilincin, düşünce ve eylemlerin kaynağı da somut üretim ilişkileri olacaktır. Marx'a göre düşüncelerin, kavrayışların ve bilincin üretimi öncelikle ve direkt olarak bireylerin maddi etkinlik ve maddi ilişkileri, yani gerçek yaşamın dili ile iç içe geçmiştir. Tasarlamak, düşünmek ve bireylerin zihinsel etkileşimi bu durumda bireylerin maddi davranışının dolaysız dışa vurumu olarak ortaya çıkar (Marx, 1988: 164)

Marx, yine *Alman İdeolojisi* adlı eserde ideoloji meselesi açısından önemli bir konumda bulunan toplumsal yaşamın da, maddi olarak üretimde bulunan bireylerin

kendi iradelerinden bağımsız olarak belirlenmiş olan belli maddi koşullar çerçevesinde meydana geldiğini şu sözlerle ifade etmektedir:

> Toplumsal yapı ve devlet, belirli bireylerin sürekli olarak dirimsel süreçleri sonucu meydana gelir; ama bu bireylerin kendi öz tasarımlarında ya da başkalarının tasarımlarında ortaya çıkabildiği gibi bireylerin dirimsel süreçlerinden değil, gerçekte oldukları gibi, yani iş yapan ve maddi olarak üretimde bulunan, dolayısıyla kendi iradelerinden bağımsız ve belirli maddi temeller ve koşullar ve sınırlar üzerinde hareket eden bireylerin dirimsel süreçlerinin sonucu olarak meydana gelir. (Marx ve Engels, 1987: 43-44)

Yukarıda ifade edilenler doğrultusunda hiç şüphesiz ki Marx, fikir ve bilinç kavramlarını toplumsal yaşamın ve tarihsel sürecin temeli olarak algılamakta, bunların insanların maddi yaşam koşulları çerçevesinde ve somut üretim ilişkileri bağlamında şekillendiğini düşünmektedir. Maddi üretim ilişkileri, toplumsal koşulları da belirlemektedir. Toplumsal yaşam ve maddi koşulları belirleyen fikirler ya da bilinç değil, aksine bu ikisini belirleyen temel unsur maddi yaşam ve insanların üretim koşullarıdır.

Marx, ideolojik bilinç biçimi olarak nitelediği din ve metafizik gibi unsurların da insanların üretim koşulları tarafından belirlendiğini şu şekilde belirtmektedir:

> … ahlak, din, metafizik ve ideolojinin tüm geri kalanı, aynı şekilde bunlara tekabül eden bilinç biçimleri, derhal bütün özerk görünüşünü yitirirler. Bunların tarihi yoktur, gelişmeleri yoktur; tersine maddi üretimlerini ve maddi ilişkilerini geliştirerek, kendilerine özgü olan bu gerçek ile birlikte hem düşüncelerini, hem de düşüncelerinin ürünlerini değişikliğe uğratan insanların kendileridir. Yaşamı belirleyen bilinç değildir, ama bilinci belirleyen yaşamdır. (Marx ve Engels, 1987: 45-46)

Görüldüğü gibi, Marx, bilinci maddi yaşam koşullarından ayırarak sanki hali hazırda oralarda bir yerlerde bağımsız bir varoluşa sahipmiş gibi değerlendirerek onu tarihsel yaşamın temeline oturtan idealist felsefenin aksi bir biçimde, bilincin maddi yaşam koşullarıyla olan doğrudan ve iç içe ilişkisine odaklanmakta ve hemen her fırsatta bu ilişkiye dikkat çekmektedir.

Ona göre, bu gerçek anlaşıldığında tarih, soyut ve cansız olaylar anlatısı ya da soyut öznelerin yapıp ettikleri olmaktan çıkarak maddi yaşam ve üretim koşullarıyla olan doğrudan ilişkisi bağlamında ele alınacaktır (Marx ve Engels, 1987: 45-46). Gelinen noktada Marx'ın ideoloji anlayışının *Alman İdeolojisi* adlı eserde, temel olarak insan bilinci ve düşüncesiyle insanın maddi yaşam koşulları ve üretim ilişkileri yani iktisadi bağlamda iç içe bir ilişki içerisinde şekillendiği görülmektedir. Bu aşamada, "düşünceleri ideolojiye dönüştüren şey, bu düşüncelerle, emek sürecini karakterize eden toplumsal ve ekonomik ilişkilerin çelişkili doğası arasındaki" bağdır (McLellan, 2005: 14). Ona göre ideolojinin zemini, emek ve sermaye arasındaki yakın ve birbiriyle çelişkili ilişki tarafından belirlenmektedir. Kapitalist sistem içerisindeki üretim unsurları ve buna karşılık gelen toplumsal üretim ve örgütlenme biçimleri ile emeğin bu sistem içerisindeki konumu ve üretim koşulları arasında çelişkili bir ilişkinin varlığı öngörülmektedir.

Sermayenin insan emeği tarafından oluşturulmasına rağmen, üretim ilişkilerinin doğası gereği, emeği sürekli olarak kontrol altında tutması ve bunun neticesinde kendisini yeniden üretmesi çelişkili bir süreçtir ve bu süreç içerisinde sermayenin kendi yeniden üretimini ve emek üzerindeki kontrolünün devamlılığını sağlayabilmek adına gerçekler gizlenir; bu durum ideolojinin kaynağını açıklamaktadır (Larrain, 1995: 25).

1.2.1.1. Bir Yanılsama ve Yanlış Bilinç Olarak İdeoloji Tezi

Marx'ın insan bilinci ile insanların maddi ve toplumsal yaşam koşulları arasında kurmuş olduğu doğrudan ilişkinin yukarıda açıklanmaya çalışılan doğası bizi Marx'ın üzerinde en fazla tartışma yaşanan ideoloji tanımlarından birine yönlendirmektedir:

> Kendi tasarımlarının, kendi fikirlerinin vb. üreticileri, insanlardır, ama gerçek, faal, kendi üretici güçlerinin ve bunlara tekabül eden ilişkilerin, alabilecekleri en geniş biçimleri de dahil olmak üzere, belirli bir gelişmesiyle koşullandırılan insanlardır. Bilinç hiçbir zaman bilinçli varlıktan (**das bewusste Sein**) başka bir şey olamaz ve insanların varlığı, onların gerçek yaşam süreçleridir. Ve her ideolojide insanlar ve onların ilişkileri, bize,

> **camera obscura**'daymış[3] gibi baş aşağı görünüyorsa, bu görüngü de, tıpkı, nesnelerin, gözün ağtabakası üzerinde ters durmasının doğrudan fiziksel yaşam sürecinden ileri gelmesi gibi, onların tarihsel yaşam süreçlerinden ileri gelir[4]. (Marx ve Engels, 1987: 44-45)

Bu paragraftan da anlaşılacağı üzere Marx, ideoloji ile bilinç ve insanların maddi yaşam koşullarının ters dönmesi arasında doğrudan bir ilişki kurmaktadır. "Camera obscura" metaforunda görüldüğü şekliyle Marx, "düşüncelerin gerçekliği çarpıttığını ya da ters çevirdiğini, çünkü bizzat bu gerçekliğin çarpık ya da ters olduğunu düşünüyordu" (McLellan, 2005: 16). Gerçek maddi koşulların, ideoloji çatısı altında ters dönmesi neticesinde bireyler, kendi çıkarlarının ideolojik yansımasıyla karşı karşıya kalmakta ve kendi gerçek çıkarlarından uzaklaşmaktadır (Barrett, 2000: 13).

Marx'a göre ideoloji kaynaklı yanılsamanın temelinde toplumsal düşünce içerisinde var olan yanılsama yatmaktadır. Bu yanılsamanın nedeni ise idealist felsefece ileri sürülen "eksik ya da yanlış bilgilendirme" değildir. Yanılsamanın temel nedeni, insan bilinci ile insanın toplumsal koşulları arasındaki ilişkinin doğasından kaynaklanmaktadır (Sancar, 2008: 11).

O halde gerçekliği ters çevirerek çarpıtan ve hatta gerçekte, hali hazırda çarpıtılmış durumda bulunan bu düşüncelerle baş edebilmenin yolu ne olabilirdi? Aydınlanma düşüncesinden hareket eden idealist felsefede sunulan çözüm, yanlış fikirlerin yerine doğrusunun getirilerek sorunun ortadan kaldırılacağına olan inanç biçiminde karşımıza çıkmaktadır. Oysa eleştiri oklarını idealist felsefeye yönlendirmiş olan Marx, çözümü bu çarpıtmaya temel neden olarak gördüğü toplumsal çelişkilerin eleştirisi ve bu çelişkili koşulların ortadan kaldırılmasında görmekteydi.

Terry Eagleton'un da belirttiği gibi Marx ve Engels'a göre "yanlış bilincin üstesinden gelmek için sadece bu muğlak fikirleri, yitirmiş oldukları toplumsal kökenleriyle yeniden birleştirmek değil, yanlış bilinci doğuran toplumsal çelişkileri ortadan kaldırmak gerekir" (2011: 113).

---

[3] Karanlık oda, çevirmenin notu.
[4] Vurgular orijinal metne aittir.

Bu ters dönme ilişkisi, zaman içinde ve çoğunlukla, Marx'ın ideoloji kavramını "yanlış bilinç" şeklinde ele aldığı noktasına doğru tartışmaya açık bir konuma evrilmiştir. Jorge Larrain (1995: 116), Marx'ın ideolojiyi yalnızca yanlış bilinç olarak tanımlamadığı gibi bu ifadeye eserlerinde hiç yer vermediğini belirttikten sonra, Marx ve Engels'e göre ideolojinin bir çeşit yanlış bilince işaret ettiğine, hatta bir yanılsama olarak değerlendirildiğine dikkat çeker; fakat netice olarak Marx'ın ideoloji kavramı ile "yanlış bilinç" kavramı arasında önemli bir fark olduğunu söylemektedir.

David McLellan ise "yanlış bilinç" ifadesinin Marx tarafından değil, Engels tarafından Mehring'e yazılan mektupta kullanıldığını belirttikten sonra bu ifadenin Marx'la özdeşleştirilmesinin ideolojinin sadece bir yanılsama olarak algılanmasına yol açacağını ifade etmektedir. McLellan, "yanlış bilinç" fikrinin Marx'ın bir "doğru/yanlış ikiliği" ile hareket etmeyeceğinden ve yanlışlığın ne doğrultuda bir yanlışlık olduğunu kesin bir dille açıklayamayacağı için muğlak olduğunu söylemektedir (2005: 20).

Benzer bir biçimde Nur Betül Çelik de Marx'ın *Alman İdeolojisi* adlı eserinde kullanmış olduğu "camera obscura" metaforunun "ideolojinin insanların gerçeklikle ilişkilerini tanımlayan bir yanlış bilinçle özdeşleştirilmesine" neden olduğunu belirttikten sonra ideolojinin yanlış bilince işaret ettiği kanısının Marx'ın ardılları tarafından oluşturulduğunu söylemektedir (2005: 97).

1.2.1.2. Yabancılaşma Metaforu ve Meta Mübadelesi Ekseninde İdeoloji Tezi

Marx'ın ideoloji yaklaşımı açısından üzerinde durulması gereken bir başka önemli husus da "yabancılaşma" olarak tanımlanan kavramdır. Buna göre, bireylerin, üretimi arttırabilmek adına girişmiş oldukları işbölümü neticesinde ve kolektif çabayla ortaya koydukları üretici güç ve bunun neticesinde elde edilen ürünler bu bireylere kendi iradeleri dışında, nesnel ve kendilerinden bağımsız bir varoluşa sahiplermiş gibi görünürler ve bunun sonucunda bireyler kendi faaliyetlerinin ürünü olan şeylere yabancılaşırlar:

> Toplumsal güç, yani işbölümünün koşullandırdığı çeşitli bireylerin elbirliğinden doğan on kat büyümüş üretici güç, bu bireylere bir araya gelmiş kendi öz güçleri gibi görünmez, çünkü bu elbirliğinin kendisi de, istemsel

> (iradi) değil, doğaldır; bu güç, bu bireylere, kendilerinin dışında yer alan, nereden geldiğini, nereye gittiğini bilmedikleri, bu yüzden de artık hükmedemedikleri, tersine, şimdi insanlığın iradesinden ve gidişinden bağımsız, bir dizi gelişim evrelerinden, aşamalarından geçen, insanlığın bu irade ve gidişini yöneten yabancı bir güç gibi görünür. (Marx ve Engels, 1987: 62)

Kapitalist sistem içerisinde üretim, giderek emeğin toplumsallaşmasına ve bunun neticesinde de karşılıklı bir biçimde bağımlı hale gelmesine neden olmaktadır. Bu durum da piyasa koşulları içerisinde gerçekleşmekte olup insanların bu karşılıklı bağımlılığı ve toplumsallıklarının temeli "yabancı ya da nesnel bir şey" olarak algılanmaktadır (Hall, 1994: 178).

Böylelikle bireylerin kendi etkinliklerinden bağımsızlaşan bu "fenomenler", sonrasında bireyler üzerinde baskıcı bir iktidar uygular ve nihayetinde insanlar kendi ürettikleri şeyleri kendilerine yabancı bir güç olarak algılayarak onlara boyun eğerler. Bu nedenle "yabancılaşma" ve "şeyleşme" kavramları arasında yakın bir ilişki oluşmuş olur. Ayrıca, insani üretim gücünün böyle bir sürece maruz kalıyor olması bilinç için de benzer bir durumun yaşanabileceğini düşündürür (Eagleton, 2011: 103).

Marx'ın benzer bir ideoloji tanımlamasının ipuçlarını da *Kapital* adlı eserinde ele aldığı "meta fetişizmi" kavramında bulmak mümkündür. Burada, meta üzerindeki emeğin kolektif karakterinin nesnel bir görünüm alması üzerinden üretilen ürünün bireylere "yabancılaşması" eleştirilmektedir:

> Burada, insanların bizzat kendi aralarındaki toplumsal ilişkinin, onların gözünde nesneler arasında varolan, hayal ürünü bir ilişki şekline girmesinden başka bir şey olmamaktadır. Bunun için de, bir benzetme yapmak istersek, din dünyasının bulutlarla kaplı katlarına kanatlanmamız gerekir. Burada insan kafasının ürünleri, sanki kendilerine özgü hayatları olan, bağımsız, kendi aralarında ve insanlarla ilişkilerinde, kendi başlarına varlıklarmış gibi görünürler. Bu, insan elinin ürünlerinin meydana getirdiği mallar dünyasında da böyledir. Emek ürünleri mal olarak elde edilmeye başlanır başlanmaz,

emek ürünlerine yapışan, ve dolayısıyla da mal üretiminden ayrılmaz hale gelen bu şeye **fetişizm** adını veriyorum. (Marx, 1966: 78-79)

Jean Pierre Durand (2010: 92-93), burada Marx'ın, meta üreticileri arasındaki mübadelenin gerçek doğasını maskeleyen "mistik bulutu" dağıtmaya çalıştığını söylemektedir. Çünkü, toplumsal ilişkilerin gerçek koşulları, bu sistem içinde nesneler aracılığıyla sağlanıyormuş gibi görünmektedir.

Böylelikle, emeğin toplumsal karakteri ile bireysel karakteri arasında çelişkili bir durum ortaya çıkar. Mübadelenin gerçekleştiği piyasa, üretim ve mübadele ilişkisinden oluşan sistemi yalnızca mübadeleden ibaretmiş gibi sunduğu için üretim sürecindeki bireysel ilişki bir bütünmüş gibi algılanır; buradaki ekonomik ilişkinin gerçek doğası gizlenir. Bunun sonucunda ise, emeğin üretim koşulları neticesinde sömürülmesi, bireyler tarafından görülemediğinden piyasa ilişkileri de bu yolla hem gerçek hem de ideolojik bir görünüm sergiler. Tüm bu durum, gerçek ve ideolojik görünüş arasında "bir yerinden çıkma" işlemi gerçekleştiği için ideolojik bir boyut kazanır (Hall, 1994: 179).

"Meta fetişizmi", insanlar arasındaki toplumsal, gerçek insani ilişkileri, üretim ilişkilerinin doğası neticesinde gizemli ve "fantastik" bir boyuta taşımaktadır. Eagleton (2011: 121), bu durumun çeşitli ideolojik sonuçlar yarattığını düşünmektedir. Bunlardan ilki, emeğin kolektif, gerçek toplumsal karakterinin meta dolaşımının arkasında gizlenmiş olmasıdır. Emeğin bu kolektif karakterinin ürünü olan meta, üretim ilişkisi içerisinde bağımsız bir varlık kazanarak bu kolektif ilişkiyi nesneleştirmekte, bu da toplumu bir bütün olarak düşünmeyi güçleştirdiği için toplum üzerinde parçalayıcı bir etki yaratmaktadır. Son olarak, "cansız" metalar tarafından hakimiyet altına alınan toplumsal yaşamın bu hali doğallaşarak kaçınılmaz bir hal alır; toplum, artık insanlarca oluşturulan bir şey olarak algılanamayacağı için insanlar tarafından da değiştirilemeyecek bir şeye dönüşmektedir.

1.2.1.3. Egemen Sınıfın Tahakküm Aracı Olarak İdeoloji Tezi

Marx'ın bir diğer ideoloji tanımlaması da temelde yine fikirler ve maddi yaşam koşulları arasındaki ilişki ekseninde; fakat daha somut bir biçimde farklı bir perspektiften ele alınmaktadır. Buna göre, toplumdaki egemen sınıflar maddi üretim araçlarını ellerinde bulundurdukları için fikir üretimine de hakim bir konumda

bulunurlar; egemen güçler, egemen fikirleri üretmekte, denetlemekte ve hatta maddi üretim araçlarından yoksun olanları da bu egemen konumları nedeniyle kendilerine bağımlı kılmaktadırlar:

> Egemen sınıfın düşünceleri, bütün çağlarda, egemen düşüncelerdir de, başka bir deyişle, toplumun egemen maddi gücü olan sınıf, egemen manevi güçtür de. Maddi üretim araçlarını elinde bulunduran sınıf, aynı zamanda, zihinsel üretim araçlarını da emrinde bulundurur, bunlar o kadar birbirinin içine girmiş durumdadırlar ki, kendilerine zihinsel üretim araçları verilmeyenlerin düşünceleri de aynı zamanda bu egemen sınıfa bağımlıdır. Egemen düşünceler, egemen maddi ilişkilerin fikirsel ifadesinden başka bir şey değildirler, egemen düşünceler, fikirler biçiminde kavranan maddi, egemen ilişkilerdir, şu halde bir sınıfı egemen yapan ilişkilerin ifadesidirler; başka bir deyişle, bu düşünceler, onun egemenliğinin fikirleridirler. Egemen sınıfı meydana getiren bireyler… kendi çağlarının düşüncelerinin üretimini ve dağıtımını düzenlerler… (Marx ve Engels, 1987: 79-80)

Marx'ın her bir çağın egemen sınıfının düşüncelerini, egemen düşünceler olarak konumlandırması, ideoloji ile "yanlış bilinç" kavramları arasında doğrudan bir ilişki oluşturmaktadır. Fikirlerin kaynağı olan gerçek bireyler ve onların maddi yaşam koşulları tarihsel süreç içerisinde değiştikçe egemen fikirler de değişecektir. Kapitalist toplumun kendi dinamiklerince belirlenen düşünce sistemi, üretim ilişkilerinin ters ve çarpık doğası gereğince ideolojiktir. İdeoloji, yalnızca belirli bir toplumsal sistem içerisinde var olabildiğinden ideolojiyi açıklamak bu toplumsal sistemi açıklamak anlamına gelmektedir (Çelik, 2005: 102).

Bu noktada ideolojinin temel görevi, egemen sınıfın lehine ve onun işini kolaylaştıracak bir biçimde "kendiliğinden" bu zemini hazırlamaktır. Böylelikle toplumsal çelişkiler ve sömürü şekilleri maskelenerek yeniden üretilebilecektir (Larrain, 1995: 25). İşte bu nedenle Marx, ideolojinin açıkça egemen sınıfların çıkarlarını gözettiğine ve bunun sonucunda da ezilen sınıfların bu egemen güçlerce tahakküm altına alındığına inanmaktadır (Larrain, 1995: 66). Dolayısıyla Marx'ın bakış açısından "bir fikri ideolojik kılan şey, toplumsal ve ekonomik ilişkilerin gerçek doğasını gizlemesi ve böylelikle toplumdaki sosyal ve ekonomik kaynakların eşitsiz dağılımını haklı" göstermesidir (McLellan, 2005: 15).

Böylelikle, egemen sınıfça üretilen fikirler üretim ilişkileri neticesinde tabi sınıfların egemen sınıflara bağımlılığını sağlayacaktır. Dolayısıyla ideoloji bu aşamada, "sömürüye dayalı olarak şekillenen egemenlik ilişkisi dolayımıyla tanımlanmaktadır" (Çam, 2008: 40).

Egemen sınıfın ideolojisi, var olan üretim tarzını, toplumsal değerleri ve örgütlenme biçimlerini doğrulayan ve bunların tümünü gerçeğin ta kendisi olarak sunan bir ideolojidir. Dolayısıyla da bu bağlamda ideoloji, toplumsal gerçekliğin çarpıtılmasından başka bir şey değildir, bu bakımdan da gerçekle herhangi bir ilgisi bulunmamaktadır (Örs, 2007: 19).

Yukarıda *Alman İdeolojisi*'nden alınan ve Marx'ın egemen ideolojinin egemen sınıfın ideolojisini yansıttığı yönündeki görüşü, zaman içerisinde pek çok araştırmacı tarafından yetersiz ve basit bulunarak eleştirilmiştir. Gerçekten de Marx, bahsetmiş olduğu tahakküm ilişkisinin ideolojik bağlamını ortaya koyarken sadece bunun böyle olduğunu belirtmekle yetinmiş; insan bilinci, maddi üretim koşulları ve somut üretim ilişkileri içerisine yerleştirmiş olduğu ideoloji kavramının düşünsel ürünlere hakim olan egemen sınıfın elinde hangi mekanizmalar eşliğinde ve ne şekilde tahakküm vasıtası olarak kullanıldığını açıklamamıştır.

Michele Barrett, Marx'ın egemen sınıfın düşüncelerinin egemen düşünceler olduğu yönündeki iddiasını konuya yüzeysel bir perspektiften bakıldığında genel bir belirleme olarak değerlendirmekte ve bu görüşün gerekçesini yeterince ikna edici bir biçimde açıklayamadığı için de yetersiz bulmaktadır (2000: 18-19). Çelik de, Marx'ın ideoloji bağlamında ortaya koyduğu bu savın günümüz dünyasında onun ideoloji kuramının en zayıf noktalarından biri olarak kabul edilerek, ideolojinin oluşum sürecinin bu savda iddia edildiğinden çok daha karmaşık bir mesele olarak kabul edilmesi nedeniyle eleştiriye maruz kaldığını belirtmektedir (2005: 98).

Eagleton, "ideolojinin siyasi modeli" olarak nitelendirdiği bu söylemi "daha epistemolojik, kendi toplumsal kökenini unutmuş düşünce olarak ideoloji kavramıyla tam olarak örtüşmez" diyerek haklı bir biçimde eleştirmekte ve eleştirisine şu şekilde devam etmektedir:

> Peki bu durumda fikirleri ideolojik yapan şey nedir? Toplumsal bağlarını koparmış olmaları mı, yoksa egemen sınıfın silahı olmaları mı?... Fikirlerin,

> siyasi yönden baskıcı unsurları yüzünden toplumsal yaşamdaki köklerini inkar etmeleri sebebiyle ideolojik oldukları söylenebilir; ama tam tersi bir nedenden –maddi çıkarların dolaysız ifadeleri, sınıf savaşının gerçek araçları olmalarından- dolayı da ideolojik olabilirler. (2011: 114-115)

Her bir egemen sınıf, üretim araçları üzerindeki kontrolü neticesinde zihinsel üretime de hakim bir pozisyonda olduğundan bilinç oluşumu ve bilincin yönlendirilmesinde oldukça kilit bir noktada bulunduğu için ideolojik bir güce sahiptir ve kendi çıkarını toplumun genelinin çıkarıymış gibi göstermektedir ve "göstermek zorundadır". Nitekim, bu güç sayesinde egemenliğini toplumun geri kalan kesimine empoze ederek meşrulaştırabilmektedir.

> Kendisinden önce egemen olan sınıfın yerini alan her yeni sınıf, kendi amaçlarına ulaşmak için de olsa, kendi çıkarını, toplumun bütün üyelerinin ortak çıkarı olarak göstermek zorundadır…" diğer bir ifadeyle "bu sınıf, kendi düşüncelerine evrensellik biçimi vermek ve onları, tek mantıklı, evrensel olarak tek geçerli düşünceler olarak göstermek zorundadır. (Marx ve Engels, 1987: 81-82)

Egemen sınıf-egemen ideoloji bağlamında bundan önceki alıntıda karşımıza çıkan olumsuz ideoloji anlayışının yukarıdaki paragrafta bir olumlamaya doğru evrildiği görülmektedir. Buna göre, yönetime aday olan her bir yeni sınıf, kendi ideolojisini amaçlarına uygun bir biçimde toplumun geri kalanına kabul ettirmek zorundadır (Özbek, 2011: 68).

1.2.1.4. Bir Üstyapı Öğesi Olarak İdeoloji

Bu noktaya kadar *Alman İdeolojisi* adlı eserde ele alınan ideoloji anlayışının, esas olarak bireyin bilinci, düşünceleri, maddi yaşam koşulları ve üretim ilişkileri bağlamında yani ekonomik anlamda doğrudan doğruya bir ilişki içerisinde şekillendiği görülmektedir. İdeoloji, insanın bilinci ve maddi yaşam koşullarının ters dönmesi arasındaki çarpık ve yanılsamalı ilişki bağlamında şekillenmektedir. Marx'ın ideoloji kuramı bu noktadan sonra farklı bir ifade biçimiyle karşımıza çıkmaktadır. İdeoloji artık *Ekonomi Politiğin Eleştirisi'ne Katkı*'nın Özsöz'ünde sunulan "altyapı" ve "üstyapı" nosyonları bağlamında ve "üstyapı"nın içerisinde konumlandırılan bir kavram olarak değerlendirilebilir:

> Varlıklarının toplumsal üretiminde, insanlar, aralarında, zorunlu, kendi iradelerine bağlı olmayan belirli ilişkiler kurarlar; bu üretim ilişkileri, onların maddi üretici güçlerinin belirli bir gelişme derecesiyle örtüşür. Bu üretim ilişkilerinin tümü, toplumun iktisadi yapısını, belirli toplumsal bilinç biçimleriyle örtüşen bir hukuki ve siyasal üstyapının üzerinde yükseldiği somut temeli oluşturur. Maddi yaşamın üretim tarzı, genel olarak toplumsal, siyasal ve entelektüel yaşam sürecini koşullandırır. İnsanların varlığını belirleyen şey, bilinçleri değildir; tam tersine, onların bilincini belirleyen, toplumsal varlıklarıdır. (Marx, 2005: 39)

Görüldüğü üzere bu paragrafta bireylerin toplumsal üretim sürecinde kendi iradeleri dışında girdikleri üretim ilişkilerinin, toplumun gerçek temeli olan iktisadi yapısını oluşturduğu ve "toplumsal bilincin belli biçimleri"nin de bu temel içerisinde yer aldığı vurgulanmaktadır. Toplumsal ilişkiler düzleminin temelinde yer alan maddi üretim koşulları genel olarak "toplumsal, siyasal ve entelektüel yaşam süreci" olarak değerlendirilen bu üstyapıyı şekillendirmektedir. *Alman İdeolojisi'*ndeki gibi burada da maddi koşullar içerisinde gerçekleştirilen üretim ilişkileri başat bir konumda ve bilinç ile doğrudan bir ilişki içerisindedir.

Bu noktada Eagleton'un yaptığı değerlendirme ideoloji ve bilinç arasındaki ilişki bakımından oldukça önemli görünmektedir. Eagleton, "toplumsal bilincin belli biçimleri"nin ideolojiyi karşılayan bir cümle olduğunu belirttikten sonra ideolojik olmayan toplumsal bilinç biçimlerinin de olabileceğine işaret etmektedir. Ona göre bu cümlede Marx'ın "bilincin belli biçimleri" olarak kastettiği şey, "özgül, tarihsel inanç sistemleri ve dünya görüşleridir" (2011: 116).

Paragrafın sonunda yer alan "insanın varoluşunu belirleyen bilinci değildir, tersine insanın bilincini belirleyen onun toplumsal varoluşudur" cümlesini Marksist materyalist tezin yinelenmesi şeklinde yorumlayan Çelik'e göre Marx'ın burada altyapı-üstyapı nosyonları çerçevesinde yaşam ve bilinç arasında tek yönlü bir ilişki kurduğunu ve bu ilişkinin onun ekonomik indirgemeciliğinin bir kanıtı olarak değerlendirildiğini söylemektedir (2005: 142).

Ekonomik altyapının üstyapıyı şekillendirdiği savını ortaya koyan yukarıdaki paragrafın hemen devamında ekonomik koşullarda yaşanacak değişikliğin doğal

olarak üstyapı içinde de birtakım değişikliklere neden olacağı vurgulanmaktadır. Bu değişiklikleri anlayabilmek için üretim koşullarının dönüşümü ile ekonomik yapıdaki çelişkilerin farkına varılan ve bu çelişkilere çözüm aranan “hukuksal, siyasal, dini, estetik ya da felsefi –kısaca ideolojik- biçimler” arasında bir ayrıma gidilmesi gerekmektedir.

> İktisadi temeldeki değişme, kocaman üstyapıyı, çok ya da az bir hızla altüst eder. Bu gibi altüst oluşların incelenmesinde, daima, iktisadi üretim koşullarının maddi altüst oluşu ile… hukuksal, siyasal, dinsel, artistik ya da felsefi biçimleri, kısaca, insanların bu çatışmanın bilincine vardıkları ve onu sonuna kadar götürdükleri ideolojik biçimleri ayırdetmek gerekir… bu değerlendirmeleri, maddi yaşamın çelişkileriyle, toplumsal üretici güçler ile üretim ilişkileri arasındaki çatışmayla açıklamak gerekir. (Marx, 2005: 39-40)

Burada belirtilmesi gereken en önemli hususlardan biri de Marx’ın başlangıçtan bu yana ele aldığımız düşünceleri içerisinde ideoloji ile iktisadi, toplumsal ve siyasal dinamikler arasında sıkı bir ilişkinin varlığına işaret etmesidir. Bu alıntıda Marx, açık bir biçimde bilinci maddi yaşamın temeli olarak nitelendirdiği ekonomik düzey içerisinde konumlandırmakta ve böylelikle bilinç-ideoloji düzlemindeki ilişki bir kere daha vurgulanmaktadır.

Çelik de, Marx’ın ideoloji kuramında ideolojinin ekonomik ve politik faktörlerle beraber toplumsal bütünlüğü oluşturduğunu, ekonomik unsurların diğer ikisini belirleyici bir konumda olması nedeniyle bağımsız bir noktada konumlandığını belirtmektedir. Ona göre, ideolojik eksen iktisadi koşullar bağlamında şekillenmektedir (Çelik, 2005: 101).

Barrett, yukarıdaki alıntıda ideoloji ile ilişkili üç önemli teze dikkat çekmektedir. Bunlar sırasıyla “altyapı ve üstyapı metaforu”, “ideolojik mücadele düşüncesi” ve “ideoloji ile bilgi ya da bilim” kavramları arasındaki farklılıktır. Bunlardan ilki Barrett tarafından, toplumsal bilinç ve “üstyapı” arasındaki ilişkinin doğasını ortaya koyar nitelikte olmadığından “belirsiz bir formülasyon” olarak değerlendirilmektedir. Sonuncusunda ise Barrett, Marx’ın bir toplumun kendisiyle ilgili düşüncesini geçerli bir düşünce, geçerli bir bilgi olarak görmediğini belirterek

bu durumun, Marx’a dair ideoloji-bilim ekseninde yapılan yorumları çeşitlendirdiğini ifade etmektedir (2000: 21-22).

Serpil Sancar ise yukarıda alıntılanan önermelerin yarattığı tartışmalar üzerine odaklanarak “üstyapı metaforunun” Marx’ın ardıllarınca sadece iktisadi yapının bir yansıması olarak algılandığı için geliştirilmek yerine terk edilen bir önerme olduğunu söylemektedir. Ayrıca ona göre, ideolojinin kişilerce maddi yaşam koşulları ve üretim ilişkilerinin çelişkilerine dair oluşturulan bir toplumsal bilince ve bu bilinç ekseninde bir mücadele alanına tekabül etmesi öznenin bilinciyle ilgili bir sorun yaratmaktadır (Sancar, 2008: 17).

Eagleton burada, Marx’ın bireylerin ekonomik çatışmaları fark ettikleri ve bu çatışmalarla mücadele ederek onları çözmeye çalıştıkları birtakım “ideolojik kalıplar”dan söz ettiğini belirterek, daha önce yapılan ve “yanıltıcı” olarak nitelendirilebilecek ideoloji göndermesinden vazgeçildiğini ifade etmektedir. Ona göre bu şekliyle ideoloji artık, düşünceler etrafında konumlandırılan bir “sınıf mücadelesi” anlamı kazanmıştır (2011: 115).

Ancak burada Eagleton için sorun teşkil eden asıl mesele altyapı-üstyapı formülasyonunun “tarihsel” olarak nitelediği bu şekli ile insan bilinci ve toplumsal var oluş koşulları ile ilgili kurmuş olduğu ilişkinin “evrensel” doğası arasındaki tutarsızlıktır. Eagleton, bu ikisi arasındaki ilişkinin ideolojinin dar ve geniş anlamlarına tekabül ettiğini; fakat yine de belirsiz bir ilişki olduğunu düşünmekte ve bu durumu şöyle açıklamaktadır:

> İlk modele göre, ideoloji sınırlı bir yaşam süresine sahiptir: Sınırlı topluma özgü çelişkiler bir kez ortadan kaldırıldı mı, ideoloji de üstyapının geriye kalan diğer kısmıyla birlikte yok olup gidecektir. İkinci modele göre ise, ideoloji, bilincimizin tamamının maddi etkenler tarafından koşullanma tarzına benzer bir şey olarak alınabilir ve bu, gerçek komünizmin kurulmasıyla muhtemelen değişmeyecektir; çünkü yemek yeme ihtiyacı kadar biyolojik yapımızın bir parçasıdır. (2011: 117)

1.2.1.5. İdeoloji Anlayışının Değişimi Sorunsalı

Bu noktada, Marx'ın genel olarak ideolojiye yaklaşımı bağlamında üzerinde durulması gereken belki de en önemli tartışmalardan birisi de *Alman İdeolojisi*'nden *Kapital*'e gelinceye kadar kaleme aldığı çeşitli yazılarda ideoloji meselesini ele alış biçiminin değişip değişmediği sorunsalıdır. Buraya kadar yapılan doğrudan alıntılarda, Marx'ın ideoloji ile toplumsal ve ekonomik koşullar arasında yakın ve iç içe geçen bir ilişki kurduğu görülmektedir.

Yine bu noktaya kadar, bireylerin fikirlerini ideolojik kılan şeyin bu fikirlerin üretim ilişkilerinin çarpık ve çelişkili doğasından kaynaklanmaları olduğunu; bu ilişki ekseninde "pratik varoluş"tan koparak ideolojik bir boyut kazanan düşüncelerin toplumsal ve iktisadi ilişkilerin gerçek doğasını gizleyerek toplumsal eşitsizliği doğallaştırdığını, meşrulaştırdığını ve yeniden ürettiğini ve gerçek maddi koşulların ideolojiye maruz kalarak ters dönmesi sonucunda bireylerin bu ideolojik yansımayla yüzleştiklerini ve bu nedenle de gerçekliğe yabancılaştıklarını görmüş olduk.

"Meta fetişizmi" bağlamında, emek ve sermaye ikilisi açısından zihin-gerçeklik-ters çevirme ilişkisi artık şu şekilde meydana gelmektedir: Öncelikle, gerçek dünyada gerçekleşen ters dönme neticesinde gerçek durum ile bu durumun ters çevrildikten sonra görünen hali arasında bir çelişki oluşur, bu çelişki de emek-sermaye arasında eşit bir ilişki olduğuna dair bir algı yaratır; son olarak ise bu görünen durum zihin tarafından yansıtılır, "ideolojik bilinç" de bu şekilde beslenmiş olur. *Alman İdeolojisi*'nde ters dönen gerçeklikten bahsedilirken *Kapital*'de artık gerçekliğin kendisinin aldatıcı bir konumda olduğu düşünülmektedir (Eagleton, 2011: 121-123).

Eagleton, bu "yeni ideoloji kuramını" *Alman İdeolojisi*'nde "idealist bir spekülasyon" olarak karşımıza çıkan kurama göre daha üstün bir konuma yerleştirmektedir; çünkü ona göre kuram artık kapitalist toplumun maddi pratikleri içinde sağlam bir temel kazanmaktadır. İdeoloji, her ne kadar hala aldatıcı fikirler anlamında varlığını devam ettirse de artık tamamen yanlış bilince indirgenebilir bir kavram değil, kapitalist sistemin yapısal bir sonucudur (2011: 123).

Görüldüğü gibi burada Eagleton, Marx'ın *Alman İdeolojisi*'ndeki temel savının içeriğinin *Kapital*'de farklı bir noktaya doğru evrildiğini ifade etmektedir. Çelik ise

Marx'ın ilk ve son dönem eserleri arasında bir kopuş olup olmadığı sorunsalına farklı bir biçimde yaklaşmaktadır. Marx'ın eserleri, ona göre, farklı yorumlara olanak tanıdığından bu konuda kesin bir yaklaşım sergilemek mümkün olamayacaktır; süreklilik ya da kopuş tezlerinin her biri kendilerini doğrulayacak "yeterli" temele sahiptir (2005: 59). Öte taraftan Çelik, Marx'ın ideolojiyi epistemolojik olarak ele alış biçiminde kendi içerisinde bir tutarlılık ve süreklilik sergilediğini de belirtmektedir (2005: 97).

Durand'a göre ise Marx'ın gençlik dönemi yazılarında ele aldığı yabancılaşma kavramının dayanakları daha sonraki eserlerinde "sömürü tezi" içerisine yerleştirilmiştir. Böylece, Marx'ın ekonomik anlamda ortaya koyduğu kapitalizm eleştirisi bir kesintiye yahut da 'epistemolojik kopuş'a uğramaksızın varlığını devam ettirmiştir (2010: 99).

Görüldüğü üzere Marx kendi ideoloji yaklaşımının tamamında eleştirel bir perspektif izlemekte, ideolojiye negatif bir biçimde yaklaşmaktadır. "İster yanılsama ve mistifikasyondan ve din eleştirisinden, ister meta fetişizmi teorisinden ve kapitalizmdeki diğer şeyleşme biçimlerinden söz etsin, Marx'ın ideoloji düşüncesini kullanışı, tartışmasız biçimde eleştirel bir kavrayışa" dayanmaktadır (Barrett, 2000: 29).

Marx için ideoloji, sadece işbölümü ve sınıf ayrımından kaynaklanmakta olup ideolojiler, ona göre, yalnızca "yanlış" düşünceler "dolayımsız" karakterlerini kaybettiklerinde ve var olan egemenlik ilişkilerinin meşrulaştırılmasına hizmet etmek amacıyla aydınlar tarafından geliştirildiklerinde ortaya çıkmaktadırlar (Žižek, 2013: 35-36).

Eagleton, Marx'ın ideolojiyi üç farklı boyutta ele aldığını düşünmektedir. Buna göre ideoloji, bireylerin ilgisini toplumsal koşullardan uzaklaştırarak egemen siyasal iktidara hizmet eden yanıltıcı inançlara; egemen sınıfın çıkarlarını destekleyen ve bu çıkarları ifade eden fikirlere ve son olarak da içinde sınıf mücadelesinin verildiği ve devrimci güçlerin "doğru" bilincini de içeren kavramsal biçimlere denk gelmektedir (2011: 119).

Benzer bir biçimde Williams da ideolojinin Marksizmde çok sık rastlanan üç anlamına dikkat çekmektedir. Bu bağlamda Marksizm perspektifinden ideoloji,

genellikle "belirli bir sınıf ya da gruba özgü inançlar dizgesi; gerçek ya da bilimsel bilginin karşıtı olan düşsel inanç-yanlış düşünceler ya da yanlış-bilinç dizgeleri ve anlam ve düşünce üretiminin genel süreci" anlamlarında kullanılmaktadır (1990: 48).

1.2.2. Gramsci ve Hegemonik İdeoloji

İdeoloji nosyonu, savaş sonrası dönemde yaşanan ekonomik sarsıntılara rağmen kapitalist sistemin ayakta kalabilmesinin ve Batı'da yaşanan başarısız sosyalist devrimlerin ardından yeniden ve farklı bir bakış açısıyla ele alınmaya başlanmıştır. Kapitalist sistemin bu başarısını artık yalnızca ekonomik koşullar açısından açıklamaya çalışmanın yetersiz olacağı, bu başarının ardında yatan ve ekonomik faktörler kadar kilit bir öneme sahip olan siyasal, toplumsal ve ideolojik koşulların da irdelenmesine yönelik güçlü bir eğilim ortaya çıkmıştır.

Artık bu noktada, "yanıtı aranan soru, kapitalizmin üretim pratiklerinin yarattığı toplumsal çarpıklıklar değil, kapitalizmin parlamenter demokratik bir siyasal sistem içinde yönetilen sınıfların onayını nasıl kazandığıdır" (Sancar, 2008: 27-28). Marksist geleneğin içerisinden gelen Antonio Gramsci de, *Hapishane Defterleri* adlı eserinde bu soruyu yanıtlamaya çalışmış, sistemin analizine girişerek kuramsal bir çerçeve içerisinde ve ideoloji ekseninde günümüze değin süregelen tartışmalara ivme kazandıran bir çalışmaya imza atmıştır.

Bahsedilen dönemde Marksist gelenek, her ne kadar kapitalist gelişimin doğası ve ekonomik krizler ile siyasal dönüşüm arasındaki ilişkilere dair genel bir öngörüde bulunma noktasında güçlü bir konumda bulunsa da siyasal iktidar biçimleri, kültürel ve ideolojik biçimler ile toplumsal sınıflar ve siyasal temsil mekanizmaları arasındaki somut ilişkilerin analizinde yetersiz kalmaktaydı (Gramsci, 1999: 189).

Daha açık bir ifadeyle belirtilecek olursa, klasik Marksizm, egemen sınıfların çıkarlarının tesis edilmesinde devletin baskı ve zor uygulamalarının temel faktör olduğunu savunmaktadır; fakat kapitalist sistem içerisinde mevcut olan diğer iktidar olma biçimlerinden ve yine bu sistem içerisinde yaşamakta olan kitlelerin devletin baskı mekanizmasını görmeksizin egemen sınıfın tahakkümüne nasıl olup da rıza gösterdiğine dair bir açıklama getirememektedir (Sancar, 2008: 32). Gramsci, bu nedenle tarihsel materyalizmin mekanik biçimlerine dair teorik anlamda bir eleştiri

yapma ihtiyacı hissetmiş ve bu bağlamda da hegemonya ve tarihsel blok gibi iki temel kavramı gündeme getirmiştir (1999: 190).

1.2.2.1. Tarihsel Blok ve İdeoloji

Bu noktada öncelikle, Gramsci'nin ideolojiyi ele alışı bakımından önemli bir "arka plan" olarak değerlendirilen "tarihsel blok" kavramının açımlanması yerinde olacaktır. Gramsci'ye göre (2010: 233), "yapılar ve üstyapılar 'tarihsel bir blok' oluşturur. Yani karmaşık, çelişkili ve uyumsuz üstyapılar topluluğu, toplumsal üretim ilişkileri topluluğunun yansımasıdır". Buna göre tarihsel blok, ekonomik ilişkiler temelinde belirlenen altyapı ile ideolojinin de içinde yer aldığı üstyapının birlikteliği içerisinde konumlandırılmaktadır.

Marx'ın altyapı ve üstyapı metaforları, Gramsci'nin tarihsel blok kavramı içerisinde tersine dönmektedir. Gramsci'ye göre, ekonomik faktörler tarafından belirlenen altyapı, üstyapıyı belirlediğinde "tarihsel blok" oluşmaktaysa da bu bloğun oluşmasının ardından ise tam tersi bir durumla üstyapıda konumlanan ideoloji altyapıyı belirlemeye ve hatta kontrol etmeye başlamaktadır (Örs, 2007: 23).

Tarihsel blok kavramı içerisinde maddi güçler içerik, ideolojiler ise biçim olarak yer almakta ve birbirleriyle doğrudan bir ilişki içerisinde bulunmaktadır; öyle ki maddi güçler ideolojisiz tarihsel olarak anlamsızlaşır, ideolojiler ise maddi güçler olmaksızın yalnızca hayal olarak kalırlar (Gramsci, 2008: 377).

1.2.2.2. Hegemonik İdeoloji

Peki, ekonomik ve ideolojik koşulların bütünleşmesiyle oluşan tarihsel blok içerisinde bu koşulların bahsedilen karşılıklı ve doğrudan ilişkisi nasıl sağlanmaktadır? Özbek'e göre Gramsci, bu ilişkinin aydınlar vasıtasıyla kurulduğunu, bütünleşmiş bir tarihsel bloğun oluşabilmesi için egemen sınıfın hegemonik düzeninin topluma kendi aydınlarınca empoze edildiğini düşünmektedir (2011: 121). Bu bloğun ideolojik olarak organik bir bütünsellik içerisinde kalabilmesi ve ideolojik biçimlenişi de egemen sınıfın bu egemen konumunu devam ettirebilmek için toplumun farklı kesimlerini hükmü altında nasıl tutacağına (Özbek, 2011: 131) ve toplumsal sınıflar arasındaki ilişkinin siyasal mücadele alanı içerisinde belirlediği bilincin niteliğine bağlıdır (Sancar, 2008: 37).

Görüldüğü üzere, egemen sınıfın kendi hegemonyasını toplumun diğer kesimlerine benimsetebilmesinde, tarihsel bloğun bütünselliğini de sağlayan unsurlardan biri olan ideoloji önemli bir mihenk taşı oluşturmaktadır. Zira, Gramsci üzerine önemli çalışmalara imza atmış olan Perry Anderson da (2007: 41) Gramsci'nin, aydınlarca belirlenen ideoloji sistemleri vasıtasıyla egemen sınıfların diğerleri üzerinde hegemonik bir iktidar oluşturdukları yönündeki yaklaşımının altını çizmektedir.

Gramsci'ye göre, toplumsal hakimiyeti elinde bulunduran egemen sınıfın ideolojisi toplumun tüm tabakalarına yayılır; bu nedenle de Gramsci'nin ideoloji kavramının, toplumun devamlı olarak bir sınıfın egemenliği altında tutulması gerçeğiyle birlikte düşünülmesi gerekmektedir (Özbek, 2011: 130-131).

Bu noktada, yani hegemonik bir iktidarın oluşumu ile ideoloji arasındaki ilişki bağlamında ve bu ilişkinin iyice anlaşılabilmesi açısından sorulması gereken belki de en önemli soru ideoloji sistemlerinin, hegemonik iktidarın oluşumunda ne gibi ve nasıl bir rol oynadığıdır. Yukarıda bahsedildiği gibi, tarihsel bloğun yani alt ve üstyapılar arasındaki bütünselliğin sağlanabilmesinde kilit bir konumda olan ideoloji, dolayısıyla tabi sınıfların, egemen sınıfların tahakkümüne alınabilmesi açısından da şöyle önemli bir rol oynamaktadır:

> Başat sınıf fraksiyonlarının lehine olan, sivil hayat ve devlet alanlarında kurumsallaştırılan 'gerçeklik tanımları' bizatihi tabi sınıfların 'yaşanan gerçekliği'ni oluşturur hale gelmişlerdir. Bu yolla 'tüm bir toplumsal bloğun ideolojik birliğini koruyan' ideoloji, bir toplumsal formasyondaki 'sıva'yı sağlamış olur… Böylece tüm alternatif gerçeklik tanımlarını kendi düşünce ufuklarına dahil edebilirler. (Hall, 1994: 191)

Görüldüğü üzere ideoloji, hakim sınıfların gerçeklik algısını, dünyayı algılama biçimini toplumun geri kalanı için de geçerli bir olgu olarak sunmakta ve böylelikle de toplumsal biçimlenmeyi sağlayan bir harç görevi üstlenmektedir.

Gramsci'nin ideoloji ve siyasal erk arasındaki ilişkiye yönelik algısında önemli bir temel kaynak da Marx ve Engels'ın *Komünist Manifesto*'sudur. Burada tıpkı *Alman İdeolojisi*'ndeki gibi her bir dönemin egemen fikirlerinin o çağın egemen sınıfının fikirleri olduğu görüşü savunulmaktadır (Marx ve Engels, 1975: 503). Bu

daha sonra 'egemen ideoloji tezi' olarak adlandırılan ve ekonomik olarak hakim konumda bulunan sınıfın kendine özgü olan dünyayı algılama biçimini toplumun tamamına empoze etmeye çalışacağına inanılan tezdir. Bu nedenle, ideoloji alanı bir sınıf çatışması alanına dönüşür (Hawkes, 2003: 114).

Hegemonik ideolojinin sınıfsal karakteri, toplumsal bütünlüğün sağlanabilmesi adına çimento görevini üstlenen ideolojik birtakım unsurların, daima ekonomik bakımdan egemen olan sınıfın çıkarlarına hizmet etmesinden ileri gelmektedir. Bu bağlamda egemen ideoloji, egemen sınıf eksenine toplumdaki diğer sınıfların çıkarları ve dünya görüşlerinin içerilmesiyle ortaya çıkmaktadır (Sancar, 2008: 40).

1.2.2.3. Alt ve Üstyapılar Bağlamında İdeoloji

Bu noktadan sonra, Gramsci'nin ideoloji kavramını hangi doğrultuda yorumladığını daha iyi bir biçimde anlayabilmek için *Hapishane Defterleri*'nde ele aldığı ve içerisinde Marx ve Marksist tarihsel metodolojiye geniş yer ayırdığı "yapı ve üstyapı" kavramlarını değerlendirmek yerinde olacaktır.

Marx'ın, toplumsal yapı içerisinde ekonomik faktörlere özel bir önem atfederek altyapıyı ön plana çıkarmasının üstyapı üzerine yapılacak detaylı analizlerin önünde ciddi bir engel teşkil etmesi, Gramsci'yi toplumsal formasyonun altyapısından ziyade üstyapısını analiz etmeye yöneltmiştir (Özbek, 2011: 119-120).

Marksist felsefede, ideoloji teriminin anlam bakımından açıkça negatif bir değer yargısı içerdiğini ve bu felsefenin kurucularının, fikirlerin kaynağının duyularda ve bundan dolayı da son tahlilde fizyolojide aranması gerektiği olasılığını kabul etmediklerini belirten Gramsci, ideolojinin üstyapısal bir etmen olarak tarihsel açıdan incelenmesi gerektiğinin altını çizmektedir (2008: 376).

Ancak, Gramsci'nin ideolojiyi üstyapının içerisinde konumlandırması, ideolojinin sadece burada işleyen bir pratik olduğu anlamına gelmez. Ona göre ideoloji, üretim sürecinde üstlendiği işlevsel rolden dolayı altyapı ve üstyapı arasında uyumlu bir işleyiş sağlayan en temel toplumsal pratiklerden biridir (Sancar, 2008: 33).

Hapishane Defterleri'nde Gramsci açık bir biçimde ekonomiyi yapının, politika ve ideolojiyi de üstyapının içerisinde konumlandırmakta olup son iki uğrakta

meydana gelen her bir değişimin ekonomik alanda yaşanan değişimlerin yansıması olduğu yönündeki tarihsel materyalizm anlayışına karşı mücadele edilmesi gerektiğini belirtmektedir (Gramsci, 2010: 230-231). İdeolojilerin etkili bir anlam içermeyen, yanılsamalı birtakım görüngüler olarak kabul edilmesi yalnızca ekonomist ve dogmatik bir anlayış içinde mümkündür (Santucci, 2011: 154).

İdeolojinin olumsuz bir anlam kazanarak aslından uzaklaşmasında Gramsci'ye göre (2010: 242) "hem belli bir yapının zorunlu üstyapısına, hem de tikel bireylerin keyfi lafazanlıklarına… ideoloji adının verilmesi" önemli bir rol oynamaktadır. Gramsci, ideolojileri sadece maddi dönüşümlerin yansıması olarak değerlendiren kuramların yetersiz kalacağını ve materyalist "ekonomik hurafe"deki bu eğilimin sonucu olarak da ideoloji ile ilgili bazı yanılgılara düşüleceğini söylemektedir (Hawkes, 2003: 114).

Gramsci, yine aynı eserde ideoloji kavramının tam anlamıyla negatif bir yaklaşım içinde ele alındığı her türlü anlayışı yadsımaktadır. Ona göre, başlangıçta "düşünce bilimi" anlamına gelmekte olan ve analiz, bilim açısından kabul edilebilir yegane yöntem olduğu için de "düşüncelerin analizi" şeklinde yorumlanan ideoloji kavramının nasıl olup da bu anlamdan sıyrılarak belirli bir "düşünce sistemi" şeklinde bir anlam kazandığının tarihsel olarak sorgulanması gerekmektedir (Gramsci, 2008: 375-376).

Buna göre, ideolojinin yapıdan farklı bir biçimde tanımlanarak ideolojinin yapıyı değil, yapının ideolojiyi değiştirdiğinin kabul edilmesi; belirli bir siyasal çözümün "ideolojik" olduğu yani yapıyı dönüştürmede yetersiz olduğu ve bundan dolayı da yararsız ve aptalca olduğunun düşünülmesi ve buradan hareketle de ideolojinin "salt" görünüş, yararsız ve aptalca bir şey olduğu savının benimsenmesi gibi hatalar ideolojinin "gerçek doğası"nın bozulmasına neden olmuştur (Gramsci, 2008: 376).

Yukarıda sıralanan ve Gramsci tarafından ideolojiyle ilgili yanılgılara sebebiyet veren ve bu bakımdan "hatalı" süreçler olarak yorumlanan faktörlerden ilki yani ideolojinin yapı üzerinde değil, yapının ideoloji üzerindeki etkisini vurgulayan ifade öyle görünüyor ki net bir biçimde Marx'ın altyapı-üstyapı metaforuna yönelmektedir. Hatırlanacağı üzere Marx, üstyapıdaki değişim ve

dönüşümlerin temel çıkış noktasını iktisadi alanda yani altyapıda yaşanan değişikliklerin belirlediğini ifade etmekteydi.

McLellan (2005: 31) açısından Gramsci'nin bu ifadeleri, onun olumsuz anlamı ile ideoloji kavramını yalnızca çürütebilmek amacıyla ele aldığını ve bu olumsuz ideoloji anlayışının ne kadar indirgemeci olduğunu göstermektedir.

Gramsci'nin Marksist ideoloji kuramına katkısının önemine dikkat çeken Chantal Mouffe'ye göre (1979: 199) Gramsci, ideolojinin maddi doğasını ve tüm toplumsal formasyonlar açısından gerekli bir düzey olduğunu vurgulayan ilk kişidir. Gramsci, ideolojinin yanlış bilinç ve gerçeğin tahrip edilmiş temsili düşüncesinden radikal bir biçimde kopmuştur, çünkü ideoloji ona göre öznenin üretim ilişkileri içinde konumlandığı yer tarafından belirlenmektedir. Ayrıca tüm ideolojik unsurlara sınıf aidiyeti atfeden indirgemecilik ilkesini sorgulaması da ideoloji nosyonuna oldukça önemli bir katkı sağlamaktadır.

1.2.2.4. Organik ve Keyfi İdeolojiler

Gramsci (1971: 376-377), ideolojiyle ilgili bu yanlış algıdan dolayı ideolojileri verili bir yapı için geçerli olan, tarihsel açıdan organik ideolojiler ve keyfi ideolojiler olarak iki sınıfa ayırmaktadır. İdeolojiler, tarihsel olarak gerekli oldukları nispette "psikolojik" bir geçerlilikleri vardır; kitleleri "örgütlerler" ve bireylerin hareket edebildiği, kendi konum ve mücadelelerinin bilincine varabildikleri bir alan oluştururlar. İdeolojiler keyfi oldukları nispette ise bireysel "hareketler"e, zıtlaşmalara vb. neden olurlar.

Gramsci tarafından ifade edilen, organik ideolojilerin bireylerin "kendi konum ve mücadelelerinin bilincine varabildikleri bir alan" oluşturması önermesi onun Marx'la bu noktada uyum içerisinde olduğunu göstermektedir. Marx da bireylerin ideoloji alanında geliştirdikleri bilinç vasıtasıyla siyasal aktörler haline geldiklerini ve bilincin de sınıf çatışmasının içeriğini ve neticesini kesin bir biçimde etkilediğini söylemektedir (Boggs, 1984: 158).

Sancar'a göre Gramsci, "ideolojinin maddi pratikle ilişkisi çerçevesinde" ideolojileri organik ve keyfi ideolojiler olarak sınıflandırmıştır. Organik ideolojiler, toplumsal yapının bütünlüğü için zaruri olan bilinç biçimlerini tanımlayan yapısal bir

zorunluluğu, keyfi ideolojiler ise bireysel spekülasyonlar olarak nitelendirilebilecek unsurları ifade etmektedir. Gramsci için, organik ideolojilerin kuruluşunu ve işleyişini anlamak daha önemlidir. Organik ideolojiler, "kapitalist bir toplumda egemen sınıfın iktidarını sağlayan ve bu iktidar etrafında toplumsal bir bütünleşmeyi olanaklı kılan ideolojik yapılanmadır" (2008: 36).

İdeolojinin toplumsal yapının işlerliği açısından taşıdığı önem dikkate alınacak olursa, Eagleton'un da belirttiği gibi artık Gramsci ile birlikte, "düşünce sistemleri" olarak kodlanan ideoloji kavramından "toplumsal pratik biçimi olarak", toplumsal yaşamın bilinçdışı yönlerini de içeren bir ideoloji kavramına önemli bir geçişin gerçekleştiği görülmektedir. Böylelikle, soyut bir anlam içeren ideoloji nosyonu daha somut bir biçimde ifadesini bulmaktadır (2011: 158).

Buraya kadar Gramsci'nin ideolojiyi ele alış biçimi ortaya konulmaya çalışılırken, onun tarihsel blok kavramı aracılığıyla egemen sınıfların kendi hegemonik iktidarlarını toplumun geri kalanına ideoloji vasıtasıyla nasıl kabul ettirebildikleri, ideolojinin artık sadece altyapı tarafından belirlenmediği, aksine tarihsel blok sayesinde altyapıyı şekillendirerek kontrol ettiği anlatılmaya çalışılmıştır. Bu noktadan sonra ise Gramsci'nin hegemonya kavramını irdelemek yerinde olacaktır.

1.2.2.5. Hegemonya Çözümlemesi

Terry Eagleton, Gramsci'nin eserlerinde ele aldığı temel kavramın ideoloji değil, hegemonya olduğunu, bu kavramın ideolojiye göre daha kapsamlı bir kategori oluşturarak ideolojiyi içerse de ona indirgenemeyeceğini belirtmektedir. Eagleton'a göre hegemonya, Gramsci'nin kullanımında, egemen gücün toplumun farklı kesimlerinin rızasını kazanma biçimi anlamına gelmektedir (2011: 154).

Gramsci, yapmış olduğu kuramsal çalışmalarla kapitalist sistem içerisindeki mevcut egemen sınıfların tahakkümüne diğer toplumsal sınıfların nasıl olup da "rıza" gösterdiğini açıklamaya çalışmış, devletin "zor"a dayanan iktidarının altını çizmek yerine bu "zor"u görünmez kılan diğer iktidar biçimlerine odaklanmıştır. Bu iktidar, ideoloji sistemleri vasıtasıyla kendisini gerçekleştirirken hegemonya kavramında vücut bulmaktadır. Gramsci tarafından yapılan hegemonya çözümlemesi "iktidarın öznelere dışsal, zora dayalı, merkezi devletin kurumsal özelliklerinden türetilen

tanımları yerine, ideolojik süreçler boyunca, zihinlerde kurulan ve onaya (consent) dayanan niteliklerini vurgulayan çözümlemelerin önünü açmıştır" (Sancar, 2008: 31).

Hegemonya kavramı her ne kadar Gramsci ile özdeşleştirilen bir kavram olarak karşımıza çıksa da hegemonya teriminin kullanımı çok daha eskilere dayanmaktadır. Hegemon sözcüğünden türetilen ve esasen otorite, liderlik ve tahakküm kavramlarının bir bileşimi olarak algılanabilecek olan hegemonya kavramı 1880'li yıllardan sonra Rus sosyal demokratlarınca kullanılarak geliştirilmiştir. Özellikle Georgi Plekhanov ve Lenin'in kullanımında hegemonya, Çarlık Rusyası'na karşı girişilecek devrimci mücadelede bu mücadeleye bir ivme kazandırmak ve daha geniş bir toplumsal ittifak yaratabilmek adına dile getirilen bir kavram olmuştur (Ives, 2011: 105-106). Hegemonya sözcüğü bu anlamda, bir sınıf ittifakında oluşturulacak liderlik pozisyonuna (proleter sınıfın köylüler ve sömürülmekte olan diğer toplumsal sınıflarla kurulacak ittifaka liderlik edilmesi) işaret etmektedir (Gramsci, 2010: 506).

Hapishane Defterleri'nde Gramsci'nin hegemonya kavramını ele alışı her ne kadar bu kullanımla benzerlik gösterse de Gramsci (2010: 507), terimi iki farklı biçimde genişletmektedir. Buna göre hegemonya sözcüğü ile artık sadece proleteryanın öncülüğünde gerçekleştirilecek egemenlikten değil diğer sınıfların egemenliğinden de bahsedilmektedir; ikinci olarak da hegemonya artık, ittifak kurulan gruplarla tabi kılınan gruplara kültürel, ahlaki ve ideolojik liderlik yapma anlamına gelmektedir.

Ancak burada "kültürel, ahlaki ve ideolojik" bakımdan sergilenen liderlikle tabiyet altına alınan sınıflara pasif değil daha aktif bir rol atfedilmekte ve bu ikisi arasında kurulması gereken bir uzlaşı dengesinden bahsedilmektedir. Gramsci'ye göre (2008: 161) hegemonya olgusu, hegemonyanın uygulandığı grupların çıkar ve eğilimlerini göz önünde bulundurmayı ve belirli bir uzlaşı dengesinin oluşturulmasını gerektirmektedir.

Hegemonik bir strateji etik ve entelektüel liderliğin, yeni, kolektif bir öznellik inşasının ve yeni bir dünya görüşünün yayılmasının yanı sıra geleneksel dengenin dönüşümünü sağlayabilecek yeni güçlerin oluşumu ve organizasyonunu da amaçlamalıdır (Kalyvas, 2000: 354-355).

Gramsci'ye göre (2008: 181-182), toplumsal yapı içerisinde bireyler kendi kolektif çıkarlarının bilincine vardıklarında yapıdan, kompleks üstyapılar alanına nihai bir geçişi işaret eden bütünüyle siyasal bir evreye girilmektedir. Bu siyasal evrede, gelişmeye başlayan ideolojiler "parti" haline gelirler ve içlerinden biri diğerlerine üstün gelinceye kadar birbirleriyle mücadele ederler. Böylelikle, yalnızca ekonomik ve siyasi hedeflerde değil aynı zamanda entelektüel ve ahlaki olarak da bir birlik oluşturularak temel bir toplumsal grubun diğer tabi gruplar üzerindeki hegemonyası sağlanmış olur.

Bu paragrafın işaret ettiği gibi hegemonya teorisinin temelinde, hem kuramsal hem de siyasal boyutlarıyla ekonomizmin reddi yatmaktadır. Ancak bu durum, ideolojik-kültürel alanın özerk olduğu ve ekonomik faktörlerin hegemonyanın uygulanmasında hiçbir rol oynamadığı anlamına gelmemektedir (Boggs, 1984: 160). Zira Gramsci (2010: 507), "hegemonya etik-politiktir, ama aynı zamanda ekonomik bir nitelik taşımalıdır, zorunlu olarak ekonomik etkinliğin can alıcı çekirdeğindeki öncü grup tarafından icra edilen can alıcı işleve dayanmalıdır" sözleriyle kapitalist sistem içerisinde hegemonyanın alt ve üstyapılar arasındaki karmaşık bir ilişki neticesinde ortaya çıktığına dikkat çekmektedir.

1.2.2.6. Hegemonyanın İşlerlik Alanı Olarak Sivil Toplum

Bu noktadan sonra, Gramsci'nin hegemonya anlayışını daha iyi irdeleyebilmek adına şöyle bir soruyla devam etmek yerinde olacaktır: Basit bir biçimde, egemen sınıfın toplumun farklı kesimlerinin rızasını kazanma şekli olarak tanımlanan hegemonya olgusu toplumsal yapı içerisinde nasıl işlemektedir? Diğer bir deyişle, egemen sınıf bu "egemen" konumuna ne şekilde ulaşabilmektedir?

Gramsci açısından bir toplumsal grup, diğer gruplar üzerinde üstünlüğü "hakimiyet" ve "entelektüel ve ahlaki liderlik" olmak üzere iki şekilde sağlamaktadır. Bir toplumsal grup, silahlı güçler vasıtasıyla tasfiye etmek veya tabi kılmak istediği muhalif gruplar üzerinde hakimiyet kurar; müttefik grupları yönetir (Gramsci, 2008: 57). Pekiyi bu "hakimiyet" ve "yönetme yani hegemonya" fonksiyonları hangi toplumsal düzlemde işlemektedir?

Bu bağlamda ele alınması gereken en temel unsur “sivil toplum” kavramıdır. Gramsci için sivil toplum, tıpkı Marx’ta olduğu gibi (Hegel’in aksine devlet değil) “tarihsel gelişmenin etkin (aktif) ve olumlu (positive) momentini temsil etmektedir” (Bobbio ve Texier, 1982: 19-20); fakat Marx bu kavramı altyapı içerisinde ele alırken, Gramsci sivil toplumu onun aksine bir üstyapısal düzlem içerisinde konumlandırmaktadır (Özbek, 2011: 124).

Gramsci (2010: 380-381), iki önemli üstyapısal düzey tespit etmektedir: “’Sivil toplum’ diye adlandırılabilen, yani yaygın olarak ‘özel’ diye adlandırılan organizmalar topluluğuna ait düzey ile ‘politik topluma’ ya da ‘devlete’ ait düzey. Bu iki düzey bir yandan egemen grubun toplumun her yanında icra ettiği ‘hegemonya’ işlevine karşılık gelirken, öte yandan devlet ve ‘hukuksal’ hükümet aracılığıyla uygulanan ‘doğrudan tahakküm’ ya da komuta işlevine karşılık gelir.

Bu pasajdan anlaşılacağı üzere Gramsci’ye göre hegemonya sivil toplum düzeyine denk düşerken, tahakküm ise politik toplum düzeyine denk düşmektedir. “Devletin zora ve siyasal egemenliğe, yani *diktatörlüğe* dayalı iktidar alanına karşılık sivil toplum onaya dayalı *hegemonya* alanıdır” (Sancar, 2008: 32).

Bu bağlamda sendikalar, dinsel kurumlar, hükümetin bir organı konumunda olmadıklarında siyasi partiler, vb. sivil toplum alanında faaliyet göstermektedir. Sivil toplum, “egemen grubun rıza ve hegemonyayı örgütlediği alandır; oysa politik toplumda zorun ve doğrudan tahakkümün egemenliği söz konusudur” (Gramsci, 2010: 513). Sivil toplumun bu kurumları vasıtasıyla toplumsal yapının parçası olan bireyler, egemen gruplara “baskı”yla değil “rıza”yla içerilmektedir.

Perry Anderson, Gramsci’nin “sivil ve politik toplum” anlayışının *Hapishane Defterleri* adlı eserde değişik biçimlerde ele alınarak bir kayma gösterdiğine işaret etmektedir. Gramsci’nin (2008: 246), eserin bir başka pasajında yasama, yürütme ve yargıyı siyasal hegemonyanın üç organı olarak nitelendirmesi Anderson’a göre (2007: 43-44) artık hegemonyanın yalnızca sivil toplum içerisinde konumlandırılmak yerine devletin, yani politik toplumun içerisinde de konumlandırılmakta olduğunun göstergesidir. Burada artık devletin kendisi bir hegemonya aygıtına dönüşmektedir. Böylelikle artık, hegemonya kavramının anlamı da değişikliğe uğramakta;

hegemonya yalnızca kültürel anlama değil, zorlamaya da işaret etmektedir (Anderson, 2007: 55).

1.2.2.7. Hegemonya ve Aydınlar

Toplumsal yapı içerisinde yer alan egemen sınıfların diğer toplumsal gruplar üzerinde hegemonik bir iktidar oluşturabilmesinde ve bu haliyle bir toplumsal bütünlüğün inşasında en etkili araç olan ideoloji sistemleri, topluma aydınlar aracılığıyla empoze edilmektedir. Bu açıdan aydınların oldukça önemli bir işlevsel rolü yerine getirdiklerini söylemek yerinde olacaktır.

Gramsci'ye göre (2008: 12) aydınlar, toplumsal hegemonya ve siyasal hükümetin ikincil fonksiyonlarını yerine getiren hakim grupların 'temsilcileri'dir. Başka bir deyişle aydınlar, toplumsal hegemonyayı, yani toplumun çoğunluğunun egemen sınıf aracılığıyla belirlenen koşullara "kendiliğinden" verdiği onayı ve siyasal yönetimi yani "rıza" yoluyla yola getirilemeyen kitleleri "yasa" aracılığıyla disipline etmeyi sağlamaktadırlar (Gramsci, 1983: 23-24). Aydınlar, "yönetenler ve yönetilenler arasındaki ilişkiler örgüsünün renkli kısmını tamamlarlar ki, bu kısımlar hem çeşitli devlet biçimlerini farklılaştıran unsurları hem de bireylerde ve toplumsal gruplarda olduğu kadarıyla politik yaşamı oluşturan kısımlardır" (Vacca, 2012: 61-62).

Aydınların en önemli özelliklerinden biri de, ideolojik alanda ortak bir kavramsal terimler oluşturarak kendilerini daha önceki entelektüellerle bağlantılandırmalarıdır. Ortaya çıkan yeni durum yeni bir ideolojik üstyapı yaratır ve böylece bu durumun temsilcileri olan aydınlar kendilerinden önceki entelektüel atmosferin devamı olmayan ve bu yeni durumdan ortaya çıkan "yeni aydınlar" olarak algılanabilir (Gramsci'den aktaran Vacca, 2012: 64).

Barrett'in (2000: 38) de belirttiği gibi Gramsci, sınıf çatışmasının yaşandığı düzlemde entelektüellerin önemli bir rol oynadığını ileri sürmekte ve "geleneksel" yani egemen sınıfın sesi olan ve "organik" yani hegemonik iktidara karşı mücadeleyi temsil eden entelektüeller arasında bir ayrıma gitmektedir.

Gramsci'nin belirtmek istediği asıl mesele, "entelektüel olmanın toplum içinde bir pozisyona sahip olmak olduğu ve bunun düşünceleri ve bu düşüncelerin sahip

olduğu etkileri örgütleme ve yayma ile ilgili bir şey olduğudur… Gramsci'nin geleneksel ve 'organik' entelektüeller arasında yaptığı ayrımın kökü budur" (Ives, 2011: 124).

Gramsci'nin geleneksel entelektüelleri, kendi varlıklarının sebebi olan üretim tarzının yok olmasına rağmen varlıklarını sürdürmeye devam eden; kendilerini toplumsal sınıflardan özerk sanan yazar, ressam, filozof ve din adamı gibi entelektüellerdir. Geleneksel entelektüel kavramı bu nedenle tarihsel bir kavram iken organik entelektüel ise daha sosyolojik bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Organik entelektüeller, temsilcisi oldukları sınıflarının bilincini ya da ideolojisini kolektif olarak siyasal, toplumsal ve ekonomik alanlarda dile getirmektedirler (McLellan, 2005: 32). Bu organik aydınlar, "bir yandan ideolojinin kitlelerden kopuk hale gelmemesini, diğer yandan da ideolojinin kitlelere ulaştırılmasını sağlayan bir tür çift yönlü işlev" edinmişlerdir (Berkmen, 2007: 233).

Gramsci (1983: 15), ekonomik anlamda kazanılan üstünlükle ortaya çıkan egemen sınıfların, kendi hakimiyetlerini sağlamlaştırabilmek adına kendi organik aydınlarını yarattıklarını; bu aydınların sorumluluğunun da yalnızca ekonomik alanla sınırlı olmayıp siyasal ve toplumsal alanlarda da görev üstlendiklerini şu şekilde ifade etmektedir:

> Ekonomik üretim dünyasında, temel bir görevin doğuş alanında ortaya çıkan her toplumsal takım, kendisiyle birlikte, organik olarak, bir ya da birkaç aydın katı yaratır. Bu aydın katları, toplumsal takıma, yalnız ekonomik alanda değil, politika ve toplum alanlarında da, türdeşliğini ve görev bilincini verir.

Yine Gramsci'ye göre, iktidar pozisyonuna hakim olmak isteyen her bir toplumsal sınıf geleneksel aydınlarını ideolojik olarak kazanabilmek adına mücadele etmektedir (1983: 21).

1.2.3. Althusser ve "Devletin İdeolojik Aygıtları"

Sinan Özbek (2011: 138), Althusser'in ideoloji kuramının bir taraftan Marx'la bir tartışma, diğer yandan ise Lukacs ve Gramsci'yle bir hesaplaşma niteliğinde olduğunu iddia etmektedir. Ona göre, ideoloji tezini şekillendirirken Althusser, her ne kadar Gramsci'nin terminolojisini kullanmasa da onun ideoloji anlayışından

esinlenmiştir. Althusser'in ideoloji kuramının temelinde, tıpkı Gramsci'nin kuramında olduğu gibi kapitalist bir sistem içerisinde yer alan iktidar mekanizması ile ideoloji olgusu arasındaki yakın ilişkiyi irdeleme çabası yatmaktadır (Sancar, 2008: 47).

1.2.3.1. Althusser'in İdeoloji Tezleri

Althusser, *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları* adlı eserinde belli başlı üç ideoloji tezi sunmaktadır. Buna göre bir ideoloji; "bireylerin gerçek var oluş koşullarıyla kurdukları imgesel ilişkiler"e işaret eder, "maddi bir var oluşa sahiptir" ve ancak "bir özne aracılığı ile ve özneler için var olabilir".

"İdeoloji, bireylerin gerçek var oluş koşullarıyla kurdukları imgesel ilişkiyi gösterir" tezini sunduktan sonra Althusser (2003: 89-90), birer "dünya görüşü" olarak nitelenen ideolojilerin imgeselliği yani gerçek dışılığı kabul edilse de bunların "bu dünyanın gerçekliğini" anlayabilmek için yorumlanmaya ihtiyaç duyulduğunu söylemekte ve tartışmasına şöyle bir soruyla devam etmektedir: "Gerçek var oluş koşullarını kendi kendilerine tasarımlamak için, gerçek var oluş koşullarını böylesi imgesel bir yer değiştirmeye uğratmaya 'neden gerek duyar insanlar'?".

Ona göre, bu soruya yanıt verebilmek adına yapılan yorumlardan biri de Feuerbach tarafından ifade edilen ve Marx'ın da gençlik dönemi eserlerinde ondan devraldığı bir yorumdur ve Althusser bu yorumun yanlışlığını açık bir dille şu şekilde ifade etmektedir:

> Bu yorum da, insanların gerçek var oluş koşullarının yer değiştirişine ve imgesel çarpıtılmasına, kısacası insanların gerçek var oluş koşullarının tasarımlanmasının imgelemde yaşadığı yabancılaşmaya bir neden arar ve de bulur… Buldukları neden, insanların kendilerinin gerçek var oluş koşullarında hüküm süren maddi yabancılaşmadır. (2003: 90-91)

Görüldüğü üzere Althusser, Marx ve Feuerbach tarafından öne sürülen ve ideolojide gerçek dünyanın imgeselleştirildiği ve çarpıtıldığı yönündeki varsayımlarına karşı bir ideoloji tezi geliştirmektedir. Çünkü Althusser'e göre (2003: 91-92), ideolojide insanların gerçek var oluş koşulları değil, bu koşullarla olan ilişkileri "tasarımlanmakta", bu koşullarla imgesel bir ilişki kurulmaktadır.

Bu farklılığın temel nedeni, gerçeklik ve ideoloji arasındaki ilişkinin yorumlanma biçiminden kaynaklanmaktadır. Marx, ideolojiyi gerçekliğin çarpıtılmış hali olarak değerlendirirken, Althusser ise gerçekliğin "kavranış biçimi" şeklinde yorumlamaktadır (Güngör, 2001: 226). Althusser, ideolojiyi yanlış bilince ya da yanılsamaya indirgenemeyecek toplumsal bir düzey olarak değerlendirmektedir (Balibar, 1991: 48).

Althusser, "ideolojinin maddi bir var oluşa sahip olduğu" yönündeki ikinci tezinde, ideolojiyi oluşturan düşüncelerin bir aygıtın pratiğinde var olmasından ötürü bunların tinsel olmadıklarını, maddi var oluşa sahip olduklarını somut örnekler üzerinden iddia etmektedir. Ona göre;

> Bir birey Tanrı'ya ya da Görev'e ya da Adalet'e, vb. inanır. Bu inanç söz konusu bireyin düşüncelerinden kaynaklanır. Bu sayede, yani böylece kurulmuş olan, tam anlamıyla ideolojik 'kavramsal' düzenek sayesinde (inandığı düşüncelerini özgürce oluşturduğu ya da özgürce kabul ettiği vicdanla donatılmış bir özne), söz konusu öznenin (maddi) davranışı da bu düzeneğin doğal bir sonucu olarak ortaya çıkar. Söz konusu birey, şu ya da bu biçimde davranır, şu ya da bu pratik davranışı benimser, dahası, özne olarak, tümüyle bilincinde olup özgürce seçtiği düşüncelerin 'bağımlı bulunduğu' ideolojik aygıtın düzenlenmiş bazı pratiklerine de katılır. Tanrı'ya inanıyorsa, Ayin'e katılmak üzere kiliseye gider….. (2003: 93-95)

Görüldüğü üzere Althusser, bireylerin kendi düşüncelerinden kaynaklanan inançla, bu inancın ritüellerine uygun bir davranış kalıbı geliştirdiğini, bu pratik davranışın da ideoloji tarafından belirlendiğini düşünmektedir.

Althusser'in ideolojiyle ilgili üçüncü tezi ise ideolojilerin "ancak bir özne aracılığı ile ve özneler için" var olabileceği tezidir. Buna göre ideoloji, yalnızca somut özneler için vardır ve yalnızca bu somut özneler aracılığıyla işlerlik kazanmaktadır. Althusser (2003: 99), "özne kategorisi her tür ideolojinin kurucusudur ama hemen şunu da ekliyoruz: özne kategorisi, her tür ideoloji (benim gibi, sizin gibi) somut özneler 'kurma' işlevine (kendisini tanımlayan da budur zaten) sahip oldukça, her tür ideolojinin kurucusudur. İşte, her tür ideolojinin işleyişi de ancak bu çifte kuruluş içinde var olabilir…" demektedir.

Althusser burada, öznenin ideolojinin kurucusu olarak ve bu "kurucu" olma fonksiyonu nedeniyle ideolojik bir işlerlik kazandığını vurgulamaktadır. Özneler ve ideoloji arasındaki bağlantı ideolojinin "çağırma" özelliğinden kaynaklanmaktadır.

Althusser'e göre (2003: 102-103), ideoloji ve somut özneler arasındaki ilişki ideolojinin bireylere "somut özneler olarak seslenmesi" ile oluşmaktadır. İdeoloji "seslenme" vasıtasıyla ya bireyler arasından özneler "istihdam ederek" ya da bireylerin "öznelere dönüşmesi"ni sağlayarak işlerlik kazanmaktadır.

"İdeolojinin var oluşuyla, bireylere özne olarak seslenilmesi, tek ve aynı şeydir" diyen Althusser, ideolojiye dışsalmış gibi görünenlerin aslında tam olarak ideolojinin içinde gerçekleştiğini savlamaktadır. Ona göre, ideolojinin içinde yer alan bireyler kendilerinin ideolojinin dışında oldukları yanılgısına düşerler; bu da ideolojinin ideolojik yönünün yine ideoloji tarafından yadsınmasına neden olmaktadır ki bundan dolayı ideoloji, Althusser'in deyimiyle "asla ideolojiğim" dememektedir (2003: 104).

Jean-Pierre Durand, Althusser'in, çağırma yoluyla özneleştirilen bireylerin bu şekilde "bağımlı-özneleştirildiği" yani dışsal bir otoriteye bağımlı kılındığı yönündeki savına dikkat çekmektedir. Burada gözden kaçırılmaması gereken husus, öznenin doğrudan ideolojinin değil, "büyük Ö ile yazılan Özne'nin, dinde Tanrı'nın, ahlakta Ödev'in, toplumda Hukuk'un, okulda Başarı'nın bağımlı-öznesi" olması durumudur. İdeolojiye hakim olan işte bu büyük Ö ile yazılan öznedir, bu özne "işleyişi en küçük ayrıntılarına kadar örgütler, çağrılmayı ve bağımlı-özneleşmeyi güçlendirir" (Durand, 2010: 97).

İdeolojik bir ortam içerisinde, "çağırma" yoluyla nesneler, özneler olarak belirli bir yere oturtularak cisimleşmekte, böylece "çağırma" ile bireylerin ideolojik olarak adları konulmaktadır. Nesnelerin özne haline gelmesi bir süreklilik arz etmekte ve ideolojik süreklilik de yine "çağırma" yoluyla gerçekleştirilmektedir. Böylelikle, bireyler özne olmanın gerektirdiği biçimde kendilerine biçilen rolleri yerine getirmektedir. Bu bireyler, devletin baskı uygulamalarına gerek kalmaksızın özneler olarak toplumdaki egemen öznelerin hakimiyetini kendiliğinden kabul etmektedir (Kazancı, 2002: 61).

Özneler toplumsal yaşamın olağan işleyişi içerisinde yapıp etmekte oldukları eylemlerin doğru ve gerekli olduğuna inanarak bunları gerçekleştirirler. Bu kabullenme, "hiçbir şeyin böyle olmadığı", ama "her şeyin olması gerektiği" gibi olması için bu şekilde işlemektedir. Diğer bir deyişle, bu kabulleniş durumu, toplumsal yaşam koşulları içerisinde kendilerine atfedilen çeşitli konumlarda bulunan bireylerin vicdanlarında sürekli olarak "üretim ilişkilerinin yeniden-üretiminin sağlama alınması için" böyle olmaktadır (Althusser, 2003: 113). Bu bağlamda, ideolojinin, Althusser açısından toplumsal bütünlüğü yeniden üreten bir sistem olarak değerlendirildiği söylenilebilir. Bu yeniden üretimin merkezinde de iktidar mekanizmasının, kendisini ideoloji dolayımıyla var edebilmesi yatmaktadır (Sancar, 2008: 47).

Larrain (1995: 92), Althusser'in ideoloji kuramında genel ve özel ideoloji kuramı şeklinde bir ayrım yaptığına işaret etmektedir. Buna göre, toplumsal formasyonun bütünlüğünün ve üretim ilişkilerinin yeniden üretiminin sağlanması genel ideolojinin işlevi olarak değerlendirilmektedir. Bu noktada ideoloji, bireyleri mevcut düzene "özgürce" boyun eğdikleri yönünde bir algı yaratarak hali hazırda içinde bulundukları koşullara uyum göstermelerini sağlamaktadır. İdeolojinin bu işlevi de genel itibariyle sınıflı toplum yapıları içinde, tabi sınıfların kendi koşullarına boyun eğerek hakim sınıfın egemenliğinin kabullenilmesini kolaylaştıran özel ideolojiler aracılığıyla yerine getirilmektedir.

Althusser açısından ideoloji, Marx'tan farklı olarak yalnızca zihinsel bir süreç değil, aynı zamanda yaşamın içinde var olan bir pratiktir. Oluşumu maddi yapılarca belirlenen ideoloji, bireylere egemen değerleri kabullendirerek, onları bu değerlere neredeyse otomatik bir biçimde uyumlu hale getirmektedir (Kazancı, 2002: 58).

İdeoloji, Althusser'e göre bireyleri toplumsal birer özne olarak kurgulayarak onları toplumdaki üretim ilişkileriyle bütünleştiren ve "yaşanan" ilişkileri belirleyen pratikleri organize etmenin bir yoludur. Burada ideolojinin anlamı, hakim iktidarla uzlaşması ya da ona karşı muhalif bir tavrın oluşmasına katkıda bulunması bağlamında siyasi bir form kazanmakta ve böylece işaret ettiği "egemen" ideoloji anlayışıyla da anlamı daralmaktadır (Eagleton, 2011: 39).

1.2.3.2. Alt ve Üstyapı Dinamikleri

Althusser (2003: 160-161), Marx'ın yapmış olduğu altyapı yani ekonomik temel ile üstyapı yani hukuki, siyasi ve ideolojik düzeyler arasındaki ayrıma dikkat çekerek bu tasarımı, "sunduğu kuramsal-pedagojik (Marx'ı Hegel'den ayıran farkı gösteren) yarardan başka… kendi özsel kavramlarının her birinin kendi etkinlik göstergesinin, bu kavramların oluşturduğu kuramsal aygıta yerleştirilmesini sağlar" sözleriyle desteklemektedir. Althusser'e göre (2003: 122), üstyapının altyapı tarafından belirlenerek şekillendiği yolundaki iddia kendi analizleri aracılığıyla daha da sağlamlaştırılmaktadır.

Ancak, bununla birlikte, Marx'ın kuramı açısından son derece önemli bir dayanak noktası teşkil eden altyapının üstyapıyı şekillendirdiği iddiası Althusser tarafından yeniden değerlendirilmiştir. Althusser, üstyapıya altyapı karşısında görece bir özerklik atfetmiş, ideolojiyi bu ikisi arasındaki özerklik alanıyla açıklamaya çalışmıştır. Onun üstyapıya atfettiği özerklik, ideolojinin altyapının bir yansıması olduğu düşüncesinden uzaklaşılmasını sağlamıştır (Onay, 2006: 11-13).

Althusser'e göre yapılar, insan eyleminin ötesinde, bu eylemin temeli olarak onu oluşturan formlar olduğu için toplumsal analizin merkezine yerleştirilerek insani eylemi dışarıda bırakırlar. Alt ve üstyapı arasındaki ilişki girift bir görünüm arzeder; ekonomik altyapı en son noktada belirleyici bir unsurdur artık (Berkmen, 2007: 231).

Althusser, üstyapının, iktidardaki sınıfın temsilcilerine hizmet etmekte olan Devletin İdeolojik Aygıtları ve Devletin Baskı Aygıtını kapsadığını söylemektedir. Devletin bütün aygıtlarının yani üstyapının temel görevi sömürü sisteminin devamlılığını; sömürü ilişkilerini de kapsayan üretim ilişkilerinin yeniden üretimini sağlamaktır (2003: 120). Althusser, alt ve üstyapılar arasında doğrudan bir iç içe geçme ilişkisi olduğunu ve bu iç içelik durumunun da kesin bir biçimde Devletin İdeolojik Aygıtlarında gerçekleştiğini savlamaktadır (2003: 121).

1.2.3.3. Devletin Baskı ve İdeolojik Aygıtları

Marx'ın ideoloji kuramını geliştirerek kendi ideoloji kuramını ortaya koyan Althusser, üstyapının içerisinde konumlandırdığı devletin ideolojik ve baskı aygıtları sayesinde sömürü ilişkilerinin devamı niteliğindeki üretim ilişkilerinin yeniden

üretiminin sağlama alındığını ve bu nedenle bahsedilen aygıtların toplumdaki egemen sınıfın bu hakim pozisyonunun devamlılığına hizmet ettiğini belirtmektedir.

Althusser (2003: 169), DİA'lar arasında "Dinsel DİA (farklı Kiliseler'in oluşturduğu sistem), öğrenimsel DİA (farklı, gerek özel gerekse devlet okullarının oluşturduğu sistem), aile DİA'sı, hukuki DİA, siyasal DİA (değişik partileri de içeren sistem), sendikal DİA, haberleşme DİA'sı (basın, radyo-televizyon vb.), kültürel DİA (edebiyat, güzel sanatlar, spor vb.)" şeklinde bir sınıflandırma yaptıktan sonra bunlar ve Devletin Baskı Aygıtı arasında temel olarak bazı farklılıklar bulunduğuna işaret etmektedir. Buna göre, devletin tek bir baskı aygıtı olmasına karşın, DİA'ların sayısı birden fazladır. Devlet, baskı aygıtının tamamıyla kamusal alanda yer almasına karşın, DİA'ların büyük bir kısmı özel alanda bulunmaktadır.

Öte taraftan, Althusser açısından DİA'lar ile Devletin Baskı Aygıtı arasındaki en önemli fark ilkinin ideoloji vasıtasıyla, ikincisinin ise zor kullanma vasıtasıyla işlerlik kazanmasıdır. Althusser'e göre (2003: 170-171), devletin her bir aygıtı her ne kadar hem zor hem de ideoloji aracılığıyla işlese de Devletin Baskı Aygıtının öncelikli olarak baskıya, İdeolojik Aygıtlarının da ideolojiye ağırlık vermesi iki aygıt arasındaki temel farklılığı teşkil etmektedir. Tamamen baskı ya da ideoloji öğesine yer veren bir aygıt yoktur.

DİA'ların işleyişini sağlayan ideoloji, çeşitli biçimler almasına rağmen egemen sınıfı temsil eden egemen ideolojinin altında aslında bir birlik arz etmektedir. Egemen sınıfın devlet iktidarını dolayısıyla da Devletin Baskı Aygıtını elinde tuttuğu düşünülecek olursa aynı egemen sınıfın DİA'lar üzerinde de etkin bir konumda olduğunu kabul etmek gerekmektedir (Althusser, 2003: 171).

Devletin Baskı Aygıtının rolü Althusser'e göre:

> Son kertede *sömürü ilişkileri* olan üretim ilişkilerinin yeniden-üretiminin siyasal koşullarını, baskı aygıtı olarak, özünde zor (fiziksel ya da değil) kullanarak sağlamaktan ibarettir. Devlet aygıtı büyük ölçüde kendi yeniden-üretimine (kapitalist devlette siyaset adamlarından oluşan hanedanlar, askeri hanedanlar vb. vardır) katkıda bulunmakla kalmaz, aynı zamanda ve de özellikle, baskı yoluyla (en sert fiziksel güçten basit idari yasak ve emirlere, açık ya da gizli sansüre vb. kadar) Devletin İdeolojik Aygıtlarının işleyişinin

> siyasal koşullarını sağlar….. Egemen ideolojinin, yani devlet iktidarını elinde tutan egemen sınıfın ideolojisinin rolü de ağırlıklı olarak burada gerçekleşir. Bir yandan Devletin (Baskı) Aygıtı ve Devletin İdeolojik Aygıtları, öte yandan da ayrı ayrı DİA'lar arasındaki (zaman zaman gıcırdayan) 'uyum' egemen ideolojinin aracılığıyla sağlanır. (2003: 174-175)

Dolayısıyla Althusser açısından ideoloji, yaşamın kendisinden kaynaklanan bir olgu değil, toplum ve devlet arasındaki yönetim ilişkisinden kaynaklanan bir olgudur. Ona göre ideoloji, her koşulda devlet ve devletin ideolojik aygıtlarının "dışsallığı" tarafından düzenlenmektedir (Žižek, 2013: 36).

İKİNCİ BÖLÜM

EKONOMİK BELİRLEYİCİLER, İDEOLOJİ VE TOPLUMSAL GERÇEKLİK BAĞLAMINDA KİTLE İLETİŞİM ARAÇLARINA ELEŞTİREL YAKLAŞIMLAR

Günümüz koşullarında başat bir konumda yer alan medya, kapitalist sistem içerisinde sistemin yapılandırılıp yeniden üretilmesinde son derece önemli bir görev üstlenmiştir. Böylesi bir sistem içerisinde yer alan medya örgütleri de ekonomik, kültürel ve ideolojik boyutlara sahip olan büyük yapılar şeklinde varlık göstermekte ve egemen sınıfın dünyayı algılama biçimlerine dair düşüncelerin yayılmasında aracı olarak önemli bir rol oynamaktadırlar (Karaboğa, 2010: 2).

Ticari kültürün bir öğesi olan bu kuruluşlar, kapitalist piyasa koşulları içerisinde yer almakta olduklarından sistemde yer alan diğer şirketlere benzer bir biçimde, ürettikleri mal ve hizmetler karşılığında kar elde etme amacıyla hareket etmektedirler. Günümüzde demokratik kapitalist toplumlarda kültür ve kitle iletişim sahaları, çıkış noktası kar sağlamak olan büyük holdinglerce denetlenmektedir (Yaylagül, 2008: 7-9). Kapitalist ekonomik yapı içerisinde yer alan medya kuruluşlarınca ortaya konulan ürünler kültürel ve ekonomik değeri olan metalardır. Bu metaların sahip olduğu ekonomik değer, dolayısıyla onların üretim şekli ve koşullarını da belirlemektedir (Öztekin, 2008: 132).

İletişim alanında üretilen malzeme kültürel ürün olarak değerlendirildiği için basın kuruluşları ekonomik kurum olmanın yanı sıra kamusal hizmetle yükümlü ve bu nedenle de kamuya karşı sorumlulukları olan kurumlardır (Demir, 1998: 113-114). Toplumun haber alma özgürlüğünün garantilendiği demokratik toplumlarda halka gerekli bilgi ve haberi sağlama noktasında basın kuruluşlarına oldukça önemli görevler düşmektedir ve burada basının rolü sadece siyasi olarak algılanmamalıdır (Belsey, 2011: 118-119).

Graeme Burton, kitle iletişim araçlarının işlevlerini eğlence, enformasyon, kültürel, toplumsal ve politik işlev olmak üzere beş kısma ayırmaktadır (1995: 83-

84). Benzer bir biçimde, temel amacı kamuoyuna haber vermek olan kitle iletişim araçlarının bu amaç dışında gerçekleştirdiği diğer işlevler, UNESCO tarafından 1980 yılında iletişim alanında yaşanılan problemlere ışık tutabilmek amacıyla yayınlanan MacBride raporunda şu şekilde sıralanmaktadır: Bilgilendirme, toplumsallaştırma, güdüleyerek harekete geçirme, tartışma ve müzakere alanı oluşturma, eğitim, kültürel destek, eğlendirme ve toplumsal bütünlüğü sağlama (UNESCO, 1980: 14).

2.1. Kitle İletişim Araçlarına Temel Eleştirel Yaklaşımlar

Medya ile ilgili tartışmalar, henüz iletişim bilimleri kendine özgü bir disiplin geliştirmeden önce ve özellikle siyaset bilimi ve sosyoloji alanında yapılan çalışmalar kapsamında on dokuzuncu yüzyılın son dönemlerinde başlamıştır. Gerek Birinci Dünya Savaşı, gerekse İkinci Dünya Savaşı esnasında ve bu savaşlar arası dönemde iletişim araçlarının bir propaganda malzemesi olarak kullanılması, dikkatleri bu araçlar üzerine çekmiş ve bu bağlamda özellikle radyo ve sinemanın gücü üzerinde başlayan endişeli bir tartışma havası içine girilmiştir (M. Ayşe İnal, 2005: 66-67).

Bu iki savaş arasındaki dönemde, medyayı savunmasız durumda bulunan seyircinin beynini yıkama potansiyeline sahip oldukça güçlü bir propaganda aracı olarak görme noktasında önemli oranda bir görüş birliği sağlanmış, modern bilimsel teknikler vasıtasıyla medya etkisinin hangi boyutlarda olduğu anlaşılmaya çalışılmıştır. 1940, 50 ve 60'lı yıllarda medyanın yalnızca sınırlı bir etkiye sahip olduğu yönünde tutucu bir akademik eğilim baş göstermiştir. Buna göre, kitle iletişim araçlarının bireyler üzerinde manipüle edici bir etkisi olduğu görüşü yerine bireylerin kitle iletişim araçları üzerindeki gücü vurgulanmaya başlanmış, izleyici davranışı üzerinde yapılan deneysel çalışmalar, izleyicileri pasif olmaktan ziyade aktif bir konuma taşıyan bir dizi çalışma vasıtasıyla daha da pekiştirilmiştir (Curran, Gurevitch ve Woollacott, 1995: 11-12).

1960 ve 70'lere gelindiğinde ise bu yaklaşıma alternatif olarak ortaya çıkan birbirinden farklı iki yaklaşım daha geliştirilmiştir. Bu yaklaşımı benimseyen araştırmacılar daha önceki dönemlerde yapılan ve deneysel bulguların ortaya

konulduğu etki araştırmalarını yeniden mercek altına alarak bu bulguların ışığında elde edilen ve medya etkisinin olumsuz sonuçlarına yönelik olan bulguların tamamen desteklenemeyeceğini savlamaktadır. Diğer bir reaksiyon da 1970'li yıllar boyunca kitle iletişim araştırmalarında etkisi giderek artan Marksist ve neo-Marksist eleştirel yaklaşımdan gelmiştir. Bu anlayışa göre medya, sınıf tahakkümünün pekiştirilmesinde merkezi bir rol oynayan ideolojik bir araçtır (Curran, Gurevitch ve Woollacott, 1995: 13).

Marsha Jones ve Emma Jones da *Mass Media* adlı eserlerinde medyaya yönelik olarak farklı bir isimlendirme yoluna giderek iki köklü yaklaşım üzerinde durmaktadırlar. Bu yaklaşımlar, araçsalcı ve yapısalcı, hegemonik Marksist yaklaşım ile çoğulcu yaklaşımdır (1999: 36).

Görüldüğü üzere kitle iletişim araçları üzerine yapılan çalışmaların temel olarak egemen ve eleştirel yaklaşımlar olarak iki gruba ayrılmakta olduğu söylenebilir. Bu yaklaşımların ikincisi yani eleştirel yaklaşımlar, egemen yaklaşım olarak kabul gören liberal çoğulcu yaklaşımlardan farklı bir temelde ve bu yaklaşıma karşıt ve tepkisel ve daha çok kuram ağırlıklı olarak ortaya çıkıp şekillenmiştir.

2.1.1. Eleştirel ve Egemen Yaklaşımlar Arasındaki Ayrım

Medyayı çoğulcu siyasal sistemlerin bir parçası olarak gören liberal çoğulcu yaklaşıma göre medya; yasama, yürütme ve yargı erklerini toplumsal fayda adına denetleyecek bir dördüncü kuvvet olarak değerlendirilmekte (İnal, 2005: 67) ve özellikle de yerine getirdiği "habercilik işleviyle çoğulculuğu, çok sesliliği ve siyasal katılımı sağlayacağı" düşünülmektedir. Böyle bir beklenti, medyanın çok sesli toplumun vazgeçilmez bir öğesi olarak toplumsal meselelerle ilgili kamuoyu yaratarak halkı bilgilendireceğine dair bir inancı da beraberinde getirmektedir (Özyiğit, 2008: 17).

Diğer bir ifadeyle, liberal çoğulcu yaklaşıma göre, "medyanın işlevlerini yerine getiremediği bir ortamda demokrasiden söz etmek mümkün değildir. Çoğulcu, katılımcı, özgürlükçü demokratik sistemin ve hukuk devletinin

gereklerine uygun olarak medyanın da özgür olması gereklidir" (Yüksel, 2004: 230).

Ancak medyanın özgürlüğü sınırsız değildir; toplumun en temel ihtiyaçlarından biri olan haber alma özgürlüğü ile haberlerin objektifliği ilkesi arasında çok önemli bir denge ilişkisi kurulmalıdır. Bu bakımdan, liberal çoğulcu yaklaşım, medyanın tarafsızlığı meselesi üzerinde önemle durmakta, iletişim araçlarınca oluşturulan mesajların içeriğine müdahale edilmemesi, fikirlerin serbestçe dolaşabilmesi ve toplumun tüm kesimlerinin siyasal süreçlere katılımının sağlanarak demokratik bir toplum yapısının inşası fikrinin altını çizmektedir (Karaboğa, 2010: 2).

Bu bağlamda, günümüzde de etkin bir biçimde işlemekte olan bu yaklaşım açısından medyanın temel görevinin ilkeli bir habercilik anlayışının sağlanması olduğu düşünülmektedir. Haberciliğin gerektirdiği etik ilkeler haberin nasıl yazılması gerektiğine dair sınırları belirlerken, aynı zamanda medya ve siyasal faktörler arasındaki çerçeveyi de belirlemektedir (İnal, 2005: 68).

Ancak, liberal çoğulcu yaklaşım her ne kadar böylesi olumlu ve iyimser bir tablo çizse de zaman zaman yaklaşımın temsilcilerince medyanın tarafsızlığı üzerine dile getirilen birtakım eleştirilerle karşılaşılmaktadır. Bu eleştirilerin merkezinde, özellikle de seçim dönemlerinde medyanın yanlı bir tavır sergilediği üzerinde durulmakta, belli bir siyasal partinin desteklenmesinin okur ve izleyici üzerinde de benzer eğilimlerin oluşmasına neden olacağı kaygısı yer almaktadır (İnal, 2005: 68).

Marsha ve Emma Jones (1999: 45-46), çoğulcu yaklaşımın temsilcilerinin erkin, güçsüz bir çoğunluk üzerinde ideolojik kontrolün sağlanması için medyayı manipüle eden güçlü bir azınlığın elinde yoğunlaşmak yerine çok sayıdaki çıkar gruplarınca düzenlenmekte olduğuna inandıklarını ve bundan dolayı da medyanın, rekabet halindeki gruplara ait farklı görüşleri yansıtmakta olduğunu söylemektedirler. Onlara göre çoğulcu yaklaşım, temel olarak medya çıktısı ile alımlayıcı arasındaki ilişkiye odaklanmakta; okur, izleyici yahut dinleyiciyi medya çıktısı karşısında pasif bir konuma yerleştiren manipülasyoncu görüşün

aksine, bu grupların istedikleri medya ürününü seçme hakkına sahip olduklarını savlamaktadır.

Eleştirel yaklaşımın temsilcileri ise, toplumsal iktidar ilişkilerinin eşitsizliğini sorunsallaştırarak medyayı var olan eşitsizlikleri yeniden üreten bir araç olarak görme eğilimindedirler. Buna göre medya, iktidar mevkiinde bulunan güç odaklarının dünyaya dair görüşlerini yansıtırken bu görüşleri doğallaştırarak mevcut iktidar yapılarına meşruiyet kazandırmaktadır (İnal, 2005: 68-69).

Çıkış noktasını Marksist anlayışın oluşturduğu bu yaklaşımın merkezinde kapitalist sistemin kitle iletişim araçlarınca yeniden üretimi sorunsalı yer almaktadır. Marksist yaklaşım açısından medya, sınıfsal görüşlerin yansıtıldığı ideolojik bir alan olarak değerlendirilmekte (Yüksel, 2004: 240) ve bu bağlamda da eleştirel yaklaşım, "haberlerin oluşturulma ve verilme tarzlarının kurumsal ve sistematik olarak egemen sınıfların çıkarları doğrultusunda oluşturulduğunu, bu nedenle haberlerin yanlı ve tek boyutlu olarak sunulduklarını" savlamaktadır (Karaboğa, 2010: 2).

Günümüze kadar farklı biçimlerde sınıflandırılmaya çalışılmış olan eleştirel yaklaşımlar[5], temel olarak yapısalcı yaklaşım, ekonomi politik yaklaşımı ve kültürel çalışmalar yaklaşımı olarak sınıflandırılabilir. Eleştirel yaklaşımlar, aralarındaki farklı eğilimlere rağmen ortak bir noktada buluşmaktadırlar. Bu çalışmaların ortak noktası "kapitalizmin ekonomik düzenine, siyasal liberalizm anlayışına ve kültürel tüketim anlayışına getirdikleri eleştiri" olarak kabul edilmektedir (Karaboğa, 2010: 2).

Eleştirel yaklaşımların farklı konular temelinde ele alınarak kendi içerisinde ayrışmasının ardında Çiler Dursun'a göre (2014: 25-26) başlıca iki farklı çizgi belirgin bir biçimde öne çıkmaktadır: Bunların ilki, üstyapıya ağırlık veren ve "medyada anlamların oluşumu, yapılanması ve alımlanmasında/tüketiminde

---

[5] Eleştirel yaklaşımı sınıflandırma eğiliminde olan çalışmalar için bkz. Levent Yaylagül (2014). *Kitle İletişim Kuramları: Egemen ve Eleştirel Yaklaşımlar. (* 6. Baskı). Ankara: Dipnot Yayınları, s. 91-186; Fred Fejes (1994). Eleştirel Kitle İletişim Araştırması ve Medya Etkileri: Yokolan İzleyici Sorunu. *Medya, İktidar, İdeoloji*. (Der. Ve Çev: Mehmet Küçük). Ankara: Ark Yayınevi, s. 251-271; Çiler Dursun (2014). *TV Haberlerinde İdeoloji*. (2. Baskı). Ankara: İmge Kitabevi, s. 23-28); İrfan Erdoğan ve Korkmaz Alemdar (1990). *İletişim ve Toplum: Kitle İletişim Kuramları ve Tutucu ve Değişimci Yaklaşımlar*. Ankara: Bilgi Yayınevi, s. 170-220.

odaklanan çizgi"; diğeri ise altyapıya ağırlık veren ve "medya endüstrilerinin ekonomik örgütlenmeleri, mülkiyet ilişkileri ve kurumsal üretim süreçleri üzerinde odaklanan çizgi"dir.

Benzer bir ayrım da Erdoğan ve Alemdar (1990: 181) tarafından yapılmakta olup, bu yazarlara göre Marksist anlayışın kaynaklık ettiği eleştirel yaklaşımlar, birbirini hem eleştiren hem de tamamlayan iki değişimci eğilimle şekillenmektedir. Erdoğan ve Alemdar, bunlardan ilkinin Marx'ın "üretim biçimi ve ilişkilerine ağırlık vererek" toplumdaki iletişimin yapısını açıklamaya çalıştığını; diğer yaklaşımın ise yine Marx'ın "siyasal ve hukuki üstyapı, düşünceler, ideoloji, bilinç gibi düşüncelerine ağırlık vererek" kitle iletişim araçlarına yaklaştığını söylemektedirler.

Bahsedilen ilk yaklaşım, temel olarak altyapı ekseninden yola çıkarak iletişimin ekonomi politiğini; ikinci yaklaşım ise üstyapı ekseninden hareketle Frankfurt Okulu'nca ortaya konulan çalışmaları, Althusserci yapısalcı çalışmaları ve Gramsci tarafından geliştirilen hegemonya kuramı çerçevesinde şekillenen kültürel çalışmaları kapsayan bir yelpaze şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

2.1.2. Frankfurt Okulu'nun Eleştirel Yaklaşımı

Bu noktada özellikle de Frankfurt Okulu teorisyenlerince ortaya konulan "kültür endüstrisi" kavramına, bu kavramın kitle iletişim araçlarınca üretilen kültürel malzemenin metalaşması, ideoloji ve sistemin yeniden üretilmesi sorunsalı üzerinden kitle iletişim araçları ve ekonomik dinamikler arasındaki ilişkiye yapmış olduğu vurgu nedeniyle iletişim alanında yapılan daha sonraki çalışmalara yol gösterici niteliğinden dolayı değinilmesi yararlı olacaktır.

Yirminci yüzyılın başlangıcında, Marksist anlayışı yeniden ele alarak bu anlayışa bir alternatif oluşturabilmek amacıyla yola çıkan Frankfurt Okulu teorisyenleri, "kitle iletişim araçlarının mülkiyet ve organizasyon yapılarına odaklanmamakla birlikte, çağdaş kapitalist toplumun kitleler üzerindeki manipülatif gücü üzerine önemli sonuçlara" ulaşarak kapitalist sistemin tahakkümün pekişmesine hizmet ettiğini söylemişlerdir (Adaklı, 2003: 7).

Enstitü üyelerince geliştirilen eleştirel perspektif, “ideoloji eleştirisi ve ideolojinin bilince etkileri ile uğraşan bir perspektiftir. Öncelikle ideoloji ile gerçeklik arasında bir uzaklık olduğunu varsayar. Çarpık iktidar ilişkilerini gizlemeye ve meşrulaştırmaya çalışan, gerçekliği bireylerin zihnine ters biçimde düşüren ideoloji eleştirisini temel alır; toplumsal çelişkilerin üretimini ve yeniden üretimini konu eder” (Onay, 2006: 40). Kellner’e göre (2010: 235) Adorno ve Horkheimer, kültür endüstrisini “endoktrinasyon ve toplumsal denetim aracı olarak yukarıdan dayatılan, yönetilen bir kültür olarak” algılamaktadır. Böylelikle de kültür endüstrilerinde kültür kavramı, artık ideolojik bir tahakküm biçimine dönüşerek işlemektedir.

Kültürün standartlaşarak bir meta haline dönüşümünü vurgulamak adına eleştirel teorisyenler kitle kültürü yerine, Horkheimer ve Adorno tarafından geliştirilen “kültür endüstrisi” kavramını kullanmayı tercih etmişler ve sisteme yönelik eleştirilerini bu kavram üzerinden yürütmüşlerdir. Horkheimer ve Adorno açısından kapitalist toplumlarda finansal güçler kültürel anlamda da bir tekel oluşturmak ve kültürü metalaştırarak “bireyleri kitle kültürünün ürünleri aracılığıyla ait oldukları statü gruplarına uygun tüketim biçimlerine motive ederek statükoyu rasyonelleştirmek amacı” içerisindedir (Şan ve Hira, 2013: 7).

Kültür endüstrisinde üretimdeki standartlaşmanın tüketicinin gereksiniminden kaynaklandığı yönünde bir algı yaratılarak tüketiciler sınıflandırılmakta ve nihayetinde de birer istatistik malzemesine dönüştürülmektedirler. Bu endüstrinin içinde bütün sektörler iç içe geçmiş durumdadır. Öyle ki;

> En güçlü yayın kuruluşunun elektrik endüstrisine olan ya da film şirketlerinin bankalara olan bağımlılığı, sektörlerin ekonomik olarak iç içe geçmiş kollarıyla tüm tabloyu gözler önüne serer… Herkes için uygun bir şey öngörülür ve böylelikle bu işlemlerden kimse kaçamaz… Herkes kendiliğinden, önceden birtakım göstergelere göre belirlenmiş ‘level’ına [düzeyine] uygun davranmalı ve belli başlı tüketici tipleri için üretilmiş kitlesel üretim kategorilerinden kendine denk düşenine yönelmelidir. (Adorno, 2007: 51)

Kapitalist sistemle bütünleşen kültür endüstrileri Yaylagül'e göre (2014: 101), medya ve eğlence sektörüne işaret etmektedir. Bu sektörlerce üretilen ürünlerin dağıtım ve tüketimi büyük şirketlerce maksimum kar sağlayabilmek adına kontrol altında tutulduğu için bu metaların üretim amacı tüketiciyi özgürleştirmek değil, oyalamaktır. Üretilen bu ürünlerle toplumdaki egemen değerler yeniden üretilmekte, burada da sinema, radyo ve basın gibi kurumlara egemen ideolojinin yayılmasında önemli bir görev düşmektedir.

Bu anlamda, Frankfurt Okulu'nca ortaya konulan "kültür endüstrisi" nosyonu kitle iletişim araçlarının, üstlenmiş oldukları manipülatif rol gereği bireyleri belirli kalıplara göre hareket etmeleri yönünde güdülediği gerçeğine işaret etmektedir. Frankfurt Okulu'nun en önemli temsilcilerinden biri olarak değerlendirilen Herbert Marcuse da *Tek Boyutlu İnsan* adlı eserinde, kitle iletişim araçlarının ideolojik işlevine vurgu yaparak bunların toplumsal eşitsizliğin kitlelere benimsetilmesinde oynadığı role şu şekilde değinmektedir:

> Ön-koşullandırma radyo ve televizyonun kitlesel üretimleri ile ve denetimlerinin özekselleştirilmesi ile başlamaktadır… Burada, sınıf ayrımlarının eşitlenmesi denilen şey ideolojik işlevini açığa sermektedir. Eğer işçi ve patronu aynı televizyon izlencesinden haz duyuyor ve aynı dinlence yerlerine gidiyorlarsa, eğer sekreter kendine işvereninin kızı denli çekici bir görünüş verebiliyorsa, eğer zenci bir Kadillak alabiliyorsa, tümü de aynı gazeteyi okuyorlarsa, o zaman bu benzeşme sınıfların yitişini değil, ama Kodamanların korunmasına hizmet eden gereksinim ve doyumların altta yatan nüfus tarafından ne düzeye dek paylaşıldığını belirtmektedir. (1990: 7-8)

2.2. Eleştirel Ekonomi Politik Yaklaşım

Bu çalışmanın ana ekseni, kitle iletişim araçlarının ideolojik boyutu ile bu boyuta yön veren temel faktör olarak kabul ettiğimiz kitle iletişim araçlarının ekonomik yapısı arasındaki yakın ilişki temelinde ilerleyeceği için öncelikle, eleştirel ekonomi politik yaklaşıma, bu yaklaşımın kitle iletişim araçları ve bu

araçların ideolojik boyutlarına yönelik olarak kurduğu ekonomi eksenli bağlamsal ilişkiye daha yakından odaklanmak yerinde olacaktır.

Nitekim, kitle iletişim araçlarınca gerçekleştirilen kültürel üretim ve üretim sürecini biçimlendiren ekonomik öğeler göz önünde bulundurulmadan yapılan ve sadece metine ve anlama odaklanarak ideoloji ekseninde sorunsallaştırılan çalışmalar, birbirleriyle doğrudan bağlantılı olan bu iki temel faktör olmaksızın kitle iletişim araçları tarafından üretilen malzemenin neden, hangi koşullar altında ve hangi toplumsal, ekonomik ve siyasal bağlamda o yönde bir şekil aldığını açıklamada yetersiz kalacaktır.

Benzer bir biçimde Peter Golding ve Graham Murdock da, *İdeoloji ve Kitle İletişim Araçları: Belirlenim Sorunu* (2008: 23) adlı makalelerinde, ekonomik belirleyicileri dikkate almayan ve sadece ideolojik boyuta ağırlık vererek inceleme yapan analizlerin taraflı ve yetersiz olacağına dikkat çekmekte ve ideoloji üretiminin "medya üretiminin genel ekonomik dinamiklerinden ve onların belirleyiciliklerinden ayrılamaz ya da onlar dikkate alınmadan yeterince anlaşılamaz" olduğu gerçeğinin altını çizmektedirler (2008: 37-38).

Çam da madalyonun diğer yüzünden bir değerlendirme yaparak, sadece ekonomi politik ekseninden yola çıkan medya çalışmalarını meta analizinin kendisinden yoksun oldukları gerekçesiyle eleştirmektedir. Ona göre, bu çalışmalarda meta formunun ne olduğu belirlenerek bu metanın üretildiği ticari medya yapısının detaylı bir analizi ile yetinilmekte; bu meta formunun ortaya çıkış nedeni ve o biçimi almasının ardında yatan faktörler göz ardı edilmektedir (2008: 43-44).

İlk olarak Adam Smith, David Ricardo, Thomas Malthus ve Karl Marx gibi klasik iktisatçılar tarafından on dokuzuncu yüzyılda kullanılan ekonomi politik yaklaşımların ortak noktası "iş/ekonomi alanıyla toplumsal, siyasi politikaları bir arada" ele almalarıdır. Haluk Geray (2003: 12-13), Kanadalı iletişim bilimci Richard Babe'den alıntılayarak gerek iktisatta gerekse diğer alanlarda ele alınan ekonomi politik yaklaşımların ortak yönlerini şu şekilde sıralamaktadır:

a. Toplumsal güç/iktidar ilişkilerini temel alır. Bu anlamda çatışma ve çelişkileri çözümlemelerine katarlar. “Kim kazanıyor? Kim kaybediyor? Kim kararları veriyor?” gibi soruları sorar. Bu nedenle değişim süreçlerini incelerler ve var olanın değiştirebileceğini vurgularlar.
b. Mit ve masalları yıkmayı hedefledikleri için var olan egemenlik yapılarına karşı çıkarlar. Burada mit (efsane) ve masal kavramlarıyla anlatılmak istenen, sorgulanmadan kabul edilen yaygın inançlardır. Babe’e göre, günümüzdeki masallardan biri de “teknolojinin otomatik olarak ve mutlaka iyi sonuçlar yaratacağı” inancıdır. Bir başka masal da “zamanın ileriye doğru gittiği ve olmakta olanın kabul edilmesi” gerektiği inancıdır. Buna bir tür toplumsal-Darwinizm denmesi de mümkündür.
c. Neo-klasik iktisadın toplumsal değer yargılarını dışarıda bırakmasına karşın, ekonomi-politikçiler değer yargılarını kullanırlar. Eşitlik, hakkaniyet, adalet, toplumun/kamunun genel çıkarı gibi değer yargıları çözümlemelere katılır.

İletişimin ekonomi politiği ile ilgili önemli çalışmalar yapmış olan Vincent Mosco (1996: 71-72), ekonomi politik yaklaşımın genel olarak iletişimin toplumsal olarak nasıl yapılandırıldığına, iletişim kanallarının biçimlendirilmesine katkıda bulunan toplumsal dinamiklere ve bu kanallar aracılığıyla iletilen mesajlara odaklanarak işletmeler, devlet ve diğer yapısal dinamiklerin iletişim pratiklerini nasıl etkilediğine dair araştırmaların yapılmasının önünü açtığını belirtmektedir.

İletişimin ekonomi politiği temel olarak üç çözümleme alanı içinde hareket etmektedir. Bunlardan ilki, kültürel ürünlerin üretimiyle ilgilenmekte ve kültürel üretimin tüketim üzerindeki sınırlayıcı etkisine odaklanmakta; ikincisi, medyada üretilen ürünlerin temsil biçiminin bu ürünlerin üretim ve tüketimindeki maddi gerçeklerle bağlantısına işaret edebilmek için medya metinlerinin ekonomi politiğini irdelemekte ve son olarak da maddi ve kültürel eşitsizlik arasındaki ilişkiyi aydınlatabilmek amacıyla kültürel tüketimin ekonomi politiğiyle ilgilenmektedir (Golding ve Murdock, 1997: 61-62).

Mosco (1996: 73-76), ekonomi politik yaklaşımının gelişiminde rol oynayan faktörleri şu şekilde sıralamaktadır: Daha çok aile şirketleri görünümündeki basın ile elektronik medya ve telekomünikasyon kuruluşlarının daha büyük işletmelere dönüşümü; devletin giderek büyümekte olan yerel ve uluslararası işletmeler arasındaki uyuşmazlıkları gidermek adına birtakım baskılara maruz kalması ve bunun sonucunda iletişimin üreticisi, dağıtıcısı, tüketicisi ve düzenleyicisi olarak kendi alanını genişletmesi; ekonomi politik alanında çalışan her bir yeni kuşağın ortodoks ekonomi anlayışına karşı bir alternatif oluşturarak, bu alternatif doğrultusunda yeni medya politikaları geliştirme yolundaki çabaları.

Peter Golding ve Graham Murdock'a göre eleştirel ekonomi politik, temel olarak ekonomik örgütlenme biçimleri ile siyasal, toplumsal ve kültürel alanlar arasındaki ilişkilere odaklanarak, anlam üretim ve tüketiminin toplumsal ilişkiler tarafından her düzeyde şekillendirildiğini iddia etmekte ve bu şekillendirilmenin nasıl gerçekleştirildiği ile ilgilenmektedir (1997: 54).

Ekonomi politik yaklaşımın temsilcilerine göre medya kuruluşlarının maddi yapıları bu kuruluşların ideolojisini belirleyeceği için medya ürünlerinin analizinde asıl ele alınması gereken medya sermayesinin niteliğidir. Bu bakımdan, "sadece anlatıya, orada karakterize edilen normlara, bakış açılarına bakarak" ideolojiyle alakalı bir yorumda bulunmak eksik ya da hatalı bir yoruma neden olacaktır (Bostancı, 2011: 138).

Bu bağlamda, Alemdar ve Erdoğan'ın (1990: 182) da belirttiği gibi ekonomi politik yaklaşımda asıl önemli olan kitle iletişiminin üretim yapıları olduğundan dolayı altyapı tarafından belirlenen ideoloji bu yapılara göre daha az önem arz etmektedir. İletişim etkinliği ve iletişim araçlarınca üretilen malzeme kapitalist pazar mantığının içerisinde şekillendiğinden egemen toplumsal ilişkilerden kaçamazlar, bu sistem içerisinde üretilen diğer ürünler gibi fetişleşme aşamasından geçmek zorundadırlar.

Bu noktada, Marx'ın Kapital'de sistemli bir biçimde ele aldığı "meta fetişizmi" kavramını bir kere daha hatırlatmak yararlı olacaktır. Buna göre,

bireyler arasındaki toplumsal ilişki ve bireylerin üretim ilişkileri sonucunda elde edilen ürün sanki toplumsal varoluştan ve üretim sürecinden bağımsızcasına nesnelleşmekte, bunun sonucunda da kendi üreticisine yabancılaşmaktadır.

Kapitalist sistem doğası gereği fetişlere gereksinim duymaktadır. Erdoğan ve Alemdar'a göre; "bir sürecin ya da olgunun fetişe dönüştürülmesi" ürünü "üretimin gerçek koşullarından soyutlanmış, yalıtılmış bir nesne biçimi içine kristalleştirerek bir fetiş haline getirir. Nereden ve nasıl geldiği gerçeği servet elde etme sürecinden soyutlanarak sunulur. Nereden ve nasıl geldiği gayret, çok çalışma, biriktirme, aklını kullanma gibi kişisel davranış özelliklerine bağlanır" (2002: 315).

Eleştriel ekonomi politik yaklaşımın temel olarak araççı ve yapısalcı olarak sınıflandırılması yönünde genel bir eğilimin varlığından söz etmek mümkündür. Araççı klasik Marksist yaklaşım, medya mülkiyeti ve medyanın içeriğinin kontrolü arasında doğrudan bir ilişki olduğu varsayımına dayanmaktadır. Bu yaklaşıma göre, kitle iletişim araçlarının sahipleri, bu araçlarca üretilen ürünler üzerinde doğrudan kontrol hakkına sahip olarak değerlendirilmektedirler (Jones ve Jones, 1999: 49- 51). Bu yaklaşımın mülkiyet ve kontrole dair savları ise şöyle özetlenebilir: Mülkiyet küçük bir azınlığın elinde toplanmıştır; mülkiyet yoğunlaşması ürün üzerindeki kontrolle eşitlenmiş, dağıtım da kapitalist ellerde toplanmıştır; hükümetler özellikle haber kaynağı olarak önemli bir etkiye sahiptir ve alternatif ya da radikal sesler duyulmaz (Jones ve Jones, 1999: 53).

Araçsal yaklaşımın temsilcileri, "kapitalistlerin enformasyon akışının kendi çıkarlarıyla uyumlu olmasını garantilemek için ticari pazar sistemi içinde ekonomik güçlerini kullanma tarzları üzerine" odaklanmakta ve özel mülkiyet kapsamındaki iletişim araçlarını sınıf tahakkümünün önemli bir aracı olarak değerlendirmektedirler (Golding ve Murdock, 1997: 55).

Araççı yaklaşımın en önemli temsilcileri olarak kabul edilen Edward S. Herman ve Noam Chomsky (1999: 21-22), geliştirmiş oldukları "Propaganda Modeli" yaklaşımıyla toplumsal "servet ve iktidar eşitsizliği"nin medyanın yapmış olduğu seçimler üzerindeki etkilerine odaklanmaktadırlar. Bu yaklaşım,

“paranın ve iktidarın ne gibi yollarla haberleri eleyip basılmaya uygun olanları seçtiğini, muhalif düşünceleri nasıl kenar sütunlara itip önemsizleştirdiğini, hükümete veya egemen özel çıkar çevrelerine ise nasıl mesajlarını halka kolayca verme imkanı sağladığını” özenli bir biçimde analiz etmektedir.

Bu modelin birbirleriyle sıkı bir etkileşim içinde olan en önemli öğeleri ise Herman ve Chomsky (2004: 36) tarafından şu şekilde özetlenmektedir:

1. Egemen medya şirketlerinin büyüklüğü, yoğunlaşmış mülkiyeti, kar amaçlı oluşu ve sahiplerinin serveti;
2. Reklamcılığın medyanın en önemli gelir kaynağı olması;
3. Medyanın, iki temel kaynak ve iktidar odağı olan hükümet ile iş çevrelerinden ve bunların mali destek sağlayıp onayladığı ‘uzmanlardan’ sağladığı bilgileri temel alması;
4. Medyayı hizaya sokmak amacıyla kullanılan bir yöntem olan ‘medyaya yönelik tepki üretimi’ ve
5. Ulusal bir din ve denetleme mekanizması olan ‘anti-komünizm’.

Golding ve Murdock (1997: 55) ise, araçsalcıların kısmen haklı olduklarını düşünmekle birlikte onların odaklandıkları noktalar nedeniyle sistemden kaynaklanan çelişkileri gözden kaçırdıklarına inanmaktadırlar. Kitle iletişim araçlarının sahipleri, bu araçlarda üretim yapan personel ve reklamcılar, Golding ve Murdock’a göre, her zaman diledikleri gibi davranma özgürlüğüne sahip değillerdir, bazı sınırlı yapılar içerisinde hareket etmek zorundadırlar.

Yapısalcı yaklaşım ise genel olarak “kitle iletişim şirketlerinin işleyişi ve politikalarının oluşumunda bireysel kapitalist sahiplerden ziyade kapitalist ekonominin genel dinamiklerinin belirleyici ve sınırlayıcı etkisi üzerinde durur” (Murdock’tan aktaran Yaylagül, 2008: 16).

Murdock, kitle iletişim araçlarına yapısalcı yaklaşımı, “Althusser ve Poulantzas’ın çalışmalarından ortaya çıkan ve ekonomi politik içinde ‘politik’ olana vurguda bulunarak devletin rolü üzerinde odaklanan yapısalcı yaklaşımlar” ve “ekonomi politik çifti içinde ‘ekonomik’ olanı vurgulayarak özel sektörün

dinamikleri ve yapısına yoğunlaşan yapısalcı yaklaşımlar" olmak üzere iki gruba ayırmaktadır (Murdock'tan aktaran Dursun, 2014: 32).

Thompson, çağdaş toplumsal ve siyasal teorilerce yaygın bir biçimde başvurulan genel bir kuramsal açıklamanın parçası olan ve Althusser, Poulantzas ve diğerlerinin çalışmalarının temelinde yer alan varsayımları, devlet eliyle ve ideolojik olarak güvence altına alınan toplumsal yeniden üretimin genel kuramı olarak betimlemektedir. Thompson'a göre bu yaklaşım, genel olarak tüm toplumların, özel olarak ise çağdaş kapitalist toplumların kendilerini karakterize eden ayrım ve eşitsizliklerde neden ısrarcı olmaktadırlar sorusuna yanıt aramaktadır (1990: 86).

2.2.1. Ekonomi Politik Yaklaşımın Kitle İletişim Araçları Bağlamında İdeoloji Eleştirisi

Yukarıda, bu tezin ana ekseninin eleştirel yaklaşımdan yola çıkılarak kitle iletişim araçlarının ekonomik yapısı ile benimsemiş oldukları ideolojik anlayış arasındaki doğrudan ilişki temelinde ilerlemesinin hedeflendiğinden bahsedilmişti. Bu anlamda, özellikle kitle iletişim araçlarının kendi politikalarının belirleyici bir öğesi olan ekonomik koşulların, bu ideolojik boyutu kesen önemli noktalarını ortaya koyabilmek adına eleştirel ekonomi politik yaklaşımın kitle iletişim araçlarının mülkiyeti ve toplumsal iktidar ilişkileri arasındaki ilişkiyi sorunsallaştıran yönüne daha yakından odaklanmak yerinde olacaktır.

Kitle iletişim araçları ve siyasal iktidar arasındaki ilişkilere odaklanan eleştirel ekonomi politik yaklaşım doğal olarak bu ilişkilerin merkezinde yer alan ideoloji ve ekonomi eksenini de özel bir dikkatle incelemektedir. Özellikle de iletişim araçlarına sahip olmanın beraberinde başta ekonomik olmak üzere, siyasal ve toplumsal iktidar mevkilerinin kapısını aralayacağı gerçeği birlikte değerlendirildiğinde kitle iletişim araçlarının bu girift ilişkideki ideolojik rolü de çok önemli bir anlam kazanmakta ve bu yönüyle de irdelenmeyi gerekli kılmaktadır.

Graham Murdock, medyanın ekonomi politiğini temel alan çalışmaların kapitalist toplum yapısı içerisinde, "ekonomik ve sembolik kaynakların dağılımı

bağlamında medya mülkiyeti ve iktidar ilişkileri konusuna" odaklandıklarını, bu anlamda da "üretim araçlarını ve zenginlikleri kontrol eden kapitalist sınıfın medyayı da kontrol edeceği" gerçeğinden yola çıkarak medyayı ekonomik olarak bir "zenginlik üretim aracı", siyasal ve ideolojik olarak da "kitleleri yönlendirme ve kontrol altında tutma aygıtı" olarak değerlendirdiklerini söylemektedir. Buna göre medya, egemen sınıfların çıkarları doğrultusunda içerik üreterek "onların ayrıcalıklı konumunu yeniden üretecek ve toplumun gözünde meşrulaştıracak fikir ve düşüncelerin" yayılmasına aracılık edecektir (Murdock'tan aktaran Yaylagül ve Çiçek, 2012: 4).

Benzer bir biçimde Dursun da ekonomi politik yaklaşımın kitle iletişim araçlarına sınıf temelli yaklaştığını belirtmektedir. Dursun'a göre (2013: 44), ekonomi politik yaklaşım, kitle iletişim araçlarında "bütün ideolojik içerik ve kültürel üretim"in "yöneten-yönetilen ilişkisi çerçevesinde" belirlendiğini iddia etmekte; bu nedenle yapılan ideoloji çözümlemesi de iletişim araçlarının "sermaye yapıları ve mülkiyet ilişkilerine" odaklanmaktadır.

Bu bağlamda Erkan Yüksel'in medyanın ideolojik boyutuna dikkat çeken ve eleştirel yaklaşımın temel ilkelerini bu boyut ekseninde değerlendiren şu sözleri oldukça açıklayıcı bir nitelik taşımaktadır:

> Eleştirel yaklaşımların temelinde, medyanın üretim faktörleriyle, kapitalist endüstriyel oluşumun genel tiplerine benzeyen üretime sahip olduğu düşüncesi yatar. Medya, kapitalist sınıfın tekelci sahiplerine aittir ve onlara hizmet eder. Bu görüşlere göre medya, egemen sınıfın dünya görüşlerini yaymak için değişime liderlik edebilecek alternatif fikirleri inkar ederek hakim sınıfla ve devletle iç içe ve onların değerlerini, ideolojisini yeniden üreten kurumlar olarak nitelendirilir. (2004: 240)

Bu noktada Marx'ın egemen sınıfın düşüncelerini toplumun genelinde egemen olan düşünceler olarak değerlendiren şu görüşlerine bir kere daha dikkat çekmek, Marksist kuram ve kitle iletişim araçlarına eleştirel yaklaşımların benzer çizgisine de gönderme yapacağından yerinde olacaktır:

> Egemen sınıfın düşünceleri, bütün çağlarda, egemen düşüncelerdir de, başka bir deyişle, toplumun egemen maddi gücü olan sınıf, egemen manevi güçtür de. Maddi üretim araçlarını elinde bulunduran sınıf, aynı zamanda, zihinsel üretim araçlarını da emrinde bulundurur, bunlar o kadar birbirinin içine girmiş durumdadırlar ki, kendilerine zihinsel üretim araçları verilmeyenlerin düşünceleri de aynı zamanda bu egemen sınıfa bağımlıdır… Egemen sınıfı meydana getiren bireyler… kendi çağlarının düşüncelerinin üretimini ve dağıtımını düzenlerler… (Marx ve Engels, 1987: 79-80)

Gülseren Adaklı (2003: 10), bu pasajın Golding ve Murdock açısından şu üç önemli noktaya işaret ettiğini bu iki yazardan aktararak söylemektedir: Düşüncenin üretim ve dağıtımı üzerindeki kontrol, üretime hakim olan kapitalistlerin elinde yoğunlaşır; bu kontrolün sonucu olarak onların dünya görüşlerine bağımlı grupların düşünceleri üzerinde tahakküm kurmaya başlar ve son olarak bu ideolojik tahakküm sınıfsal eşitsizliğin sürdürülmesinde anahtar rol oynar.

Nicholas Garnham, *Capitalism and Communication* (1990: 27) adlı eserinde *Alman İdeolojisi*'nden alınan bu pasajın kitle iletişim araçlarının, gerek doğrudan sahiplik gerekse devletin yönetici sınıf üzerindeki kontrolü vasıtasıyla, yönetici sınıfın ideolojik bir aygıtı olduğuna işaret ettiğini söylemektedir. Ancak Garnham'a göre bu durum, kültürel üretim ve yeniden üretimin, kapitalist meta üretimi ile ekonomik, ideolojik ve siyasal düzlemler arasındaki değişken ilişkilerin özgüllüğüne göre ikincil konuma indirgenmesinin etkilerini görmezden gelmek demektir.

Erdoğan ve Alemdar ise Marx'ın egemen sınıf-egemen düşünce anlayışının "sınıflar arası düşünce, düşünce üretimi, tüketimi ve alışverişine" gönderme yaptığını söyleyerek bu yaklaşımın kitle iletişimi açısından dört önemli inceleme alanına işaret ettiğini belirtmektedirler. Bunlardan ilki, "zihinsel üretim araçları olarak kitle iletişim araçlarının sınıfsal sistem içindeki yerinin" belirlenmesidir. Bu durum, kitle iletişim araçlarının mülkiyet yapısı ile hakim sınıfın bu araçlar üzerindeki kontrolüne odaklanılmasını gerektirmektedir. İkincisi, "kitle iletişim

araçlarının zihinsel üretime nasıl katkıda bulunduğu"dur. Bu alandaki çalışmalar, kitle iletişim araçlarının "işleyiş ve üretim yöntemleri, profesyonelleşme, metin çözümlemesi" gibi ideolojik faktörler üzerine eğilmektedir. Üçüncüsü, "egemen üretim ilişkileri içinde karşıt, devrimci iletişim biçimlerinin ve ilişkilerinin oluşumu ve gelişimini" incelemektedir. Dördüncüsü ise "kitle iletişim sisteminin, çelişkileriyle birlikte, genel toplumsal yapının ekonomik, siyasal ve ideolojik yanları ve bu yanların birbiriyle ilişkisi içinde aldığı yerin makro bakımdan" analiz edilmesidir (1990: 179-180).

Kitle iletişim araçlarının siyasal yapıyla arasındaki ilişkinin doğası en bariz biçimde zihinsel üretim araçlarının mülkiyeti ve kontrolünden kaynaklanmaktadır. Radyo ve televizyon istasyonları ile diğer bazı iletişim araçları üzerindeki devlet mülkiyeti hariç, kitle iletişim araçları ağırlıklı bir biçimde büyük ölçekli kapitalist girişimce yönetilen özel alandadır. Kapitalist kitle iletişim araçlarının sahibi olan ve bu araçları kontrol eden kişiler çoğunlukla ideolojik eğilimleri muhafazakardan aşırı sağa yönelen kişilerdir. Çoğunlukla gazetelerde, bu kişilerin görüşlerinin etkisi doğrudandır, gazete sahipleri editöryal ve siyasal düzeyleri yakından kontrol eder ve bu düzeyleri kendi görüşlerinin araçları olarak birtakım müdahalelerle değiştirirler (Miliband, 1976: 198-205).

2.2.2. Ekonomi Politik ve Kültürel Çalışmalar Yaklaşımlarında İdeoloji Sorunsalı Çerçevesinde Farklılıklar

Kültürel çalışmalar başta Marksizm ve yapısalcılık olmak üzere sosyoloji ve antropoloji alanında yapılan çalışmalardan da beslenerek İngiltere'de ortaya çıkan ve gelişim gösteren eleştirel bir yaklaşımdır. 1964 yılında Birmingham Üniversitesi'nde kurulan Çağdaş Kültürel Çalışmalar Merkezi, disiplinlerarası bir anlayışla dönemin entelektüel ortamında kültürün ekonomik faktörler ve siyasal yapıyla ne tür bir ilişki içinde olduğunu ortaya koymaya çalışmıştır.

Birleşik Krallık'ta ortaya çıkan kültürel çalışmalar yaklaşımı, ilk dönem teorilerini şekillendirirken Marksist bir anlayıştan yola çıkarak özellikle Althusser ve Gramsci'nin "ideoloji" ve "hegemonya" kavramlarından esinlenmiştir. Hall'a göre bu dönem metinleri "kültür hakkındaki tartışmaya, klasik ideolojiler sorunu

çevresindeki bir dizi teorileşmeyi geri iade etti. Bu metinler kültür ve ideolojilerin belirlenmiş niteliğine -maddi, toplumsal ve tarihsel varoluş koşullarına- dair kilit soruyu yeniden gündeme" taşımıştır (Aktaran Hardt, 1994: 36).

Teorisyenler, hiyerarşik bir yapı biçiminde değerlendirdikleri toplum içerisinde kültürel formlara özel bir önem atfederek böylesi bir hiyerarşik yapıda kültürün gerek bir tahakküm mekanizması gerekse direnç kaynağı olarak üstlenmiş olduğu önemli işleve dikkat çekmeye çalışmışlardır. Bu bağlamda Kültürel çalışmalar açısından kitle iletişim araçlarınca üretilen iletiler önemli bir kültürel ürün olarak düşünülmüş, bu iletiler vasıtasıyla toplumda egemen konumda bulunan cinsiyet, etnisite ve sınıf mekanizmaları ile egemen ideolojinin yeniden üretiminin sağlandığı ileri sürülmüştür.

Çiler Dursun da kitle iletişim araçlarının, belirli "güç ilişkilerinin yeniden üretimi için hangi anlamların ve dolayısıyla da hangi öznelliklerin inşa edildiğini analiz etmeye olanak sağlayan" ve öznenin ideolojik olarak inşasının somut olarak gözlemlenebildiği bir alan olarak Kültürel çalışmalar açısından önemli bir inceleme sahası oluşturduğuna dikkat çekmektedir (Dursun, 2004: 49).

Haberin yapılı bir bilgi olarak değerlendirilmesi, iletişim alanında çalışan araştırmacıları "bir metin olarak" haber öğelerinin birbirleri ile ilişkilerini çözümlemeye yöneltmiştir. Dursun'a göre, Kültürel çalışmaların da itici gücü olan bu anlayış, klasik Marksizmin aksine anlam ve ideoloji arasında "indirgemeci" olmayan bir ilişki biçimi kurmaya odaklanmıştır. Yani, "ideolojiyi, alt-yapı üst-yapı metaforuyla kabaca kavramak yerine, toplumsal yapının görece özerk bir kertesi olarak görmesi dolayısıyla başlangıçta açıkça Althusserci bir etki altında olan Kültürel Çalışmalar" kültürün ve ideolojinin indirgenemez konumlarını vurgulamaktadır (Dursun, 2004: 45-46).

Kültürel çalışmaların temsilcilerine göre medya, siyasal erkin ve egemen güçlerin sözcülüğünü yapan en önemli araçlardan biri olarak değerlendirilmektedir. Teorisyenler bu değerlendirmeyi yaparken "Althusser'in Devletin İdeolojik Aygıtları ve Devletin Baskı Aygıtları ile Gramsci'nin hegemonya ve tahakküm kavramsallaştırmalarına başvururlar. Böylece medya

egemen bakış açısını topluma yayarak işçi sınıfı ve alt kültürler arasında eleştirel bir bakış açısının ve düşüncesinin gelişmesini engeller. Çünkü medya varolan gerçeği olduğu gibi göstermez onu yanlış bir şekilde sunarak varolan eşitsizlikleri ve iktidar yapılarını doğallaştırır ve meşrulaştırır" (Yaylagül, 2014: 131-132).

Kültürel çalışmaların en önemli temsilcilerinden biri olan Stuart Hall da medya, iktidar ve ideoloji arasındaki ilişkiye dikkat çeken isimlerden biridir. Hall, medyanın, ürettiği materyal vasıtasıyla ideolojik bir işlevi olduğunu, medya iletilerinin egemen sınıfın ideolojisini yansıttığını düşünmektedir. Ona göre "medya egemen sınıfın çıkarlarına hizmet eden yorumları yeniden üretme eğilimindedir. Fakat bu yorumlar aynı zamanda ideolojik mücadele alanıdır… Medya ayrıca kamuoyunun sesi olma ve kamuoyunun terim, kavram ve deyimlerini kullanarak uzlaşımsal bakış açısının güçlendirilmesini" sağlamaktadır (Yaylagül, 2014: 129-130). Yine Hall'e göre medya, gerek kendisini gerekse diğerlerini tanımlarken seçici bir çerçeve içerisinde hareket etmekte ve toplumsal çeşitlilik içerisinden kullanacağı malzemeyi belirlemeye çalışırken toplumsal düzeni tehdit edebilecek olan öğeleri ideolojik olarak dışarıda bırakmaktadır (Poyraz, 2002: 15).

İletişim ve medya çalışmaları alanında bir alternatif olarak düşünülen kültürel çalışmaların geleneksel anlamdaki iletişim araştırmalarıyla uyum içinde olmaması nedeniyle alandaki mevcut sorunların büyük bir bölümüne çözüm olamadığını savunan Hardt'a göre (1994: 41), bu sorunu şiddetlendiren başka bir etken de, geleneksel kitle iletişimi çalışmalarının büyük bölümünün teorik olmayan bir mahiyet barındırması, Eleştirel Teori ve Kültürel Çalışmalarla alışverişi olan öbür disiplinlerden kendisini yalıtmaya devam etmesi, Kültürel Çalışmaların Marksist bir toplum eleştirisiyle ve dolayısıyla kültür endüstrisine yıkıcı bir eleştiriyle, yani medya araştırmaları ile ticari kaygılar arasındaki geleneksel ilişkileri ciddi biçimde tehdit eden ve radikal eleştirinin ortama uyum sağlamasını etkin biçimde önleyen bir kültür endüstrisi eleştirisiyle özdeşleştirilmesidir.

Son dönemlerde iletişimin ekonomi politiği ile Kültürel Çalışmalar alanında ortaya konulan araştırmalarda bu iki yaklaşımın temsilcilerinin birbirlerine

yöneltikleri yoğun eleştiriler dikkat çekmektedir. Kültürel Çalışmalar geleneği, ekonomi politik yaklaşımın temsilcilerince "kitle iletişiminin somut ekonomi politiğini sunmakta yetersiz kaldığı için" (Dursun, 2014: 51), ekonomi politik yaklaşım ise "iletişimin sadece ekonomik ve siyasal yönlerine odaklandığı ve bunun sonucunda determinist ve dar bir bakış açısına sahip olduğu" (Çaplı, 2002: 17) gerekçesiyle yoğun bir biçimde eleştirilmektedir.

Medya kültürü alanında önemli çalışmalar yapmakta olan Douglas Kellner (2003: 93-94), popüler kültürü arka plana iterek yerine elit kültürün incelenmesine odaklanan yaklaşımlara karşı bir tepki olarak oluşan İngiliz Kültürel Çalışmalarının başlangıçta kültürün ekonomi-politikle, üretim ve dağıtım süreciyle, metinsel analiz ve alımlama çalışmalarıyla disiplinler ötesi bir yaklaşım sergilediğini, daha sonraki dönemlerde ise "postmodern bir sapmaya" uğrayarak bu faktörlerden ilk ikisini ihmal etmeye başladığını söylemektedir.

Kellner, Kültürel Çalışmalar alanında yapılan böylesi bir ihmalin çalışmaların temelini daralttığını düşünmektedir. Ona göre, ekonomi-politik yalnızca medya kültürünün analizi için değil, aynı zamanda bu kültürün ürünü olan metinlerin ve bunların tüketicisi konumundaki izleyicilerin incelenmesinde de son derece önemli bir konumda bulunmaktadır (2008: 150).

Ekonomi politik yaklaşım içerisinde önemli çalışmalara imza atan Peter Golding ve Graham Murdock da *Kültür, İletişim ve Ekonomi Politik* adlı makalelerinde Kültürel Çalışmaların, metinlerin anlamı ve okurların bu metinlere yükledikleri anlamın karşılaştığı ana odaklandığını söylemekte ve Kültürel Çalışmalarca ortaya konulan kültürel endüstrilerin işleyiş biçimlerine yönelik analizin, bu endüstrilerin ekonomik bakımdan örgütlenme biçimlerinin anlamın üretim ve dağılımı üzerinde nasıl bir rol oynadığına dair çok az şey söylediğini belirterek eleştirmektedirler (1997: 52).

Öte taraftan Hall, ekonomi politik yaklaşımca örtük bir biçimde benimsenen "yansımacı" ideoloji modelini bu yaklaşımın "indirgemeciliğinin" kaynağı olarak yorumlamakta (1997: 94); kültürel çalışmaların Marksizmin indirgemeciliğine, ekonomizmine, temel ve üstyapı modeline bir eleştiri olarak ortaya çıkan bir

mücadele olduğunu belirtmekte ve bu mücadelenin yanlış bilinç sorunsalı çerçevesinde gerçekleştiğini söylemektedir (2008: 89).

Kültürel çalışmaların yanlış bilinç düşüncesini yadsıması, Nicholas Garnham tarafından eleştirilmektedir. Garnham'a göre, bir yandan toplumsal gerçeklikle kurulan ilişkinin sembolik sistemleri vasıtasıyla yönlendirildiğimiz, öte yandan da tahakküm yapıları tarafından kuşatıldığımız ve bu yapılar içinde yaşadığımız kabul edilecek olursa yanlış bilinç kavramı zorunlu hale gelmektedir (2008: 124).

Garnham, iki yaklaşım arasındaki uzlaşmazlığın ekonomi politiğin yanlış anlaşılmasından kaynaklandığını ve Kültürel Çalışmaların sadece ekonomi politikle uzlaşı içinde olursa başarılı olacağını ifade etmektedir. Ona göre, Kültürel Çalışmalar alanında iki temel ve önemli gelişme yaşanmıştır. Bunlardan ilki, ideoloji meselesinin metin analizindeki gelişmelere bağlı olarak karmaşıklaşması ve diğeri de tahakküm kavramının kapsamının sadece sınıfa gönderme yapmak yerine cinsiyet ve etnisiteyi de içine alacak biçimde genişletilmesidir (2008: 116-117).

Garnham (2008: 119-120), ekonomi politik ve kültürel çalışmalar arasında yaşanan temel problemin ikinci yaklaşımın kültürel tüketime kültürel ürüne göre daha fazla ağırlık vererek tüketim özgürlüğü ve gündelik yaşamı abartmasından kaynaklandığını belirtmekte ve eleştirisine şu sözlerle devam etmektedir:

> Evet insanlar, toplumun egemen güçleri tarafından rahatça manipüle edildikleri bir noktada değiller. Evet insanlar sıklıkla, kültürel üretim ve dağıtım sisteminin kendilerine sunduğu kültürel malzemeyi ve kültürel metinleri yeniden yorumlamaya ve kendi amaçlarına uygun olarak kullanabilmeye ehildirler… Fakat bu metinleri veya sembolik herhangi bir şeyi üreten biri, yorumun bütünüyle rastlantısal olduğuna ya da hazzın manipülatif sonlara ulaşmak üzere kullanılmayacağına inanabilir mi? Eğer yorum süreci bütünüyle rastlantısal olsaydı ve bu nedenle biz de iletişimde niyetlilik nosyonunu bütünüyle bir tarafa bıraksaydık, insanoğlu iletişimden çoktan vazgeçmiş olurdu. (Garnham, 2008: 121)

Kültürel Çalışmalar alanında önemli çalışmalara imza atan Lawrence Grossberg ise Nicholas Garnham'ın bu pasajı da içeren *Ekonomi Politik ve Kültürel Çalışmalar: Uzlaşma mı Boşanma mı?* adlı makalesine eleştiriler yönelttiği yazısında ekonomi politik alanda çalışmalar yapan araştırmacıların Kültürel Çalışmalara temel olarak benzer iki eleştiri yönelttiklerinden bahsetmektedir. Bunların ilki, hemen yukarıda Garnham tarafından da değinilen, Kültürel Çalışmaların kültürel üretimi göz ardı ederek popüler kültürü övdüğü ve muhalif tavır takınmaktan uzaklaştığı; ikincisi ise ekonominin Kültürel Çalışmalarda ihmal edilerek iktidar ve tahakküm mekanizmalarının anlaşılamadığıdır (Grossberg, 2008: 131-132).

Grossberg, Kültürel Çalışmaların yalnızca kültüre değil; kültür, iktidar ve bireyler arasındaki karmaşık ve çelişkili ilişkilere de değindiğini belirttikten sonra ekonomi politik yaklaşım açısından kültürle ilgili konuların yalnızca meta ve ideolojik manipülasyon bağlamında ele alınarak, karmaşık ve çelişkili ilişkilere çok az yer vermesini eleştirmektedir (2008: 138). Grossberg'e göre, Kültürel Çalışmaların ekonomik faktörleri çok fazla ciddiye almaması gibi, ekonomi politik yaklaşım da kültür kavramını ve kapitalizmi fazla ciddiye almamaktadır. Kültürel Çalışmalar yaklaşımı, yalnızca ekonomik unsurların ve kapitalist sistemin mevcut iktidarın bütün biçimlerini açıklamaya yetmeyeceği görüşüne odaklanmaktadır (2008: 142).

Janice Peck'e göre ise Garnham ve Grossberg arasındaki tartışmanın temelinde, ekonomik ve kültürel yani "maddi" ve "sembolik" olan arasındaki ayrım yatmaktadır. Ekonomi politik yaklaşım önceliği "maddi" olan öğelere verirken "sembolik" ya da "zihinsel" olan öğeleri ikincil olarak değerlendirmekte; kültürel çalışmalar ise önceliği "sembolik" ve "zihinsel" olana verirken "maddi" olanı ikincil konuma indirgemektedir (Peck, 2008: 176).

Peck, ekonomi politik ve kültürel çalışmalar arasındaki farklılaşmanın daha önemli kaynakları olduğunu belirtmektedir. Buna göre, ekonomi politik yaklaşım tarihsel materyalizmle özdeşleşmişken, kültürel çalışmalar ise Marksizmin eleştirisine ve hatta reddine yönelmiştir (2008: 177).

2.3. Eleştirel Marksist Gelenekte Kitle İletişim Araçları ve Toplumsal Gerçeklik

Klasik Marksist gelenekte tüm toplumsal sistemin temelinde üretim ilişkileri ve bu ilişkilerin eşitliksiz doğasından kaynaklanan emek-sermaye çelişkisi en temel ve en belirleyici rolü oynamaktadır. Kapitalist sistem içerisinde ekonomik gücü elinde bulunduran sınıflar, siyasal iktidarla çıkarları doğrultusunda işbirliğine yönelerek mevcut sistemin eşitliksiz doğasının devamı ve yeniden üretimini sağmakta önemli bir işlevsel sorumluluk üstlenmektedir. Toplumsal üretim mekanizmasının temelinde bulunan bu eşitsiz düzen, ideoloji vasıtasıyla toplumsal gerçekliğin çarpıtılarak, ters yüz edilerek ve gizlenerek tahrif edilmesiyle doğallaştırılmakta, böylelikle de bireylerin gözünde sisteme meşruiyet kazandırılmaktadır. Böylesi bir sistem içerisinde, mevcut düzenin devamlılığını ve yeniden üretimini sağlamada en temel rollerden birini de kitle iletişim araçları üstlenmektedir.

2.3.1. Eleştirel Marksist Yaklaşımda İdeoloji Sorunsalı ve Toplumsal Gerçeklik

Kapitalist sistemin gerek yeniden üretilmesi gerekse sürekli kılınabilmesi için önemli bir yapı taşı olan ideoloji kavramı, Marx[6] ile birlikte toplumsal eşitsizliğin gizlenmesine aracılık eden bir mekanizma olarak negatif bir anlam yüklenmiştir. Çelik (2005: 93), Marx'ın ideoloji kavramını doğrudan ele aldığı ve bu kavrama dair tanımlama çabasına giriştiği tek eserin *Alman İdeolojisi* olduğunu belirtmektedir. *Alman İdeolojisi*'ne göre, "ideolojik bilinç *ters çevirme* ve *yerinden çıkarmadan* ibaret" ikili bir hareketten kaynaklanıyor gibi görünmektedir (Eagleton, 2011: 112). Burada bahsedilen "ters çevirme" ve "yerinden çıkarma" olguları gerçekliğin ters çevrilip yerinden çıkarılmaya maruz bırakılarak, kapitalist pazar sisteminin kendi iç dinamiklerinden kaynaklanan eşitsiz düzenin, üretim sürecinde emeğiyle yer alan ve bu nedenle de sistemin temel itici gücü olarak kabul edilen bireylerden gizlenmesi gerçeğine işaret etmektedir.

[6] Karl Marx, Louis Althusser ve Antonio Gramsci tarafından geliştirilen ideoloji kuramları çalışmanın Birinci Bölüm'ünde ayrıntılı bir biçimde ele alınmıştır.

Ünsal Oskay (2014: 206), klasik Marksist geleneğin temsilcilerinin kapitalist toplumdaki mevcut ideolojiyi, kapitalist sınıfın ideolojisi olarak gördüklerini söylemektedir. Bu anlayışa göre ideoloji, her ne kadar evrensel, akılcı ve doğal bir olgu gibi görünse de "belirli bir toplumsal düzeni yasallaştırdığı ve belirli bir egemen sınıfın egemenliğine yardımcı olduğu için illizyondur (yanılsama), yanlış bilinçtir ve bir yanıyla tarihseldir".

Çiler Dursun (2013: 34), genel anlamıyla "insanların karşılıklı somut etkileşimleriyle oluşturdukları ilişkilerin, neden-sonuç bağlantılarının ve eylemlerin meydana getirdiği bir anlam örüntüsü" olarak tanımladığı toplumsal gerçekliğin, üretim sürecindeki çelişkilerden yani emek ve sermaye arasındaki sermaye lehine çelişkiden kaynaklandığı yönündeki iddiayı Marksist yaklaşımın temel savlarından biri olarak değerlendirmektedir.

Dursun, eleştirel Marksist yaklaşımın gerçekliğin bireyden bağımsız olarak nesnel bir varoluşa sahip olduğunu kabul etmekle birlikte, bu gerçekliğin kapitalist sistem içerisinde olduğu gibi yansıtılmasının engellendiği yönündeki savına dikkat çekerek bahsedilen toplumsal çelişkinin, sisteme dair gerçekliğin göz ardı edilmesiyle gizlenebileceğine işaret etmektedir. Buna göre:

> Toplumsal gerçeklik alanının hakiki bilgisi, emek-sermaye çelişkisinde temellenir. Eğer sınıflar arası sömürü sistemini destekleyen bu bilgi, apaçık görünür kılınsa sınıf sömürüsüne son verecek devrimci toplumsal dönüşüm olanağı harekete geçebilecektir. Dolayısıyla ancak olgu ve olayın ardındaki görünmeyen neden-sonuç ilişkilerini ortaya koymakla, toplumsal gerçeklik görünür kılınabilir. (2013: 34-35)

Bu noktada Şerife Çam'ın Marksist anlayışça şekillendirilen epistemolojik motifli ideoloji kavrayışını açımlamak yerinde olacaktır. Epistemolojik motifli ideoloji yaklaşımının, ideolojinin ortaya çıkış nedeni olarak gerçekliğe dair bilginin önemli ölçüde "yanlış", "eksik", "çarpıtılmış" ya da "bozulmuş" olması savı, üzerinde durulması gereken en önemli hususlardan biridir. Bu anlamda, "gerçekliğin bilgisine ideolojik niteliği kazandıran unsurlar nelerdir", "bunlar nasıl bir ortamda" ve "neden ortaya çıkmaktadır" biçimindeki sorular bu yaklaşımın cevap bulmaya çalıştığı temel sorular olarak karşımıza çıkmaktadır

(Çam, 2008: 21). İdeolojinin asıl işlevinin zihnin gerçeklikle kuracağı varsayılan bağlantıyı önlemek olduğunun savlandığı bu yaklaşıma göre, ideoloji bu işlevini “gerçekliği çarpıtarak, gizemleştirerek, bulanıklaştırarak veya ters-yüz ederek yerine getirmekte” ve böylelikle zihin gerçekliğin bilgisine erişememektedir (Çam, 2008: 26-27).

Ancak, klasik Marksist geleneğin, toplumsal gerçekliğin altyapıda yani ekonomik temelde şekillendiği ve bunun neticesinde de üstyapıda yer alan kurumların bu temelin bir yansıması olmakla sınırlı kaldığı yönündeki yaklaşımı, “belirlenimci” ve “ekonomik açıdan indirgemeci” bulunarak eleştirilmeye başlanmıştır. Klasik Marksist yaklaşımın, kapitalist sistemin nasıl olup da güç kazanarak yerleşik bir yapı içerisinde işlediğini, bu sistemin içerisinde aktif olarak yer alan bireylerin büyük çoğunluğunun kendi aleyhlerine işleyen bu sistemin işleyişine, devamlılığına ve hatta yeniden üretimine nasıl olup da rıza gösterdiğini açıklamakta yetersiz kalması üzerine yine Marksist temelli farklı yaklaşımlar geliştirilmeye başlanmıştır. Artık, yalnızca ekonomik faktörler göz önünde bulundurularak bu sorulara cevap vermenin mümkün olmadığı bir evreye girilmiştir.

Bu bağlamda İtalyan Marksist Antonio Gramsci, Marx’ın ideoloji anlayışına en önemli kuramsal katkıyı sağlayan teorisyenlerden biri olarak değerlendirilmektedir. Gramsci’nin bireyin siyasal alandaki rolü üzerinde ısrarla durması “onu ideolojiyle ilgili ‘yansıtmacı’ tutumdan ve toplumun ‘anlamlı bir bütünlük’ olduğu görüşünden” ve “geleneksel olarak maddi temelin aldatıcı, temsili olarak ideoloji ‘eleştirel’ görüşüyle el ele giden ekonomik üretim noktasında mücadelenin önceliği tutumundan” kesin bir biçimde uzaklaştırmaktadır (Barrett, 2000: 38).

Gramsci açısından üstyapı dinamikleri yani siyasal ve ideolojik düzlemler, altyapıda yer alan ekonomik faktörlerin basit bir yansımasından ibaret değildir. Bir üstyapı dinamiği olan ideoloji, karmaşık ve çelişkili bir süreç olarak işlemekte, toplumsal bütünlüğü sağlayan bir harç görevi görmektedir. İdeolojinin içinde “yönetilen sınıfların dünyasından ve gerçeklik alanından da öğeler” olması ideolojinin içindeki çelişkiyi kuvvetlendirmektedir (Dursun, 2013: 50).

Gramsci'nin çalışmalarında ele aldığı temel kavram ideoloji kavramı değil, hegemonyadır. Hegemonya, Gramsci için tahakküm mekanizmalarının hem de birtakım siyasal unsurların "hegemonik otorite"yi kazanım metotlarının irdelenmesini gerektirmektedir. Bu bağlamda Gramsci, toplumsal istikrarın hegemonya ve tahakkümün birleşimi yoluyla sağlanmakta olduğunu ifade etmekte; toplumsal düzen de erk ve egemenliği elinde bulunduran birtakım kurum ve gruplar tarafından sosyal sınır ve kuralların belirlenmesiyle oluşturulmakta ve yeniden üretilmektedir (Kellner ve Durham, 2001: 7).

Hegemonyanın parlamenter sistem içerisindeki işleyişi, karşılıklı bir biçimde birbirini dengeleyen "zor" ve "rıza" faktörlerinin bütünleşmesiyle gerçekleşir. Buradaki temel çaba "zorun, kamuoyuyla –gazeteler ve dernekler- ifade edilen ve bu yüzden belli bazı durumlarda yapay bir biçimde sayısı artırılmış olan çoğunluğun rızasına dayalı gibi görünmesini garantilemektir" (Vacca, 2012: 47).

Marx'ın ideoloji anlayışını yeniden ele alarak ideolojinin "sadece gerçekliğin çarpıtılmış tasarımları ve ampirik olarak yanlış olan önermeler toplamından oluşmakta olduğu" görüşüne darbe indiren düşünürlerden biri de Louis Althusser'dir. Althusser'e göre ideoloji tam aksine, nesnel dünya ile aramızdaki bilinçdışı ilişkilere ve toplumsal gerçekliğe bağlanma biçimlerimize gönderme yapmaktadır. İdeoloji, "bu gerçekliğin bize görünüşte kendiliğinden bir deneyim gibi gelmesiyle" ve "insan öznelerin bu gerçeklik içinde nasıl sürekli *söz konusu* olduğuyla" ilgili bir mesele olarak karşımıza çıkmaktadır (Eagleton, 2011: 40).

Althusser'in ideoloji tartışmasında vardığı sonuç, üretim ilişkileri ve emek gücünün siyasal devlet iktidarının yanı sıra temelde ideoloji vasıtasıyla yeniden üretildiğidir. İdeoloji bunu, "bireyleri sorgulayarak ve onların sisteme tabi özneler olduğunu varsayarak" başarmakta, özneler de kendi var oluş koşullarını bir tasarım çerçevesinde ifade ederek bu "boyun eğişlerini özgürce seçtiklerini" düşüneceklerdir (Larrain, 1995: 89). Althusser, öznenin oluşum sürecini ele alırken, üstyapıların altyapı karşısındaki "göreli özerkliğini" ve ekonominin

başlangıçta değil de “son kertede belirleyiciliğini” öne çıkararak katı bir maddecilik anlayışından uzak kalamaya çalışmıştır (Dursun, 2013: 52).

Althusser, devlet ve kültürel yapı arasındaki ilişkileri irdelerken, kapitalist sistemde devletin mevcut sistemi yeniden üretebilmek adına iki tür aygıt kullandığını savlamaktadır. Bunlardan ilki, kaba kuvvete dayalı olan, polis, mahkeme, hapishane ve benzerlerini içine alan Devletin Baskı Aygıtları, diğeri ise egemen fikirlerin topluma yayılmasını sağlayan, kilise, okullar, aile, siyasal partiler ve kitle iletişim araçlarını kapsayan Devletin İdeolojik Aygıtlarıdır (Yaylagül, 2014: 118).

Görüldüğü gibi Althusser, kitle iletişim araçlarını Gramsci’den feyz alarak geliştirmiş olduğu “devletin ideolojik aygıtları” kavramının içerisinde konumlandırmakta ve ideolojinin DİA’larda yeniden üretimin gerçekleştirilmesini sağlayan bir araç olduğunu düşünmektedir (Poyraz, 2002: 14).

2.3.2. Toplumsal Gerçekliğin İdeoloji Vasıtasıyla Kitle İletişim Araçlarında Temsili

Gerçeğin “özellikle bireylerin kendi yaşam deneyimleri çerçevesinde biçimlenen olasılıklara göre” değerlendirildiğini belirten Yusuf Yurdigül bu bağlamda gerçekliği, “toplumsal yaşam içerisinde çok kritik bir önemi olan neden-sonuç ilişkisinin kültürel anlamda edinilen deneyimlerle kurulduğu bir alan” olarak tanımlamaktadır (2011: 14).

Yurdigül’e göre günümüzde, deneyimlerinden yola çıkarak kendi gerçeklik algısını yaratan bireyler, bu kendi “içsel gerçekliği” ile medya tarafından sunulan gerçeklik arasında sıkışıp kalmakta ve bir süre sonra medyanın gerçekliğine kapılıp kendi gerçekliğinden uzaklaşarak ona yabancılaşmaktadır (2011: 16).

Dursun da karmaşık bir toplumsal sistem içerisinde yaşadığımız günümüz koşullarında gerçekliğin bireylere kitle medyası tarafından iletilmekte olduğunu belirterek, medyanın toplumsal gerçeklikle olan bağlantısına yönelik olarak üç farklı eğilimden bahsetmektedir. Bunlardan ilki, medyanın toplumsal gerçekliği olduğu gibi yansıttığını ileri süren liberal çoğulcu kuram, diğeri medyanın

toplumsal gerçekliği çarpıtarak bozduğunu iddia eden Marksist kuram ve sonuncusu ise medyanın toplumsal gerçekliği inşa ettiğini savlayan inşacı toplumsal kuram çerçevelerinde şekillenmektedir (2013: 37-40).

Dursun, Marksist toplum kuramının medyanın toplumsal gerçekliği çarpıtan yönüne odaklandığını ifade etmekte ve bu çarpıtmanın temelinde yatan unsurun mevcut sistemin devamlılığını sağlama amacı olduğunu vurgulamaktadır. Kapitalist ideolojinin, "her türlü toplumsal ilişki türünde, sömürücü, tahakkümcü, baskıcı ve özgürleşim karşıtı bir yön olduğunun gizlenmesi"ne hizmet etmekte olduğunu söyleyen Dursun, bu noktada kitle iletişim araçlarına düşen görevleri şu şekilde sıralamaktadır:

> Çelişkinin fark ettirilmemesi, toplumsal iktidarın bütün biçimlerinin aslında üretim ilişkilerine hükmetmekten gelen ekonomik iktidara bağlı olduğunun gözden kaçırılması, insanların mevcut üretim ilişkilerini sürdürecek toplumsal ilişkilere rıza göstermesinin sağlanmasıdır. Medyanın bunu yapabilmesi için, tahakküm ilişkilerini pekiştirecek ve doğallaştıracak anlamları dolaşımda tutması, alternatif anlamları ise dolaşıma sokmaması gerekmektedir. (2013: 39-40)

Kapitalist toplumlarda halkın çoğunluğunun toplum hakkındaki bilgileri kitle iletişim araçlarından aldıklarını belirten Erdoğan ve Alemdar (1990: 185), bu çok önemli toplumsal bilgi akışı üzerindeki denetimin genellikle "sınıf yapısının üst katındaki grupların ellerinde" toplandığına ve bu durumun da "kitle iletişimi ile sınıf stratifikasyonu" arasındaki ilişkiye işaret ettiğine inanmaktadırlar.

Gerçekten de Marx'ın ideoloji kuramının merkezinde yer alan temel öğelerden biri de toplumsal gerçekliğin, toplumda ekonomik gücü elinde bulunduran hakim sınıfların dünyayı algılama biçimleri lehine ve bu hakim konumlarının sağlama alınarak pekiştirilmesi adına bilinçli bir biçimde tahrif edildiği düşüncesidir. Böylelikle mevcut toplumsal sistem ve toplumsal iktidar mekanizmalarının sınıf tabanlı bir biçimde yeniden üretilebilmesi mümkün olacaktır.

Bu bağlamda, Marx ve Engels'a göre basın ve yayın etkinliklerinin, "güncelliğin bütün boyutlarıyla yansıtılması" şeklinde tanımlanması tesadüf değildir. Bu nedenle, Marksist anlayışta basın-yayın özgürlüğüne yönelik her türlü engelleme, toplum bilincinin köreltilmesi ve bireylerin "insanlaşma sürecine doğrultulmuş bir silah" olarak değerlendirilmektedir (Gerger, 2012: 14-15). Marx'a göre asıl sorun basın özgürlüğünün olup olmaması değil, "basın özgürlüğünün belirli kimselerin imtiyazı veya insan zihninin imtiyazı olup olmadığı, bir taraf için doğru olanın diğer taraf için yanlış olmak zorunda olup olmadığı" sorunudur (Marx, 2012: 68).

Eleştirel yaklaşımın önemli temsilcilerinden biri olan Ralph Miliband da kitle iletişim araçlarının ileri kapitalist toplumlarda hem tahakküm sisteminin bir ifadesi hem de bu tahakkümün pekiştirilme aracı olarak işlevsel bir rol üstlenmiş olduklarına dikkat çekmektedir. Miliband, gazetelerin çoğunun, devletin ekonomik ve toplumsal hayata belli bir dereceye kadar müdahalesini zaruri olarak kabul ettiğini düşünmektedir. Ona göre, kamu kesiminin genişlemesinin ulusal çıkar açısından zararlı olduğuna, özel girişimin pekiştirilmesinin ise ekonomik refah, demokrasi, özgürlük ve sosyal refah gibi unsurların bir koşulu olduğuna dair genel bir inanç basının pek çok organınca benimsenmektedir (1976: 198-205).

İdeolojilerin, toplumdaki değişik kesimlerin siyasal iktidarla uyum içinde olması için bireylere birtakım düşünsel ve davranışsal formlar sunarak ve böylece bireylerle devletin çıkarlarının bağdaşmasını sağlayarak, bireylerin gerek siyasal iktidara gerekse diğer bireylere karşı yabancılaşmasını önlemekte olduğunu vurgulayan Halis Çetin de (2002: 27) ideolojilerin böylelikle siyasal iktidara meşruiyet kazandırmakta olduğu gerçeğinin altını çizmektedir.

Yine ideolojiyi en genel anlamıyla "düşüncenin, tüm değerlerin, yönelimlerin ve teknolojik olarak dolayımlanmış olan ve kişilerarası iletişim aracılığıyla ifade edilen fikirsel bakış açılarının biçimlenme eğilimlerinin örgütlü duruma gelmesi" olarak tanımlayan James Lull (2001: 19-22), bazı ideolojilerin kitle iletişim araçlarınca "daha bir yüceltilerek, meşrulaştırılarak, ayrıntılı olarak"

ele alındıklarını ve “geniş izleyici kitlelerine ikna edicilik ve parıltılı bir çekicilik içinde” dağıtıldıklarını dile getirmektedir.

Bu pasajdaki “bazı ideolojiler” ibaresi aslında toplumsal sistem içerisinde yer alan tüm ideolojilerin değil, bunlar arasından yalnızca bazılarının kitle iletişim araçlarında yer bulabildiği gerçeğine açık bir biçimde gönderme yapmaktadır. Kitle iletişim araçları, ürettikleri iletilerde öncelikli olarak ve farklı faktörlerin etkisiyle kendi bakış açılarına yakın olan ideolojilere ağırlık vermektedir.

Kitle iletişim araçlarının “dilleri, görüntüleri, müzikleri, kameranın, fotoğraf makinesinin kullanımı ile izleyicilerine, okuyucularına gerçekliği dönüştürerek” sunduklarına dikkat çeken M. Naci Bostancı da bu dönüştürme işlevinin temelinde “sermayenin, profesyonellerin mutfak işçiliği, görme biçimleri” olduğunu ifade etmektedir. Bostancı’ya göre, bu görme biçimleri kitle iletişim araçlarının teknolojik olanaklarıyla birleştirilmekte, “ikna edici bir tarzda” kitlelere iletilmekte ve böylelikle de kitle iletişim araçları bu dolayım sayesinde ideolojik bir boyut kazanmaktadır (2011: 163-164).

Anlaşılması gereken, kitle iletişim araçlarınca üretilen temel malzeme olan iletilerin gerçekliği yansıtmadığıdır. Ümit Kıvanç’ın (1995: 30) belirttiği gibi, medya tarafından elden geçirilen gerçeklik, artık bildiğimiz gerçeklik olmak yerine ”herhangi bir gerçeğin birileri tarafından başka gerçekler arasından seçilmiş, ayrıntılardan arındırılmış, teknik kıstaslara göre sunulabilir hale sokulmuş biçimidir.”

Toplumsal gerçekliğin medya metinlerinde ideolojik faktörlerin etkisiyle çarpıtılmakta olduğunu ve bunun sonucunda da ters yüz edildiğini vurgulayan diğer bir anlayış olan epistemolojik motifli ideoloji kavrayışı ise temel olarak üç eksen üzerinde ilerlemektedir. Bunlar ideoloji/görünen-örtük olan ayrımı, ideoloji/dolayımlama ve ideoloji/değiştirilmiş gerçeklik eksenleridir.[7]

Bu ayrıma göre, ideoloji/değiştirilmiş gerçeklik ekseninde olguların kurgu haline dönüştürülmesi, dışsal gerçekliğin medyadaki temsilinde yaşanan

---

[7] Medya çalışmalarında ideoloji sorunsalı bağlamında daha detaylı bir inceleme için bkz. Şerife Çam, Medya Çalışmalarında İdeoloji, 2008, Ankara: De Ki Basım Yayım.

bozulmanın temel nedeni olarak düşünülmektedir (Çam, 2008: 24-25). Burada, gerçekliği olduğu gibi aktarma iddiası ile yola çıkan medya, birtakım etkenlerden dolayı ve farklı yöntemlerle "gerçekliği çarpıtma, bozma, tahrif etme, abartma veya yok sayma" biçiminde ideolojik bir işlev üstlenmiş olarak kabul edilmekte olduğundan medyada yer alan gerçeklik sadece sınırlı bir gerçeklik olacak ve izleyici ya da okurlar gerçekliği olduğu gibi algılayamayacaklardır (Çam, 2008: 56).

Bu bağlamda, kitle iletişim araçlarınca üretilen ana malzeme olan haber ve toplumsal gerçeklik bağlamında yapılan çalışmalar, haberin "yeniden inşaya yönelik bir gerçekliğe müdahale olduğu noktasında birleşmektedir" diyen Yurdigül (2011: 14), haberin anlamlandırma süreci içerisindeyken "olay ile olan ilişkisinin yanı sıra ekonomik, siyasal ve ideolojik pratiklerin eklemlendiği bir toplumsal yapıyla birlikte iktidar ilişkilerinin de göz önünde bulundurulduğu sonradan 'icat' edilmiş bir metin formuna bürünmekte" olduğunun altını çizmektedir.

Golding ve Murdock da medya ürünlerinin analizinin, temel olarak bu ürünlerin üretim koşullarının şekillendiği toplumsal ve ideolojik ilişkiler çerçevesinde yapılabileceği gerçeğinin altını çizmektedirler. Golding ve Murdock'a göre (2008: 31-32), medya ürünlerinin hammaddelerinin son kertede kültürel bir ürüne dönüşerek tüketime sunulabilmesi için bir dizi kod ve alt kod yardımıyla belirli anlamların yüklendiği kültürel ürünlere dönüştürülmeleri gereklidir. Medya ürünleri, medya kuruluşları ile diğer toplumsal ve kurumsal alanlar arasındaki ilişkiler hakkında kodlanan birtakım mesajlardan oluşmaktadır. Bu nedenle de medya ürünlerinin analizi, esasında bu ürünlerin içine yerleştirilmiş olan toplumsal ve ideolojik ilişkileri aydınlatabilmek amacıyla yapılan kod açma eylemidir.

Michael Parenti, *Tekelci Medya Manipülasyonu* adlı makalesinde basın örgütlerince haber sunumunda kullanılan bazı taktikleri sıralamaktadır. Buna göre Parenti, "görmezden gelerek gizleme" yoluyla basının bazı toplumsal olaylar karşısında sessiz kaldığını; "saldırmak ve hedefi yok etmek" yoluyla toplumun dikkatini çeken bir olay karşısında bu olayı kötülemek amacıyla saldırıya

geçtiğini; "etiketleme" yoluyla bazı olumlu ya da olumsuz etiketlerle bireylerin algılarını etkilediğini; "içeriği önemsizleştirme" yoluyla olayların altında yatan gerçekleri açıklamak, olayın özüne inmek yerine olaya yüzeysel yaklaştığını; "yanlış dengeleme" yoluyla olayın iki tarafına genellikle aynı derecede yer verilmediğini; "çerçeveleme" yoluyla haberin sayfaya yerleştirilmesi, sunuş tarzı, başlık ve fotoğraf gibi unsurlarla haberin çerçevelendiğini söylemektedir (2008: 92-101).

2.4. Türkiye'de 1980 Sonrası Dönemde Kitle İletişim Araçlarında Yaşanan Tekelleşme ve Yoğunlaşmanın Siyasal İktidarla Olan İlişkilere İdeolojik Yansımaları

Kapitalist sistemin küresel dünya düzeni içerisinde yeni pazarlar bulma çabası, küreselleşmenin en önemli dinamiklerinden olan iletişim ve iletişim teknolojileri alanlarında da yansımasını bulmuştur (Bulut, 2009: 84). Temel amacı kar elde etmek olan diğer ticari kuruluşlar gibi kitle iletişim organizasyonları da kapitalist pazarda gerek kar sağlamak gerekse ayakta kalabilmek amacıyla pazarın gerekliliklerini yerine getirmeye başlayarak liberal politikalar doğrultusunda kendi iç yapılarında birtakım yapısal ve sistemsel değişikliklere yönelmişlerdir.

Günümüzde, ileri kapitalist endüstrilerin sistemin kendi yapısındaki iki ana etken tarafından biçimlendirildiğini belirten Erdoğan ve Alemdar'a göre (1990: 189) bu iki etken, tekelleşme ve son yıllarda artan çeşitliliğin beraberinde getirdiği şirketler kümeleşmesidir.

Benzer bir biçimde kitle iletişimi sahasında yaşanan tekelleşme eğilimine dikkat çeken Güliz Uluç, iletişim alanında uygulanan neo-liberal politikalarla birlikte işleyen "ticarileşme (commercialization) ve pazarlaşma (marketization) eğilimleri, şirket faaliyetleri üzerindeki kısıtlamaların gevşetilmesi, kazancın maksimizasyonunun hedeflenmesi, böylelikle denetimsiz serbest piyasa koşullarının geçerli olması"nın piyasada tekellere yol açtığını belirtmektedir. Uluç, 1980'li yıllarda iletişim teknolojileri alanında yaşanan dijitalleşme devriminin ayrı biçimlerde konumlanmış olan endüstrileri birleştirerek pazarları

genişlettiğini, bunun sonucunda da iletişim sektöründe, kamusal mülkiyet eğiliminin yerini özel mülkiyete bıraktığını söylemektedir (2003: 269).

1980 sonrasında uygulanmaya başlanan neo-liberal politikalar doğrultusunda medya sektöründe yaşanan yapısal değişikliklerle birlikte medya, ideolojik işlevinin yanı sıra ekonomik bir boyut da kazanarak farklı sektörlerden farklı yatırımcı sermayelerinin bu alana yönelmesini hızlandırmıştır (Bulut, 2009: 75). Küreselleşme olgusuyla birlikte üretimin tarzı da değişmiş, şirketler sınır ötesi yatırımlarla diğer şirketlerle çokuluslu ortaklıklar kurarak üretim faaliyetlerini kendi ülkelerinin dışına taşımışlardır (Bulut, 2009: 78-79).

Bu durum, Erdoğan ve Alemdar'ın Tutucu Kuram olarak adlandırdıkları liberal çoğulcu yaklaşımca ileri sürülen "denetimin sahiplikten ayrılmış olması" tartışmasını gündeme getirmektedir. Buna göre, şirketlerin büyüyerek yeni kaynaklar bulmak amacıyla dışarıya yönelmelerinin sonucunda şirketlerin paydaş sayıları artmış, buna bağlı olarak da kurucu ve ailesinin paylarının çoğunluğu oluşturduğu geleneksel şirket yapısının yerini küçük ortaklıklar şeklinde bölünen paylardan oluşan bir yapı almıştır. Bu şirketlerin işletme sorumlulukları da yeni profesyonellerin eline geçmiş, böylece "yönetim araçları üzerindeki egemenlik, günümüz şirketinin denetimi için bir temel olarak, üretim araçlarının sahipliğinin yerini" almıştır (Erdoğan ve Alemdar, 1990: 189).

Ancak Uluç'a göre (2003: 276), her ne kadar "hisse dağılımının medyanın kontrolü ile sahiplik ilişkisine son verdiği, yeni kuşak medya yöneticilerinin, pazar kökenli uygulayıcılar olduğu ve bu nedenle medyada tüketicinin rolünün ağır bastığı" iddia edilse de, aslında pek çok uluslararası kuruluş hala tek bir hissedar ya da ailenin kendisi tarafından kontrol edilmektedir.

Bahsedilen küresel kapitalist sistem ve neo-liberal politikalar çerçevesinde konu edilmesi gereken en önemli hususlardan biri de uluslararası alanda varlık gösteren medya şirketlerinin Türkiye'deki yatırımlarına ağırlık vermeleridir. Bulut'a göre özellikle 1990'lı yıllardan itibaren Türk basını, yabancı medya kuruluşlarının ilgisini çekerken, bir taraftan da Türk medyasının önemli

gruplarının da benzer bir eğilim içerisinde olduğu gözlenmektedir[8] (Bulut, 2009: 90-91).

Bu gelişim süreci, kendisini medya girişimcisinin başka alanlara yatırım yapması ve medya dışındaki girişimcinin de bu alana yatırım yaparak bütünleşik bir yapı kurması şeklinde göstermektedir. Genel olarak, bir medya grubunun bünyesinde bulunan basın araçlarının yanına kitap, müzik, sinema gibi diğer sektörlerin de eklenmesiyle medya, geleneksel yapısından giderek uzaklaşmaktadır (Bulut, 2009: 75-76).

Yaylagül (2008: 12) de bu gerçeğe dikkat çekerek, büyük holdinglerin yalnızca kitle iletişim alanında faaliyet göstermediklerini, bunların "diğer sanayi dallarının yanında bankacılık, finans, sigortacılık, petrol ve endüstriyel faaliyetlerde" bulunduklarını ve dolayısıyla da kitle iletişim alanındaki faaliyetlerin tekelci sermaye gruplarının mülkiyet ve denetimi altına girerek içerikteki çeşitliliğin sonlandığını söylemektedir.

Benzer bir biçimde, tekelleşme sonucunda medya ürünlerinin çeşitliliğinin ve kamusal kontrolün azaldığını ifade eden Uluç da bunun neticesinde, "farklı görüşlerin seslerini duyurma olanağı ve bu bağlamda düşüncede çeşitlilik azalırken, iletişim özgürlüğü de tehlikeye girmekte, antidemokratik bir iletişim alanı" oluştuğunu söylemektedir. Uluç, toplumsal demokrasinin işleyebilmesi için medyada çok sesliliğin sağlanmış olması gerektiğinin altını çizmekte; aksi bir durumun ideolojik bakımdan tek tipleşmeye neden olmasından dolayı demokrasinin zarar göreceğini belirtmektedir (2003: 271-276).

Hemen her büyük gazete ve televizyon kurumunun arkasında bir bankanın veya holdingin bulunması günümüzde neredeyse vazgeçilmez bir durum haline gelmiştir. Bu durum, "gazete, televizyon ve banka şeklinde özetlenebilecek, diğer işletmelerin de bulunduğu bir holding modeli olarak" karşımıza çıkmaktadır[9] (Demir, 1998: 115).

---

[8] Bkz. EK 1
[9] Bkz. EK 2

Medya sektöründe yaşanmakta olan tekelleşme eğiliminin olumsuz sonuçları yalnızca "antidemokratik bir iletişim alanı" oluşumuna neden olarak tekdüzeliğe yol açması ile sınırlı değildir. Tekelleşme eğiliminin sebebiyet verdiği diğer birtakım olumsuz sonuçlar Hıfzı Topuz tarafından kaleme alınan *II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi* adlı eserde şu şekilde sıralanmaktadır:

1. Tekelleşmeler sendikacılığa karşıdır,
2. Tekellerin başındaki kişiler, iktidarı paylaşmak ve hükümetten çeşitli çıkarlar sağlamak için türlü ödünler vermekte ve medyada çalışan gazetecileri baskı altında tutmaktadırlar,
3. Büyük sermayeye dayanan medya, magazin programlarının ve haberciliğin de gelişmesine yol açmış, bu da bir kültür yozlaşmasına neden olmuştur,
4. Küçük ve orta çaptaki yayın organları zamanla yok olmakta ve holdinglerin sınırsız egemenliği kurulmaktadır,
5. Türkiye'de medya zamanla bir paralel iktidar mekanizması oluşturmaktadır. Yöneticilerin medyadan gelen baskılara karşı koyamadıkları da zaman zaman görülmektedir,
6. Tekelci sermaye ve holdingler dışa bağımlıdır, IMF'den çıkarları vardır. Böyle bir bağımlılık da ülkenin bağımsızlığıyla bağdaşamaz. (2003: 347-348)

2.4.1. Kitle İletişim Araçları ve Siyasal İktidar Arasındaki İlişkiler

Türkiye'nin toplumsal yapısının "politik ve ideolojik" olarak yeniden üretiminde medyanın öneminin giderek arttığını belirten Mustafa Sönmez (2010: 33), medyanın bu fonksiyonunu özellikle son 30 yıl içerisinde ekonomik düzleme de yayarak endüstriyel bir biçimde yerine getirdiğini, sektörde yatay ve dikey bütünleşmelerin, istihdam edilen iş gücünün hızla arttığını ve toplumun egemen güçleri arasındaki mücadelede önemli bir konuma geldiğini söylemektedir.

Sönmez, ideolojik boyutuna ilaveten aynı zamanda ekonomik bir sektör de olan medyanın Türkiye ve benzeri ülkelerde üretim ilişkileri çerçevesinde, sermaye birikimi ile paralel bir düzlem içerisinde hareket ettiği başlıca şu üç dönemin varlığından bahsetmektedir:

a. “Gazete Dönemi”: Medyanın yazılı basınla başladığı, patronun aynı zamanda başyazar ve baş editör olduğu, tirajın mütevazi ve gelirin ağırlıkla gazete satışlarından elde edildiği, çalışanlar arasında da hiyerarşinin tek basamaklı olduğu, ücret farklılıklarının fazla olmadığı, reklam verenin ve devletin kontrolüne henüz girilmemiş olduğu dönemdir.

b. “Medya Endüstrisi Dönemi”: Yeni teknolojik imkanlarla baskı ve tirajların attığı, reklam gelirinin ana gelir kalemi olmaya başladığı, medyanın etkileme gücünün arttığı, ücretler arasında farklılaşmaların başladığı, reklam verenler ve hükümetin amaçlarına ulaşmak için medya endüstrisini daha çok etki altına almaya çalıştıkları dönemdir.

c. “Medya Endüstrili Kompleksler Dönemi”: Medya girişimcisinin medya dışındaki alanlara ya da medya dışındakilerin medya alanına yatırım yaparak entegre olunan son dönemdir. Bu dönemde yazılı basına elektronik basın, müzik, kitap, sinema ve diğer dalların eklendiği; ancak, daha da önemlisi medya sermayedarlarının finans, sanayi, ticaret, emlak gibi diğer sektörlere yatırım yaptıkları yahut da medya dışındaki sektörlerde aktif olarak bulunan sermayedarların medya sektörüne girdikleri görülmektedir. Medya; siyasal iktidar, rakip kuruluşlar ve reklam verenlere karşı bir silah olarak kullanılmaya başlanmış, patronaj karşısında hareket alanı daralan medya aristokrasisi medya diktatörleşmesinin yolunu açmıştır. (Sönmez, 2007)

Başlıca medya holdinglerinin sadece kendi şirketleri üzerinde değil, pazarda hali hazırda faaliyette bulunan yahut da pazara girmeye niyetlenen daha küçük şirketler üzerinde hakim konumda bulunmaları bu büyük holdinglere piyasadaki rekabetin kurallarını belirleme şansı vermektedir. Bu durum da gerek büyük ticari girişimlerin gerekse sıkı rekabet koşulları içerisinde varlıklarını devam ettirmeye çalışan küçük grupların yayın politikalarını “kamu çıkarı” doğrultusunda düzenlemelerine neden olmaktadır (Golding ve Murdock, 1997: 63-64).

Bu sürecin yol açtığı sonuçlar ise Golding ve Murdock tarafından şu şekilde özetlenmektedir: Bu süreç, öncelikle polis ve askeri kuvvetler gibi devlet

organlarının kendi kontrollerini sağlayabilmek adına iletişim teknolojilerinin kullanıcısı haline gelmelerine; devlet kurumlarının kamusal enformasyonun en temel üreticileri haline gelmesine; hükümetlerin medya örgütlerinin yapısı ve ürettiği ürünler üzerindeki düzenlemelerini genişletmelerine ve son olarak da hükümetlerin doğrudan ya da dolaylı bir biçimde bu medya organizasyonlarına devlet desteği sağladıkları faaliyet alanını genişletmelerine olanak tanımıştır (1997: 64-65).

Benzer bir biçimde Mike Wayne de (2009: 108) medyanın holdingleşme olgusuyla birlikte devletle tamamen karşılıklı çıkar doğrultusunda bir ilişkisi içine girdiğini söylemektedir. Wayne'e göre devletin kendisi de hatırı sayılır oranda enformasyon ve halkla ilişkiler ağına sahip olduğundan bu durumda gündeme de hakim olması kaçınılmaz olacaktır. Medyanın, düzenli bir biçimde veri elde edebilmek adına siyasilere bağımlı olması, genel olarak kamuoyunun büyük bir kesiminin medya organlarınca göz ardı edilmesine neden olmaktadır.

Siyasi çevrelerin iktidar mücadelesinde kullandığı en önemli araçlardan biri olan kitle iletişim araçlarının bu çevreler açısından özellikle iki noktada önem arz ettiğini söyleyen Bostancı'ya göre bunlardan ilki "mevcut medya organlarında yer almak, birer mecra olarak mesajlar için onları kullanmak", ikicisi ise "doğrudan ya da dolaylı olarak medya sahibi olmak, onları bütünüyle kontrol ederek kitle iletişimini kurmak"tır (2011: 141-142).

Öte taraftan bu karşılıklı ilişkinin biçimi medya kuruluşları için de değerli bir anlam ifade etmektedir. Medya kuruluşları da değişik fikirlere "farklı fikirlere açık oldukları mesajı üzerinden toplumsal meşruiyet üretmeye çalışırlar, o siyasi çevrelerin tabanlarıyla 'kendi mesajları bakımından da işlevsel olacağını düşündükleri' bir bağ kurarlar" (Bostancı, 2011: 143).

Medya organizasyonları lisans alabilme ve kiralama gibi hizmetlerden yararlanabilmek adına zaman zaman siyasal iktidarın denetimine maruz kalmaktadır. Bu denetim, medya organlarının ürettiği malzemenin şekillendirilmesinde rol oynayan kurum içi karar mekanizmaları üzerinde önemli bir etki yaratmakta; medya kuruluşları ve diğer egemen toplumsal ve siyasal

kurumlar arasında var olan yakın ve karmaşık ilişkiler medyanın çoğunlukla mevcut toplumsal ve siyasal hiyerarşiyi pekiştirmesine neden olmaktadır (Gallagher, 1995: 160-161).

Demir de (1998: 117) siyasal sistemde yer alan gruplardan gerek iktidar gerekse muhalefet çevrelerinin her zaman medyayı etkileyerek kendi taraflarına çekme eğiliminde olduklarını ve devletin olanakları arasında yer alan "kağıt, resmi ilanlar, devlet bankalarının ucuz kredileri, reklam bütçeleri ve yatırım teşviklerini" bu amaç doğrultusunda kullandıklarını ifade etmektedir.

Basının gelirini habercilikten sağlamadığını, gazete fiyatlarının giderek artan maliyetleri karşılayamadığını ve bu nedenle de sektörde parayı elinde bulunduranın kuralları belirlediğini söyleyen Mehmet Altan, böylece ortaya çıkan "talimat gazeteciliği" ve "besleme basın" olgularıyla sisteme gönderme yaparak iktidara yakın medya kurumlarının siyasi baskı aracılığıyla ilan topladıklarının altını çizmektedir (Özvarış, 2012).

Öte yandan, kitle iletişim araçlarının önemli bir gelir kaynağı olan reklam verenlerin talepleri de bu araçlarca üretilen malzemenin içeriğinde hatırı sayılır ölçüde etkili olmaktadır. Olabildiğince geniş kitlelere hitap etme çabasında olan reklam şirketleri bu amaç doğrultusunda bir politika izlemektedir.

Murdock (1995), kapitalizm kuramcılarının televizyon, radyo ve yazılı basının gelir ve karlarının büyük bir çoğunluğunun izleyici ya da okurlardan değil reklamcılardan geldiği yönündeki görüşlerine dikkat çekerek bu anlayışın "tüketici egemenliği" hayalini alaşağı ederek reklamcıları önemli bir noktaya taşıdığını; bu görüşün karşıtlarının ise reklamcıların amacının mümkün olduğunca fazla sayıda kişiye erişebilmek olduğundan dolayı tüketici tercihlerinin hala en önemli faktör olarak değerlendirildiğini söylemektedir. Murdock, bu görüşü her ne kadar ikna edici bir görüş olarak değerlendirse de fazla basit kaldığını düşünmektedir. Ona göre, reklamların dağılımı genel toplumsal refahı izlemekte, medya üreticileri ya geniş kitleleri cezbetmeye ya da küçük azınlık gruplarını etkilemeye çalışmaktadır. Bu ekonomik mantık da basındaki içerik üzerinde önemli etkiler yaratmaktadır (145-146).

Türkiye'de medya kuruluşlarına sahip olan kişilerin bu sektörün dışında bulunan bankacılık, sanayi ve diğer sektörlerde de aktif bir biçimde yer aldıklarını belirten Kaya (2009: 245), bu grupların tek rakiplerinin "İslamcı sermaye tarafından da desteklenen İslamcı medya" olduğunu söylemektedir.

İslamcı sermaye ve İslamcı medya arasındaki ilişkiye dikkat çeken bir diğer isim olan Mustafa Sönmez de (2015), 2002 yılında iktidara gelmesinden bugüne kadar AKP'nin, kendi iktidarını pekiştirebilmek adına ve özellikle devlet destekli sektörler üzerinden rant sağlayarak yeni bir egemen sınıf olarak adlandırılabilecek İslami burjuva sınıfının oluşumunu hızlandırdığını ifade etmektedir. Sönmez'e göre, 2002 yılında Fethullah Gülen cemaati ile birlikte yürütülen bu yeni egemen sınıfın inşa süreci, 2012 yılında cemaatle yolların ayrılması neticesinde yeni bir ivme kazanmış, medya da bu süreçte siyasal bakımdan kendi kümelenmesini gerçekleştirmiştir.

AKP'nin, iktidarının ilk günlerinden itibaren TRT ve AA gibi iki büyük kamu medyasını kontrol altına aldığına, özel sektör bünyesinde yer alan Yeni Şafak gazetesi ve Kanal 7'nin de yine AKP'ye yakın bir tavır sergilediğine dikkat çeken Sönmez (2015), 2007 yılına kadar sektörün en önemli güçlerinden biri olan Doğan medya grubu ile yakın ilişkiler içerisinde olan AKP hükümetinin, bu tarihten sonra geleneksel olarak egemen konumda bulunan toplumsal kurumlarda dönüşüm yapabilmek adına bu geleneksel kurumlara karşı bir atak başlattığını, medyanın da bu dönüşümü kitlelere meşru gösterebilmek adına önemli görevler üstlendiğini söylemektedir.

Gülen cemaati, bir dönem Tuncay Özkan'ın sahibi olduğu Kanaltürk üzerinde Akın İpek vasıtasıyla Bugün Grubu'nu oluşturmuş, Zaman gazetesi ve diğer yeni gazetelerle kendi safını güçlendirmeye çalışmıştır. Bu süreç içerisinde TMSF'nin elinde bulunan Sabah ve ATV, Recep Tayyip Erdoğan'ın damadının başında olduğu Çalık Holding'e devredilmiş, Uzan Grubu'nun elinden alınan Star gazetesi ile Yeni Şafak ve Akit gazeteleri birtakım takviyelerle donatılmış ve NTV, Habertürk, Milliyet ve Vatan Grupları baskı altına alınarak iktidarın sözcüsü konumuna getirilmişlerdir. Gezi Parkı olayları ile iktidar, medya sektöründe yeni arayışlar içine girmiş, Sabah gazetesi ve ATV Çalık Grubu'ndan

alınarak "Havuzcular" olarak bilinen beşli konsorsiyuma, TMSF'nin elinde bulunan Çukurova Grubu'na ait Akşam gazetesi Ethem Sancak'a, Show TV Ciner grubu'na ve Digitürk de bir Katar Grubu'na devredilmiştir (Sönmez, 2015).

Benzer bir biçimde Hasan Cemal de (2012) büyük medya kuruluşlarının 2002 yılında Ak Parti'nin tek başına iktidara gelmesinin ardından güç kaybetmeye başladığına dikkat çekmekte ve günümüzde artık siyasal iktidarla uyum ve işbirliği içerisinde olan bir medyayla karşı karşıya kalındığını, böyle bir ortamda sınırların Ak Parti iktidarı tarafından belirlendiğini söylemektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRK BASININDA "GEZİ PARKI OLAYLARI"NA YÖNELİK İLETİLERİN İÇERİK ANALİZİ

Taksim Meydanı'nda bulunan Gezi Parkı'nın yıkılarak yerine alışveriş merkezi yapılmasını öngören projeyi protesto etmek amacıyla parkın içerisinde çadır kurarak yeşil alanın şantiyeye dönüştürülmesine engel olmaya çalışan eylemcilere karşı güvenlik güçleri tarafından sergilenen sert tutum, 31 Mayıs 2013 tarihinde çok sayıda kişinin Taksim Gezi Parkı'nda toplanmasına neden olmuştur. Türkiye yakın tarihine "Gezi Parkı Olayları" olarak geçen bu geniş katılımlı hareket yarattığı kültürel, sosyal ve özellikle de siyasal etkilerin yanı sıra medyaya yönelik geniş çaplı bir tartışmayı da başlatmıştır. Başlangıçta, yaşanan olaylar medya kuruluşları tarafından adeta görmezden gelinerek, olaylara dair haberler ulusal basında çok az yer bulabilmiş, bu durum da Türkiye'de basın özgürlüğü sorununu gerek ulusal gerekse uluslararası platformda bir kez daha gündeme taşımıştır.

Hatem Ete ve Coşkun Taştan tarafından hazırlanan *Kurgu ile Gerçeklik Arasında Gezi Eylemleri* (2013) başlıklı çalışmada, Gezi Parkı eylemlerinin ortaya çıkışı ve gelişim süreci başlangıç aşaması, siyasallaşma aşaması ve zayıflama aşaması olmak üzere başlıca üç kademede değerlendirilmektedir. Buna göre 27-31 Mayıs 2013 tarihleri arasını kapsayan dönem olan başlangıç aşaması, "Taksim Meydanı Yayalaştırma Projesi'ne tepki gösteren kısıtlı sayıdaki aktivistin meydana getirdiği, hedefleri, kapsamı ve etkisi itibariyle lokal gösterilerin yaşandığı" sürece işaret etmektedir (21-22).

1-15 Haziran 2013 arasındaki dönem ise eylemlerin zirve noktasına ulaştığı siyasallaşma aşaması olarak adlandırılmaktadır. Küçük bir aktivist grup tarafından başlatılan olaylar, bu aşamada "ülke geneline yayılmış; bu gelişmeye paralel olarak Gezi Parkı'na dair hedefleri de kapsayan, ancak açıkça daha genel iddia ve talepleri dile getiren bir hükümet karşıtı gösteri niteliğine" bürünmüştür. Bu dönemde ülkenin dört bir yanında güvenlik güçleri ile göstericiler arasında yoğun çatışmalar yaşanmış,

çok sayıda gösterici gözaltına alınmış ve göstericiler ile hükümet yetkilileri arasında diyalog oluşturma yönünde adımlar atılmıştır (Ete ve Taştan, 2013: 22).

15 Haziran akşamı Gezi Parkı'na yönelik olarak gerçekleştirilen polis müdahalesi ile birlikte ise zayıflama aşamasına geçilmiş; bu aşamayla birlikte eylemlerin etkisi ve kapsamında hızlı bir daralma yaşanmaya başlamıştır. Bu tarihten itibaren, "sokak muhalefeti ile hedeflerine ulaşamayan eylemciler kısmen yeni kanallara yönelmiş; şiddet olaylarından uzaklaşarak mahalle toplantıları ve bağımsız seçim kampanyaları gibi barışçıl arayışlar" içine girmişlerdir (Ete ve Taştan, 2013: 22).

3.1. Ak Parti İktidarı ve Gezi Parkı Olaylarının Sosyo-Kültürel, Ekonomik ve Siyasal Bağlamı

2002 yılında gerçekleştirilen genel seçimlerin ardından iktidara gelen Ak Parti hükümeti ile Türk siyasal yaşamında yepyeni bir dönemin başladığı, bugün toplumun geniş kesimlerince kabul edilen bir gerçektir. İktidara geldiği ilk günden itibaren Türkiye'nin kültürel, toplumsal, ekonomik ve siyasal yapısında çok önemli değişim ve dönüşümlere yön veren Ak Parti hükümetinin bu alanlarda gerçekleştirdiği uygulamalar farklı kesimler arasında gerek desteklenerek gerekse eleştirilerek geniş çaplı tartışmalara yol açmaktadır.

Türkiye'de Kemalizmin farklı toplumsal tabakaları birleştirme yönündeki başarısızlığı nedeniyle uzun dönemli bir hegemonya krizinin deneyimlenmesi; otoriterizm, Türk milliyetçiliği ve Kemalizmin laiklik anlayışı Kürt sorunu, dini özgürlükler, azınlık grupları ve demokratikleşme gibi bazı temel ve de çözümsüz meselelere yol açmış, bu hegemonik kriz 2001 yılında Türkiye'de yaşanan en kötü ekonomik krizlerden biri ile birleşince yeni hegemonik girişim için uygun koşullar yaratılmıştır (Özen, 2015: 538). Bu koşullar altında 2002 yılında AKP, yaşanan sorunlara alternatif bir yaklaşımla iktidara gelmiş, neoliberal ve muhafazakar yaklaşımını "ekonomik gelişme", "demokrasi" ve "sivil hak ve özgürlükler" gibi motiflere dönüştürerek halkın geniş kesimlerine hitap etmiştir (Özen, 2015: 538).

2002 seçimlerinin hemen ardından Avrupa ile entegrasyon süreci yeni bir ivme kazanmış, Avrupa Birliği kriterlerini gerçekleştirebilmek adına 2002 ve 2005 yılları arasında AKP hükümeti dini ve etnik ayrım gözetmeksizin tüm vatandaşların sosyal,

kültürel ve siyasal haklarının yasal güvencesini genişleten; ordunun siyasal alandaki rolünü azaltan ve ifade özgürlüğüne saygıyı artıran pek çok siyasal reform paketini hayata geçirmiştir (Geyikçi, 2014: 446). Seçimlerden sonra AKP büyük sermaye grupları, İslami ve muhafazakar gruplar ve uluslararası güç odakları gibi aktörlerle ittifak oluşturarak "eski" ulusalcı Kemalist rejime karşı siyasal bir proje oluşturmaya yönelmiştir. Bu siyasal proje ile AKP, ılımlı İslam ve liberal demokrasinin uyumunun sembolü haline gelmiştir. Bu nedenle AKP'nin 2002 yılında iktidara gelmesi yalnızca bir hükümet değişikliğine değil, aynı zamanda sosyal ve siyasal güçler dengesinde bir değişimin başlangıcına da işaret etmektedir (Özen, 2015: 537-538).

Fakat 2005 yılından sonra AKP hükümeti başlangıçtaki heyecan ve isteğini kaybetmiş, 2007 seçimlerinde toplam oyların yüzde 47'sini alarak ezici bir seçim zaferi kazanarak iktidarının bu ikinci döneminde demokratikleşme sürecine olan ilgisini kaybederek ülke içine, ülkedeki tüm özerk kurumlar (Merkez Bankası ve Radyo Televizyon Üst Kurumu'ndan Yüksek Öğretim Kurumu ve kamu üniversitelerinin rektörlerine kadar) üzerinde geniş çaplı bir kontrol mekanizması tesis ederek iktidarını pekiştirmeye yönelmiştir. (Geyikçi, 2014: 446).

Yeşim Arat, hükümetin üstü örtülü şiddetinin bu dönemde pek çok alanda farklı biçimler aldığını ve kuvvetler ayrılığı ilkesini sarsarak kendi hukuk sistemini oluşturduğunu, bağımsız basının üstüne gitmeye, gazetecileri tutuklatmaya ve diğerlerini de otosansür uygulamaya zorladığını, alkol kullanımını sınırlayarak, tiyatroları kapatarak ve kadınların kürtaj haklarını sınırlayarak seküler yaşam tarzlarını tehdit ettiğini söylemektedir (2013: 808).

Şebnem Yardımcı Geyikçi, 2011 genel seçimlerinin ardından AKP'nin bir kez daha oyların yaklaşık yüzde 50'sini alarak iktidara gelmesiyle birlikte başlayan üçüncü döneminde, her türlü muhalif hareketi susturarak ve herhangi bir farklı görüşe müsamaha göstermeyerek tamamen kendi iktidarını sağlamlaştırmaya odaklandığını belirtmektedir. Geyikçi'ye göre Erdoğan hükümeti bu dönemde çok daha otokratik ve otoriter bir tavır sergileyerek örneğin liselerde İslami eğitimi yeniden canlandırmış ve alkollü içeceklerin belli saatler arasında satışını, bu ürünlerin reklamını sınırlandırmıştır (2014: 446). Hayriye Özen de benzer bir biçimde, AKP'nin yeterli güce ve seçim desteğine eriştiğinde İslami-muhafazakar bir

hayalin peşinden giderek özellikle dini norm ve değerleri yayarak toplumu yeniden yapılandırmaya çalıştığını söylemektedir (2015: 538).

AKP'nin iktidara gelmesinden sonra ülkenin hepsi de tartışmalı olan büyük projeler ve geniş çaplı kentsel dönüşüm planlarıyla büyük bir şantiye alanına döndüğünü söyleyen İlay Romain Örs'e göre Erdoğan'ın Taksim'e yönelik tasavvurları birkaç safhadan oluşmaktaydı. Bunlardan ilki Erdoğan'ın İstanbul Belediye Başkanı iken öncelikle Beyoğlu'nda büyük bir cami inşa edilmesi, daha sonra Atatürk Kültür Merkezi'nin yenilenmesi ve son olarak da Taksimi dönüştürme yönündeki isteğidir. Örs, Erdoğan'ın arzusunun yalnızca kamusal alanın fiziki olarak yeniden yapılandırılması değil, aynı zamanda meydanın görünümünde ve hatta cumhuriyetin görünümünde bir değişikliğe gitmek olduğunu düşünmektedir (Örs, 2014: 6).

Özen, Türkiye'nin neoliberal gelişim programında en önemli rolün inşaat sektörü tarafından üstlenildiğini belirttikten sonra hükümetin kentsel alanlarda yeniden yapılandırma, yenileme, dönüştürme ve aynı zamanda konut, havaalanı, otoyol ve enerji santrali projelerine başlayarak inşaat şirketleri için yeni yatırım fırsatları oluşturma çabasına girdiğine, dahası bu projelerle ilgili kararların tek taraflı ve vatandaşların rızasını almaksızın alındığına dikkat çekmektedir (2015: 539).

Gezi Parkı projesi de bu bağlamda Ak Parti hükümeti tarafından gündeme getirilen projelerden biri olarak değerlendirilebilir. Ancak, başlangıcından itibaren bu proje ve nihayetinde oluşan protesto gösterileri yarattığı sonuçlar itibariyle Türkiye tarihinde çok önemli bir mihenk taşı oluşturmaktadır. Proje, yalnızca hükümetin çevre politikalarının sorgulanmasına yol açan neticeleri açısından değil, aynı zamanda siyasal ve toplumsal getirileri doğrultusunda da ülke genelinde sarsıcı bir etki yaratmıştır.

Gezi Parkı'ndaki yıkıma karşı olan protesto kampanyalarının oluşumu 2012 yılının başlangıcına dayanmaktadır. Şubat 2012'de bir araya gelen çok sayıda organizasyon, platform ve kuruluş tarafından oluşturulan Taksim Dayanışması, bu tarihten Mayıs 2013'teki Gezi protestolarına kadar pek çok protesto eylemiyle bu projeye karşı memnuniyetsizliğini seslendirmeye çalışmış, fakat AKP hükümeti bu muhalif eylemleri görmezden gelerek projeyi başlatmıştır. Bu doğrultuda İstanbul

Büyükşehir Belediyesi 27 Mayıs 2013 tarihinde parktaki ağaçları kesme girişimiyle Gezi Parkı'nın yıkımına başlamış, Taksim Dayanışması'ndan yaklaşık 30 kişi bu durumu önleyebilmek adına parkı işgal etmiştir (Özen, 2015: 539-540).

AKP'nin bu girişimi anti seküler, İslamcı ve yeni Osmanlıcı ideolojilerin kalıntılarından yeni bir toplumsal kimlik oluşturma girişimi (Örs, 2014: 6) ve uluslararası borçlanmanın eşlik ettiği ticaret ve tüketim çılgınlığını körüklemek olarak yorumlanmıştır (Arat, 2013: 808).

Ak Parti hükümetince gerçekleştirilen hukuki, siyasi, ekonomik ve toplumsal reformlardan medya organizasyonları da nasibini almıştır. Medya, bu dönemde ya partiye yakın kişilerce kontrol altına alınmakta ya da farklı görüşlere yer vermekten çekinmektedir; sonuç ise her alana yayılan oto sansürdür (Geyikçi, 2014: 446). İfade özgürlüğü üzerindeki sınırlamalar ve muhalif unsurlar üzerindeki baskılar kamusal söyleme ket vurmuştur (Göle, 2013: 10).

Öyle ki Gezi Parkı Protestolarının ardından yaşanan "ateşli basın karşıtı söylemler, tanınmış gazetecilerin işlerinden kovulmaları, internette ifade özgürlüğünü kısıtlamaya yönelik tehditler ve bir dizi fiziksel ve adli saldırılar"ın (CPJ, 2013) Türkiye'deki basın özgürlüğünü daha da kısıtlaması üzerine CPJ (Gazetecileri Koruma Komitesi) tarafından dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan'a 17 Eylül 2013 tarihinde bir mektup gönderilmiştir.

Belirtilen mektupta, hükümet basın özgürlüğü alanında yaşanan sorunların çözülebilmesi için tutuklu olarak yargılanmakta olan gazetecilerin serbest bırakılması, gazetecilerin cezai kovuşturmaya uğramamaları, üst düzey görevlilerin basın karşıtı söylemlerini terk etmeleri ve medya patronlarına eleştirel bir tavır sergileyen gazetecileri kovmaları ya da uyarmaları yönünde yapılan baskılara son verilmesi gibi gerekli adımları atmaya davet edilmiştir (CPJ, 2013).

Freedom House tarafından yayınlanan 2015 yılı Basın Özgürlüğü Raporu'na göre global anlamda basın özgürlüğünde Türkiye toplam 199 ülke içinde Malezya ve Pakistan ile birlikte 142. sırayı paylaşmaktadır. 0 (en özgür) ile 100 (en az özgür) arasında puan siteminin uygulandığı raporda "özgür, kısmen özgür ve özgür değil" seçenekleri arasından Türkiye, bu iki ülkeyle birlikte paylaştığı 65 puan neticesinde özgür olmayan ülkeler arasında yer almaktadır. Rapora göre Türkiye'nin puanı, bir

dizi yasal değişiklik ile hükümetin süregelen yıldırma ve ekonomik teşvik politikaları aracılığıyla basın üzerinde etki kurma çabası neticesinde 62'den 65'e gerilemiştir. Yeni yasalar, gazetecilerin ulusal güvenlik meseleleri üzerine yazma özgürlüklerini kısıtlamış, istihbarat servisine denetimsiz bir biçimde bir dizi bilgiye erişim yetkisi vermiş ve internet kanununda yapılan değişiklikler yetkililere online içeriğe müdahale yetkisi vermiştir (Freedom House, 2015).

Benzer bir biçimde, RSF (Sınır Tanımayan Gazeteciler Örgütü) tarafından 2015 yılında yayınlanan Dünya Basın Özgürlüğü Endeks'ine göre ise Türkiye, toplam 180 ülke arasında 149. sırada yer almaktadır. Siber sansür, önemli gazetecilerin meslekten ihracı, bir davayla ilgili basına bilgi vermeyi yasaklayan emirler gibi alanları içine alan puanlama, Türkiye'de ifade özgürlüğünün gerileyişinin devam ettiğini ve durumun giderek kötüye gittiğini göstermektedir (RSF, 2015).

3.2. Araştırmanın Amacı, Araştırma Soruları ve Varsayımları

Bu çalışmada "Gezi Parkı Olayları" ile ilgili haberler yazılı basın tarafından sayfalarına taşınırken gazetelerin nasıl bir tutum içerisinde oldukları tespit edilmeye çalışılacaktır. Olaylar sırasında gazetelerin olayla ilgili iletilerin biçim ve içeriklerinin şekillendirilmesinde kendi benimsedikleri ideolojik eğilimlerin etkisinin olup olmadığı ve kendi ideolojilerinin siyasal iktidarın ideolojisi ile uyum veya farklılık gösterip göstermediği iletilerin analizi ile ortaya konmaya çalışılacaktır. Çalışmada gazetelerin, iktidarda ve muhalif grupta yer alan aktörlerin olayların çıkış nedenine yönelik açıklamalarını ya da bu aktörlerin olaylarda aktif bir biçimde yer alan "göstericileri", "güvenlik güçlerini" ve "iktidarın olaylar karşısındaki tavrını" nitelemek için kullandıkları pozitif ve negatif mahiyetteki sözcükleri sayfalarına taşırken okurlara aslında kendi ideolojik yönelimleri doğrultusunda bir mesaj vermek istedikleri yine ana materyal olan iletiler üzerinden gösterilmek istenmektedir. Böylesi bir bağlam içerisinde çalışmanın örneklemi olan Hürriyet, Cumhuriyet ve Yeni Şafak gazeteleri üzerinden yanıt aranan temel sorular şunlardır:

1. Hürriyet, Cumhuriyet ve Yeni Şafak gazetelerinin benimsemiş oldukları ideolojik eğilimler Gezi Parkı Olayları'na yönelik haberlerin ve haber kaynaklarının belirleniminde ne ölçüde etkili olmuştur?

2. Hürriyet, Cumhuriyet ve Yeni Şafak gazetelerinin Gezi Parkı Olayları'na yaklaşımı ne yönde bir seyir izlemektedir? Bu gazeteler iletilerinde iktidar partisine ya da muhalif oluşumlara yakın veya uzak bir duruş içerisinde mi hareket etmektedir?

Çalışmada Hürriyet, Cumhuriyet ve Yeni Şafak gazeteleri için ileri sürülen varsayımlar ise şu şekilde sıralanabilir:

1. Hürriyet gazetesinde "Gezi Parkı Olayları"na yönelik haberlerde doğrudan göstericiler ya da güvenlik güçleri yanında yer alan bir tutumdan ziyade genel olarak taraflarca sergilenen şiddete karşı bir tavır takınılmaktadır.
2. Cumhuriyet gazetesinde "Gezi Parkı Olayları"na yönelik haberlerde ağırlıklı olarak güvenlik güçleri tarafından sergilenen şiddete vurgu yapılırken, iktidarın yönlendirmesi ile güvenlik güçleri tarafından sergilenen şiddet karşısında göstericilerce ortaya konulan tavır onaylanmaktadır.
3. Yeni Şafak gazetesinde ise tam tersi bir biçimde "Gezi Parkı Olayları"na yönelik haberlerde ağırlıklı olarak göstericiler tarafından sergilenen şiddete vurgu yapılırken, göstericiler tarafından sergilenen şiddet karşısında iktidar ve güvenlik güçlerince ortaya konulan tavrın meşruluğuna dikkat çekilmektedir.
4. "Gezi Parkı Olayları"na yönelik haberlerin üretiminde ve haber kaynağına başvuru konusunda kendi benimsemiş olduğu ideoloji eksenini en çok yansıtan gazeteler Cumhuriyet ve Yeni Şafak gazeteleri olup Hürriyet gazetesi haber kaynağı kullanımında bu iki gazeteye kıyasla daha orta yollu bir politika izlemektedir.
5. "Gezi Parkı Olayları"na yönelik haberlerde Cumhuriyet gazetesi Hürriyet ve Yeni Şafak gazetelerine göre daha çok sayıda fotoğraf kullanmaktadır.

3.3. Araştırmanın Örneklemi ve Yöntemi

Bu çalışmada örneklem olarak Türk basınında "Gezi Olayları"na yer veren gazetelerden kendisini tarafsız olarak nitelendiren ve liberal bir politika izleyen Hürriyet, sol bir eğilim ve muhalif bir tavır sergileyen Cumhuriyet ve iletileriyle

iktidara yakın bir tutum içerisinde olan Yeni Şafak adlı günlük gazetelerin 1-30 Haziran 2013 tarihleri arasında yayımlanan nüshaları tercih edilmiştir. Çalışmada, bu zaman aralığının tercih edilme nedeni belirtilen tarihlerin olayların en yoğun olarak yaşandığı ve medyada çok yoğun bir biçimde ele alındığı zaman dilimini kapsamasıdır.

Analiz kapsamına yalnızca söz konusu gazetelerin "Gündem" ve "Ekonomi" sayfalarındaki haberler dahil edilecek olup incelenen bu haberlerde içerik analizi yöntemi uygulanarak analiz yapılacak; bu bağlamda haberlerin gazetelerde yer aldığı sayfalar, sayfa içindeki konumu, gazetelerce kullanılan haberlerin kendi üretimleri mi yoksa haber ajanslarının mı üretimi olduğu, ana başlığın detayları, fotoğraf kullanımı, fotoğrafın sayfa içindeki konumu, içerik özelliği, haberlerde ele alınan temel konular, konularda ağırlıklı olarak işlenen temalar, haberlerde göstericilerin, iktidar ve güvenlik güçlerinin tasvirleri, haber kaynağına başvuru, haber kaynağına göre göstericilerin, iktidar ve güvenlik güçlerinin tasviri, haber kaynağına göre olayların nedeni gibi değişkenler ayrıntılı bir biçimde ele alınarak adı geçen gazetelerin iletileri yorumlanmaya çalışılacaktır.

3.4. Araştırmanın Sonucunda Elde Edilen Veriler

3.4.1. Gazetelerin Gündem ve Ekonomi Sayfalarında Gezi Parkı Olayları ile İlgili Haberlerin Kantitatif (Niceliksel) Analizi

Tablo 1: **Gezi Parkı Olayları ile İlgili Gazetelerde Yer Alan Toplam Haber Sayısı**

HÜRRİYET		CUMHURİYET		YENİ ŞAFAK	
Sayı	**Oran%**	**Sayı**	**Oran%**	**Sayı**	**Oran%**
764	28%	1229	45%	748	27%

Gezi Parki Olayları ile ilgili Hürriyet, Cumhuriyet ve Yeni Şafak gazetelerinde yer almakta olan toplam 2741 haberin yarıya yakını 1229 haberle Cumhuriyet gazetesinde karşımıza çıkarken, toplam haber sayısının 764'ünün Hürriyet ve 748'inin de Yeni Şafak gazetelerinde yer aldığı görülmektedir.

Tablo 2: Gazetelerde Gezi Parkı Olayları'na Yönelik Haberlerin Bulunduğu Sayfalar

Gezi Parkı Olayları'nın Gazetelerde Bulunduğu Sayfalar	HÜRRİYET		CUMHURİYET		YENİ ŞAFAK	
	Sayı	Oran%	Sayı	Oran%	Sayı	Oran%
1. sayfa	178	23.30%	226	18.39%	164	21.93%
Magazin	46	6.02%	0	0.00%	16	2.14%
Gündem, Politika	363	47.51%	750	61.03%	405	54.14%
Dünya - Dış Haberler	76	9.95%	68	5.53%	30	4.01%
Kültür – Sanat	16	2.09%	94	7.65%	18	2.41%
Ekonomi	74	9.69%	64	5.21%	61	8.16%
Spor	2	0.26%	14	1.14%	3	0.40%
Eğitim – Çevre	2	0.26%	2	0.16%	12	1.60%
Arka Sayfa	0	0.00%	11	0.90%	3	0.40%
Diğer	7	0.92%	0	0.00%	36	4.81%
Toplam	**764**	**100%**	**1229**	**100%**	**748**	**100%**

Gezi Parkı Olayları'na yönelik haberlerin Hürriyet, Cumhuriyet ve Yeni Şafak gazetelerinde yer aldığı sayfalar incelendiğinde, Hürriyet gazetesinin "Arka Sayfa"sında Gezi Parkı Olayları ile ilgili hiç haber olmadığı ve Cumhuriyet gazetesinde de "Magazin" başlığı hiç olmadığından oranların her iki gazetede de yüzde "0" olduğu görülmektedir. Hürriyet gazetesinde haber sayısının en yüksek olduğu sayfalar sırası ile "Gündem", "1. sayfa", "Dünya-Dış Haberler", "Ekonomi", "Magazin", "Diğer", "Spor" ve "Eğitim-Çevre" (son ikisinde aynı sayıda) sayfalarıdır. Cumhuriyet gazetesinde toplam haber sayısının yarısından fazlasının "Gündem" sayfasında yer aldığı görülmekte iken bu sayfayı sırasıyla "1. sayfa", "Kültür-Sanat", "Dünya-Dış Haberler", "Ekonomi", "Spor", "Arka Sayfa" ve "Eğitim-Çevre" sayfaları izlemektedir. Yeni Şafak gazetesinde ise olaylarla ilgili haber sayısının en yüksek olduğu sayfalar sırası ile "Gündem", "1. sayfa", "Ekonomi", "Diğer", "Dünya-Dış Haberler", "Kültür-Sanat", "Magazin", "Eğitim-Çevre" ve "Arka Sayfa" ve "Spor" (her ikisinde de aynı sayıda) sayfalarıdır.

Tablo 3: Gazetelerin Gündem ve Ekonomi Sayfalarında Gezi Parkı Olayları ile İlgili Haberlerin Konumu

Tablo 3a: Gazetelerin Gündem Sayfalarında Gezi Parkı Olayları ile İlgili Haberlerin Konumu

Haberlerin Konumu	HÜRRİYET		CUMHURİYET		YENİ ŞAFAK	
	Sayı	Oran%	Sayı	Oran%	Sayı	Oran%
Sol Üst	21	5.79%	59	7.87%	39	9.63%
Sol Orta	29	7.99%	73	9.73%	34	8.40%
Sol Alt	37	10.19%	81	10.80%	51	12.59%
Orta Üst	45	12.40%	128	17.07%	32	7.90%
Tam Orta	44	12.12%	69	9.20%	59	14.57%
Orta Alt	101	27.82%	169	22.53%	62	15.31%
Sağ Üst	25	6.89%	26	3.47%	20	4.94%
Sağ Orta	24	6.61%	28	3.73%	28	6.91%
Sağ Alt	30	8.26%	97	12.93%	61	15.06%
Tam Sağ	0	0.00%	6	0.80%	1	0.25%
Tam Sol	3	0.83%	14	1.87%	2	0.49%
Tam Sayfa	4	1.10%	0	0.00%	16	3.95%
Toplam	**363**	**100%**	**750**	**100%**	**405**	**100%**

Hürriyet, Cumhuriyet ve Yeni Şafak gazetelerinin gündem sayfalarında Gezi Parkı Olayları ile ilgili haberlerin sayfa içindeki konumları incelendiğinde, Hürriyet gazetesinde yer alan 363 adet gündem haberine sayfa içinde sırası ile orta alt, orta üst, tam orta, sol alt, sağ alt, sol orta, sağ üst, sağ orta, sol üst ve tam sayfa ve tam solda yer verildiği görülmektedir. Cumhuriyet gazetesinde yer alan 750 adet gündem haberi sırası ile orta alt, orta üst, sağ alt, sol orta, tam orta, sol üst, sağ orta, sağ üst, tam sol ve tam sağda yer almaktadır. Yeni Şafak gazetesindeki 405 adet gündem haberi ise sırasıyla gazetenin orta alt, sağ alt, tam orta, sol alt, sol üst, sol orta, orta üst, sağ orta, sağ üst, tam sayfa, tam sol ve tam sağ kısımlarında yer almaktadır. Gezi Parkı olayları ile ilgili gündem haberleri Cumhuriyet gazetesinde tam sayfa olarak ve Hürriyet gazetesinde de tam sağda hiç yer almamaktadır.

Tablo 3b: Gazetelerin Ekonomi Sayfalarında Gezi Parkı Olayları ile İlgili Haberlerin Konumu

Haberlerin Konumu	HÜRRİYET		CUMHURİYET		YENİ ŞAFAK	
	Sayı	Oran%	Sayı	Oran%	Sayı	Oran%
Sol Üst	9	12.16%	14	21.88%	13	21.31%
Sol Orta	15	20.27%	6	9.38%	5	8.20%
Sol Alt	8	10.81%	3	4.69%	4	6.56%
Orta Üst	9	12.16%	11	17.19%	11	18.03%
Tam Orta	9	12.16%	12	18.75%	10	16.39%
Orta Alt	4	5.41%	6	9.38%	4	6.56%
Sağ Üst	10	13.51%	1	1.56%	5	8.20%
Sağ Orta	5	6.76%	6	9.38%	1	1.64%
Sağ Alt	2	2.70%	4	6.25%	4	6.56%
Tam Sağ	1	1.35%	0	0.00%	2	3.28%
Tam Sol	2	2.70%	0	0.00%	0	0.00%
Tam Sayfa	0	0.00%	1	1.56%	2	3.28%
Toplam	**74**	**100%**	**64**	**100%**	**61**	**100%**

Hürriyet gazetesindeki toplam 74 adet ekonomi haberinin sayfa içinde en fazla oranda sırası ile sol orta, sağ üst, orta üst, sol üst, tam orta (üçünde de aynı oranda), sol alt, sağ orta, orta alt, sağ alt, tam sol (ikisi de aynı oranda) ve tam sağda yer aldığı görülmektedir. Cumhuriyet gazetesinde 64 adet ekonomi haberi en fazla oranda sırasıyla sol üst, tam orta, orta üst, sol orta, orta alt, sağ orta (son üçü aynı oranda), sağ alt, sol alt, sağ üst ve tam sayfada (ikisi de aynı oranda) yer almaktadır. Yeni Şafak gazetesinde ise 61 adet ekonomi haberi en yüksek oranda sırası ile sol üst, orta üst, tam orta, sol orta, sağ üst (ikisi de aynı oranda), sol alt, orta alt, sağ alt (üçü de aynı oranda),tam sağ, tam sayfa (ikisi de aynı oranda) ve sağ ortada yer almaktadır. Öte taraftan Hürriyet gazetesinde tam sayfa olarak, Cumhuriyet gazetesinde tam sağ ve tam solda, Yeni Şafak gazetesinde de tam solda yer alan ekonomi haberi bulunmamaktadır.

Tablo 4: Gazetelerin Gündem ve Ekonomi Sayfalarında Gezi Olayları ile İlgili Haberlerin Kaynağı

Tablo 4a: Gazetelerin Gündem Sayfalarında Gezi Parkı Olayları ile İlgili Haberlerin Kaynağı

Haberlerin Kaynağı	HÜRRİYET		CUMHURİYET		YENİ ŞAFAK	
	Sayı	Oran%	Sayı	Oran%	Sayı	Oran%
Kendi Üretimi	218	60.06%	646	86.13%	250	61.73%
Haber Ajansı Üretimi	88	24.24%	6	0.80%	40	9.88%
Karma Üretim	7	1.93%	1	0.13%	1	0.25%
Belirlenemedi	50	13.77%	97	12.93%	114	28.15%
Toplam	**363**	**100%**	**750**	**100%**	**405**	**100%**

Hürriyet gazetesinde yer alan 363 adet gündem haberinin 218'i, Cumhuriyet gazetesindeki 750 adet gündem haberinin 646'sı ve Yeni Şafak gazetesindeki 405 gündem haberinin de 250'si gazetelerin kendi üretimleri olup her üç gazetede de en yüksek oranı oluşturmaktadır. Hürriyet gazetesinde ilgili haberlerin kaynağının daha sonra sırası ile haber ajansı, belirlenemeyen ve karma üretim olduğu görülmektedir. Cumhuriyet gazetesinde haber ajansı ve karma üretim oranları oldukça düşük iken belirlenemeyen üretim oranı kendi üretiminden sonraki ikinci en yüksek oranı oluşturmaktadır. Yeni Şafak gazetesinin gündem sayfalarında yer alan haberlerin kendi üretimi dışındaki büyük bir bölümünün kaynağı belirlenememiştir.

Tablo 4b: Gazetelerin Ekonomi Sayfalarında Gezi Parkı Olayları ile İlgili Haberlerin Kaynağı

Haberlerin Kaynağı	HÜRRİYET		CUMHURİYET		YENİ ŞAFAK	
	Sayı	Oran%	Sayı	Oran%	Sayı	Oran%
Kendi Üretimi	48	64.86%	57	89.06%	17	27.87%
Haber Ajansı Üretimi	0	0.00%	0	0.00%	1	1.64%
Karma Üretim	1	1.35%	1	1.56%	0	0.00%
Belirlenemedi	25	33.78%	6	9.38%	43	70.49%
Toplam	**74**	**100%**	**64**	**100%**	**61**	**100%**

Hürriyet gazetesinde yer alan 74 adet ekonomi haberinin 48'i, Cumhuriyet gazetesindeki 64 adet ekonomi haberinin 57'si ve Yeni Şafak gazetesindeki 61

ekonomi haberinin de 17’si gazetelerin kendi üretimleri olarak tespit edilmiştir. Hürriyet ve Cumhuriyet gazetelerinde haber ajansı üretimi olan haberlerin; Yeni Şafak gazetesinde de karma üretim olan haberlerin sayısı 0’dır.

Tablo 5: Gazetelerin Gündem ve Ekonomi Sayfalarında Gezi Parkı Olayları ile İlgili Haberlerde Kullanılan Ana Başlığın Detayları

Tablo 5a: Gazetelerin Gündem Sayfalarında Gezi Parkı Olayları ile İlgili Haberlerde Kullanılan Ana Başlığın Detayları

Ana Başlığın Detayları	HÜRRİYET		CUMHURİYET		YENİ ŞAFAK	
	Sayı	Oran%	Sayı	Oran%	Sayı	Oran%
Bir Ana Başlık Var	233	64.19%	348	46.40%	268	66.17%
Bir Ana ve Bir Üst Başlık Var	46	12.67%	319	42.53%	25	6.17%
Bir Ana ve Bir Alt Başlık Var	36	9.92%	43	5.73%	82	20.25%
Bir Ana, Bir Üst ve Bir Alt Başlık Var	36	9.92%	36	4.80%	29	7.16%
Başlıksız	12	3.31%	4	0.53%	1	0.25%
Toplam	**363**	**100%**	**750**	**100%**	**405**	**100%**

Hürriyet gazetesinde yer alan gündem haberlerinde en yüksek oranda sırasıyla “Bir Ana Başlık”lı, “Bir Ana ve Bir Üst Başlık”lı, “Bir Ana, Bir Üst ve Bir Alt Başlık”lı ile “Bir Ana ve Bir Alt Başlık”lı (aynı oranda) ve “Başlıksız” haberlere yer verildiği görülmektedir. Cumhuriyet gazetesinde ilgili haberlerde en yüksek oranda “Bir Ana Başlık”lı, “Bir Ana ve Bir Üst Başlık”lı, “Bir Ana, Bir Üst ve Bir Alt Başlık”lı ve “Başlıksız” haberlere yer verilmektedir. Yeni Şafak gazetesindeki gündem haberlerinde ise en yüksek oranda “Bir Ana Başlık”lı, “Bir Ana ve Bir Alt Başlık”lı, “Bir Ana, Bir Üst ve Bir Alt Başlık”lı ve “Başlıksız” haberlere yer verilmektedir.

Tablo 5b: Gazetelerin Ekonomi Sayfalarında Gezi Parkı Olayları ile İlgili Haberlerde Kullanılan Ana Başlığın Detayları

Ana Başlığın Detayları	HÜRRİYET		CUMHURİYET		YENİ ŞAFAK	
	Sayı	Oran%	Sayı	Oran%	Sayı	Oran%
Bir Ana Başlık Var	34	45.95%	29	45.31%	29	47.54%
Bir Ana ve Bir Üst Başlık Var	16	21.62%	9	14.06%	2	3.28%
Bir Ana ve Bir Alt Başlık Var	8	10.81%	13	20.31%	24	39.34%

Bir Ana, Bir Üst ve Bir Alt Başlık Var	14	18.92%	13	20.31%	6	9.84%
Başlıksız	2	2.70%	0	0.00%	0	0.00%
Toplam	**74**	**100%**	**64**	**100%**	**61**	**100%**

Hürriyet gazetesinde yer alan ekonomi haberlerinde en yüksek oranda sırası ile "Bir Ana Başlık"lı, "Bir Ana ve Bir Üst Başlık"lı, "Bir Ana, Bir Üst ve Bir Alt Başlık"lı ile "Bir Ana ve Bir Alt Başlık"lı ve "Başlıksız" haberlere yer verildiği görülmektedir. Cumhuriyet gazetesinde yer bulan ekonomi haberlerinde en yüksek oranda "Bir Ana Başlık"lı, "Bir Ana ve Bir Alt Başlık"lı ve "Bir Ana, Bir Üst ve Bir Alt Başlık"lı (her ikisinde de aynı oranda) ve "Bir Ana ve Bir Üst Başlık"lı haberlere yer verilmektedir. Yeni Şafak gazetesindeki ekonomi haberlerinde ise en yüksek oranda "Bir Ana Başlık"lı, "Bir Ana ve Bir Alt Başlık"lı, "Bir Ana, Bir Üst ve Bir Alt Başlık"lı ve "Bir Ana ve Bir Üst Başlık"lı haberlere yer verilmektedir. Başlığı bulunmayan ekonomi haberleri ise Cumhuriyet ve Yeni Şafak gazetelerinde karşımıza çıkmaktadır.

Tablo 6: Gazetelerin Gündem ve Ekonomi Sayfalarında Gezi Parkı Olayları ile İlgili Haberlerde Fotoğraf Kullanımı

Tablo 6a: Gazetelerin Gündem Sayfalarında Gezi Parkı Olayları ile İlgili Haberlerde Fotoğraf Kullanımı

Fotoğraf Kullanımı	HÜRRİYET		CUMHURİYET		YENİ ŞAFAK	
	Sayı	**Oran%**	**Sayı**	**Oran%**	**Sayı**	**Oran%**
Fotoğraf Kullanılmış	315	86.78%	385	51.33%	328	80.99%
Fotoğraf Kullanılmamış	48	13.22%	365	48.67%	77	19.01%
Toplam	**363**	**100%**	**750**	**100%**	**405**	**100%**

Hürriyet, Cumhuriyet ve Yeni Şafak gazetelerinin gündem sayfalarında yer verilen fotoğraflı haber oranı fotoğrafsız haber oranından daha yüksektir. Cumhuriyet gazetesinde fotoğraflı haber oranı fotoğrafsız haberlerden daha yüksek olmasına rağmen iki oran arasında fazla bir fark olmaması dikkat çekmektedir.

Tablo 6b: Gazetelerin Ekonomi Sayfalarında Gezi Parkı Olayları ile İlgili Haberlerde Fotoğraf Kullanımı

Fotoğraf Kullanımı	HÜRRİYET		CUMHURİYET		YENİ ŞAFAK	
	Sayı	Oran%	Sayı	Oran%	Sayı	Oran%
Fotoğraf Kullanılmış	55	74.32%	38	59.38%	59	96.72%
Fotoğraf Kullanılmamış	19	25.68%	26	40.63%	2	3.28%
Toplam	**74**	**100%**	**64**	**100%**	**61**	**100%**

Hürriyet, Cumhuriyet ve Yeni Şafak gazetelerinin ekonomi sayfalarında yer alan haberlerde kullanılan fotoğraflı haber sayısının oranı fotoğrafsız haber sayısının oranından daha yüksektir.

Tablo 7: Gazetelerin Gündem ve Ekonomi Sayfalarında Gezi Parkı Olayları ile İlgili Haberlerde Kullanılan Fotoğrafın Konumu

Tablo 7a: Gazetelerin Gündem Sayfalarında Gezi Parkı Olayları ile İlgili Haberlerde Kullanılan Fotoğrafın Konumu

Fotoğrafın Konumu	HÜRRİYET		CUMHURİYET		YENİ ŞAFAK	
	Sayı	Oran%	Sayı	Oran%	Sayı	Oran%
Sol Üst	26	4.66%	38	6.93%	42	10.80%
Sol Orta	23	4.12%	31	5.66%	29	7.46%
Sol Alt	42	7.53%	34	6.20%	31	7.97%
Orta Üst	165	29.57%	176	32.12%	31	7.97%
Tam Orta	101	18.10%	62	11.31%	86	22.11%
Orta Alt	111	19.89%	130	23.72%	61	15.68%
Sağ Üst	30	5.38%	16	2.92%	24	6.17%
Sağ Orta	35	6.27%	16	2.92%	32	8.23%
Sağ Alt	25	4.48%	38	6.93%	53	13.62%
Tam Sağ	0	0.00%	0	0.00%	0	0.00%
Tam Sol	0	0.00%	7	1.28%	0	0.00%
Tam Sayfa	0	0.00%	0	0.00%	0	0.00%
Toplam	**558**	**100%**	**548**	**100%**	**389**	**100%**

Hürriyet ve Yeni Şafak gazetelerinde gündem sayfalarında yer alan haberlerde sayfanın tam sağı, tam solu ve bütününde; Cumhuriyet gazetesinde de sayfalarn tam sağı ve bütününde hiç fotoğraf yer almamaktadır. Hürriyet gazetesinde kullanılan fotoğraflar en yüksek oranda sırası ile sayfaların orta üst, orta alt, tam orta, sol alt,

sağ orta, sol üst, sağ alt ve sol ortasında; Cumhuriyet gazetesinde orta üst, orta alt, tam orta, sol üst, sağ alt (aynı oranda), sol alt, sol orta, sağ üst, sağ orta (aynı oranda) ve tam solda yer alırken Yeni Şafak gazetesindeki sıralama ise şu şekildedir: Haberler sayfaların tam orta, orta alt, sağ alt, sol üst, sağ orta, sol alt, orta üst (aynı oranda) ve sağ üst bölümlerinde yer almaktadır.

Tablo 7b: Gazetelerin Ekonomi Sayfalarında Gezi Parkı Olayları ile İlgili Haberlerde Kullanılan Fotoğrafın Konumu

Fotoğrafın Konumu	HÜRRİYET		CUMHURİYET		YENİ ŞAFAK	
	Sayı	Oran%	Sayı	Oran%	Sayı	Oran%
Sol Üst	15	20.00%	7	17.07%	13	18.31%
Sol Orta	4	5.33%	4	9.76%	8	11.27%
Sol Alt	4	5.33%	2	4.88%	5	7.04%
Orta Üst	13	17.33%	12	29.27%	4	5.63%
Tam Orta	13	17.33%	9	21.95%	25	35.21%
Orta Alt	6	8.00%	1	2.44%	3	4.23%
Sağ Üst	14	18.67%	4	9.76%	5	7.04%
Sağ Orta	5	6.67%	1	2.44%	2	2.82%
Sağ Alt	1	1.33%	1	2.44%	6	8.45%
Tam Sağ	0	0.00%	0	0.00%	0	0.00%
Tam Sol	0	0.00%	0	0.00%	0	0.00%
Tam Sayfa	0	0.00%	0	0.00%	0	0.00%
Toplam	**75**	**100%**	**41**	**100%**	**71**	**100%**

Her üç gazetede de ekonomi sayfalarında yer alan haberlerde sayfanın tam sağ, tam sol ve tamamında fotoğraf kullanılmamaktadır. Hürriyet gazetesinde kullanılan fotoğraflar en yüksek oranda sırası ile sayfanın sol üst, sağ üst, orta üst, tam orta (aynı oranda), orta alt, sağ orta, sol orta, sol alt (aynı oranda) ve sağ altta; Cumhuriyet gazetesinde orta üst, tam orta, sol üst, sol orta, sağ üst (aynı oranda), sol alt, orta alt, sağ orta ve sağ altta (üçünde de aynı oranda) yer alırken Yeni Şafak gazetesinde ise en yüksek oranda tam orta, sol üst, sol orta, sağ alt, sağ üst, sol alt (aynı oranda), orta üst, orta alt ve sağ ortada yer almaktadır.

Tablo 8: Gazetelerin Gündem ve Ekonomi Sayfalarında Gezi Parkı Olayları ile İlgili Haberlerde Kullanılan Fotoğrafların Kaynağı

Tablo 8a: Gazetelerin Gündem Sayfalarında Gezi Parkı Olayları ile İlgili Haberlerde Kullanılan Fotoğrafın Kaynağı

Fotoğrafın Kaynağı	**HÜRRİYET**		**CUMHURİYET**		**YENİ ŞAFAK**	
	Sayı	**Oran%**	**Sayı**	**Oran%**	**Sayı**	**Oran%**
Kendi Üretimi	59	10.57%	64	11.68%	44	11.31%
Haber Ajansı Üretimi	217	38.89%	32	5.84%	14	3.60%
Belirlenemedi	282	50.54%	452	82.48%	331	85.09%
Toplam	**558**	**100%**	**548**	**100%**	**389**	**100%**

Hürriyet gazetesinin gündem sayfalarında yer verilen haberlerde kullanılan fotoğraflar kaynak bakımından en yüksek oranda "Belirlenemedi", "Haber Ajansı Üretimi" ve "Kendi Üretimi" olan fotoğraflar olarak; Cumhuriyet ve Yeni Şafak gazetelerinde ise sırası ile "Belirlenemedi", "Kendi Üretimi" ve "Haber Ajansı Üretimi" olan fotoğraflar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tablo 8b: Gazetelerin Ekonomi Sayfalarında Gezi Parkı Olayları ile İlgili Haberlerde Kullanılan Fotoğrafın Kaynağı

Fotoğrafın Kaynağı	**HÜRRİYET**		**CUMHURİYET**		**YENİ ŞAFAK**	
	Sayı	**Oran%**	**Sayı**	**Oran%**	**Sayı**	**Oran%**
Kendi Üretimi	6	8.00%	5	12.20%	2	2.82%
Haber Ajansı Üretimi	0	0.00%	0	0.00%	1	1.41%
Belirlenemedi	69	92.00%	36	87.80%	68	95.77%
Toplam	**75**	**100%**	**41**	**100%**	**71**	**100%**

Hürriyet ve Cumhuriyet gazetelerinin ekonomi sayfalarında bulunan haberlerde haber ajansı üretimi olan fotoğraflara hiç yer verilmediği görülmektedir. Her üç gazetede de haberlerde kullanılan fotoğrafların büyük çoğunluğunun kaynağının belirlenememesi dikkat çekmektedir.

Tablo 9: Gazetelerin Gündem ve Ekonomi Sayfalarında Gezi Parkı Olayları ile İlgili Haberlerde Kullanılan Fotoğraflarda Temsil Edilen Aktörler

Tablo 9a: Gazetelerin Gündem Sayfalarında Gezi Parkı Olayları ile İlgili Haberlerde Kullanılan Fotoğraflarda Temsil Edilen Aktörler

Fotoğraflarda Temsil Edilen Aktörler	HÜRRİYET		CUMHURİYET		YENİ ŞAFAK	
	Sayı	Oran%	Sayı	Oran%	Sayı	Oran%
Cumhurbaşkanı	8	1.41%	3	0.53%	9	2.21%
Başbakan	27	4.75%	17	2.98%	34	8.35%
Bakanlar	13	2.29%	1	0.18%	35	8.60%
İktidar Partisinin Diğer Temsilcileri	24	4.23%	14	2.46%	20	4.91%
Ana Muhalefet Partisi Temsilcileri	35	6.16%	24	4.21%	18	4.42%
Muhalefet Partileri Temsilcileri	25	4.40%	9	1.58%	12	2.95%
Uluslararası Siyasi Aktörler	8	1.41%	9	1.58%	19	4.67%
Sivil Toplum Örgütleri	13	2.29%	22	3.86%	17	4.18%
Mülki ve İdari Aktörler	8	1.41%	5	0.88%	10	2.46%
Göstericiler	265	46.65%	329	57.72%	126	30.96%
Güvenlik Güçleri	60	10.56%	54	9.47%	33	8.11%
İktidar Destekçisi Göstericiler	21	3.70%	10	1.75%	32	7.86%
Sanatçı ve Yazarlar	20	3.52%	17	2.98%	17	4.18%
Diğer	41	7.22%	56	9.82%	25	6.14%
Toplam	**568**	**100%**	**570**	**100%**	**407**	**100%**

Hürriyet gazetesindeki gündem haberlerinde kullanılan fotoğrafların yarıya yakınını yüzde 46.65'le "Göstericiler"in yer aldığı fotoğraflar oluşturmakta olup bu oranı sırası ile "Güvenlik Güçleri", "Diğer", "Ana Muhalefet Partisi Temsilcileri", "Başbakan", "Muhalefet Partileri Temsilcileri", "İktidar Partisinin Diğer Temsilcileri", "İktidar Destekçisi Göstericiler", "Sanatçı ve Yazarlar", "Bakanlar", "Sivil Toplum Örgütleri", "Uluslararası Siyasi Aktörler", "Mülki ve İdari Aktörler" ve "Cumhurbaşkanı"nın fotoğraflarının takip ettiği görülmektedir. Cumhuriyet gazetesinde benzer bir biçimde en fazla oranda yer verilen fotoğraf "Göstericiler"e ait olup bunu sırası ile "Diğer"leri, "Güvenlik Güçleri", "Ana Muhalefet Partisi Temsilcileri", "Sivil Toplum Örgütleri", "Başbakan", "Sanatçı ve Yazarlar" (her ikisi de aynı oranda), "İktidar Partisinin Diğer Temsilcileri", "İktidar Destekçisi Göstericiler", "Uluslararası Siyasi Aktörler", "Mülki ve İdari Aktörler", "Cumhurbaşkanı" ve "Bakanlar"a ait fotoğraflar izlemektedir. Yeni Şafak

gazetesinde ise gündem haberlerinde kullanılan fotoğrafların yüzde 30.96 ile büyük çoğunluğunu “Göstericiler”in yer aldığı fotoğraflar oluşturmakta olup bu oranı sırası ile “Bakanlar”, “Başbakan”, “Güvenlik Güçleri”, “İktidar Destekçisi Göstericiler”, “Diğer”, “İktidar Partisinin Diğer Temsilcileri”, “Uluslararası Siyasi Aktörler”, “Ana Muhalefet Partisi Temsilcileri”, “Sanatçı ve Yazarlar”, “Sivil Toplum Örgütleri” (her ikisi de aynı oranda), “Muhalefet Partileri Temsilcileri”, “Mülki ve İdari Aktörler” ve “Cumhurbaşkanı”nın yer aldığı fotoğraflar izlemektedir.

Tablo 9b: Gazetelerin Ekonomi Sayfalarında Gezi Parkı Olayları ile İlgili Haberlerde Kullanılan Fotoğraflarda Temsil Edilen Aktörler

Fotoğraflarda Temsil Edilen Aktörler	**HÜRRİYET**		**CUMHURİYET**		**YENİ ŞAFAK**	
	Sayı	**Oran%**	**Sayı**	**Oran%**	**Sayı**	**Oran%**
Göstericiler	12	16.00%	12	29.27%	9	10.34%
Güvenlik Güçleri	5	6.67%	4	9.76%	2	2.30%
Sivil Toplum Örgütleri	14	18.67%	9	21.95%	15	17.24%
Başbakan	3	4.00%	1	2.44%	0	0.00%
Bakanlar	4	5.33%	2	4.88%	14	16.09%
Ekonomi Uzmanları	1	1.33%	4	9.76%	7	8.05%
Ekonomi Çevreleri	6	8.00%	8	19.51%	21	24.14%
Diğer	30	40.00%	1	2.44%	19	21.84%
Toplam	**75**	**100%**	**41**	**100%**	**87**	**100%**

Cumhuriyet gazetesinde ekonomi haberlerinde yer alan fotoğraflarda başta “Göstericiler” olmak üzere sırasıyla “Sivil Toplum Örgütleri”, “Ekonomi Çevreleri”, “Güvenlik Güçleri”, “Ekonomi Uzmanları” (her ikisine de aynı oranda), “Bakanlar” ve aynı oranda “Diğer” ve “Başbakan”a ait fotoğraflara yer verildiği; Hürriyet gazetesinde en yüksek oran “Diğerleri”ne verilmekle beraber bu oranı sırası ile “Sivil Toplum Örgütleri”, “Göstericiler”, “Ekonomi Çevreleri”, “Güvenlik Güçleri”, “Bakanlar”, “Başbakan” ve “Ekonomi Uzmanları”nın fotoğrafları izlemektedir. Yeni Şafak gazetesinde ise “Ekonomi Çevreleri”nin fotoğrafları en yüksek oranda yer bulurken, en düşük oran “Güvenlik Güçleri”ne aittir; “Başbakan”a ise fotoğraflarda hiç yer verilmemiştir.

3.4.2. Gazetelerin Gündem ve Ekonomi Sayfalarında Gezi Parkı Olayları ile İlgili Haberlerin Kalitatif (Niteliksel) Analizi

Tablo 10: Gazetelerin Gündem ve Ekonomi Sayfalarında Gezi Parkı Olayları ile İlgili Haberlerde Ele Alınan Konular

Haberlerin Konu İçerikleri	HÜRRİYET		CUMHURİYET		YENİ ŞAFAK	
	Sayı	Oran%	Sayı	Oran%	Sayı	Oran%
Şiddet	82	18.34%	203	22.99%	94	18.69%
Ekonomi	71	15.88%	58	6.57%	70	13.92%
Siyasal	105	23.49%	186	21.06%	135	26.84%
Toplumsal	90	20.13%	187	21.18%	132	26.24%
Hukuksal	49	10.96%	96	10.87%	40	7.95%
Çevresel	9	2.01%	6	0.68%	11	2.19%
Diğer	41	9.17%	147	16.65%	21	4.17%
Toplam	**447**	**100%**	**883**	**100%**	**503**	**100%**

Hürriyet gazetesinde yer alan haberlerin konularına bakıldığında en yüksek oranda "Siyasal", "Toplumsal", "Şiddet", "Ekonomi", "Hukuksal", "Diğer" ve "Çevresel" içerikli haberlere yer verildiği görülmektedir. Cumhuriyet gazetesinde en yüksek oranda "Şiddet" haberleri yer alırken bunu sırasıyla "Toplumsal", "Siyasal", "Hukuksal", "Ekonomi" ve "Çevresel" içerikli haberler izlemektedir. Yeni Şafak gazetesinde ise en yüksek oranda yer alan haberler "Siyasal" içerikli haberler olup en düşük oranda yer verilen haberler ise "Çevresel" içerikli haberlerdir.

Tablo 10. 1: Gazetelerde Gündem ve Ekonomi Sayfalarında Gezi Parkı Olayları ile İlgili "Şiddet İçerikli" Haberlerde Ağırlıklı Olarak İşlenen Temalar

"Şiddet İçerikli" Haberlerde Ağırlıklı Olarak İşlenen Temalar	HÜRRİYET		CUMHURİYET		YENİ ŞAFAK	
	Sayı	Oran%	Sayı	Oran%	Sayı	Oran%
Polisin Orantısız Güç Kullanımı	51	62.20%	174	85.71%	10	10.64%
Göstericiler Tarafından Sergilenen Şiddet	13	15.85%	2	0.99%	54	57.45%
Polis - Gösterici Çatışması	8	9.76%	9	4.43%	23	24.47%
Gösteri Karşıtlarınca Uygulanan Şiddet	6	7.32%	11	5.42%	0	0.00%
Gösteriye Karşı Olanlara Uygulanan Şiddet	0	0.00%	0	0.00%	7	7.45%
Diğer	4	4.88%	7	3.45%	0	0.00%

Toplam	82	100%	203	100%	94	100%

Hürriyet gazetesinde gündem ve ekonomi sayfalarında yer alan şiddet içerikli haberlerde en yüksek oranda sırası ile "Polisin Orantısız Güç Kullanımı", "Göstericiler Tarfından Sergilenen Şiddet", "Polis-Gösterici Çatışması", "Gösterici Karşıtlarınca Uygulanan Şiddet" ve "Diğer" temalı haberlere yer verilmektedir. Cumhuriyet gazetesinde yer alan şiddet içerikli haberlerin çok büyük bir çoğunluğu "Polisin Orantısız Güç Kullanımı" alt başlığında yer alırken diğer alt başlıklar sırası ile "Gösterici Karşıtlarınca Uygulanan Şiddet", "Polis-Gösterici Çatışması", "Diğer" ve "Göstericiler Tarfından Sergilenen Şiddet" şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Yeni Şafak gazetesinde yer alan şiddet içerikli haberlerde ise en yüksek oran sırasıyla "Göstericiler Tarfından Sergilenen Şiddet", "Polis-Gösterici Çatışması", "Polisin Orantısız Güç Kullanımı" ve "Gösteriye Karşı Olanlara Uygulanan Şiddet" temalı haberlere ayrılmıştır. Hürriyet ve Cumhuriyet gazetelerinde "Gösteriye Karşı Olanlara Uygulanan Şiddet" temalı; Yeni Şafak gazetesinde ise "Diğer" ve "Gösterici Karşıtlarınca Uygulanan Şiddet" temalı haberlere hiç yer verilmemektedir.

Tablo 10. 2: Gazetelerin Gündem ve Ekonomi Sayfalarında Gezi Parkı Olayları ile İlgili "Ekonomi İçerikli" Haberlerde Ağırlıklı Olarak İşlenen Temalar

"Ekonomi İçerikli" Haberlerde Ağırlıklı Olarak İşlenen Temalar	HÜRRİYET		CUMHURİYET		YENİ ŞAFAK	
	Sayı	Oran%	Sayı	Oran%	Sayı	Oran%
Olayların BİST'e Etkisi	20	28.17%	11	18.97%	26	37.14%
Faiz ve Döviz Lobisi	9	12.68%	5	8.62%	16	22.86%
Olayların Perakende Sektörüne Etkisi	7	9.86%	1	1.72%	8	11.43%
Olayların Turizm Sektörüne Etkisi	13	18.31%	9	15.52%	3	4.29%
Olayların Türkiye Kredi Notu Üzerindeki Etkisi	2	2.82%	6	10.34%	5	7.14%
İktidarın Olaylar Karşısında Bankacılık Sektörüne Karşı Tutumu	0	0.00%	5	8.62%	3	4.29%
Diğer	20	28.17%	21	36.21%	9	12.86%
Toplam	**71**	**100%**	**58**	**100%**	**70**	**100%**

Hürriyet gazetesinde gündem ve ekonomi sayfalarında yer alan ekonomi içerikli haberlerde en yüksek oranda sırası ile "Olayların BİST'e Etkisi", "Diğer" (her ikisine de aynı oranda), "Olayların Turizm Sektörüne Etkisi", "Faiz ve Döviz

Lobisi", "Olayların Perakende Sektörüne Etkisi" ve "Olayların Türkiye Kredi Notu Üzerindeki Etkisi" temalı haberlere yer verilmektedir. Cumhuriyet gazetesinde yer alan ekonomi içerikli haberlerin çoğunluğu "Diğer" alt başlığında yer almaktayken diğer alt başlıklar sırası ile "Olayların BİST'e Etkisi", "Olayların Turizm Sektörüne Etkisi", "Olayların Türkiye Kredi Notu Üzerindeki Etkisi", "İktidarın Olaylar Karşısında Bankacılık Sektörüne Karşı Tutumu", "Faiz ve Döviz Lobisi" (her ikisi de aynı oranda) ve "Olayların Perakende Sektörüne Etkisi" şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Yeni Şafak gazetesinde yer alan ekonomi içerikli haberlerde ise en yüksek oran sırasıyla "Olayların BİST'e Etkisi", "Faiz ve Döviz Lobisi", "Diğer", "Olayların Perakende Sektörüne Etkisi", "Olayların Türkiye Kredi Notu Üzerindeki Etkisi" ile her ikisi de aynı oranlarda olan "Olayların Turizm Sektörüne Etkisi" ve "İktidarın Olaylar Karşısında Bankacılık Sektörüne Karşı Tutumu" temalı haberlere ayrılmıştır. Hürriyet gazetesinde "İktidarın Olaylar Karşısında Bankacılık Sektörüne Karşı Tutumu" temalı haberlere hiç yer verilmemektedir.

Tablo 10. 3: Gazetelerin Gündem ve Ekonomi Sayfalarında Gezi Parkı Olayları ile İlgili "Siyasal İçerikli" Haberlerde Ağırlıklı Olarak İşlenen Temalar

"Siyasal İçerikli" Haberlerde Ağırlıklı Olarak İşlenen Temalar	HÜRRİYET		CUMHURİYET		YENİ ŞAFAK	
	Sayı	Oran%	Sayı	Oran%	Sayı	Oran%
Hükümetin Olaylara Yönelik Tavrına Eleştiri	41	39.05%	97	52.15%	6	4.44%
Muhalefetin Tavrına Yönelik Eleştiri	8	7.62%	12	6.45%	26	19.26%
Olaylara Yönelik Eleştiri	24	22.86%	27	14.52%	40	29.63%
Diyalog ve Sağduyu Çağrısı	9	8.57%	34	18.28%	31	22.96%
Olaylara Yönelik Destek	9	8.57%	13	6.99%	2	1.48%
Hükümete Destek	0	0.00%	1	0.54%	25	18.52%
Diğer	14	13.33%	2	1.08%	5	3.70%
Toplam	**105**	**100%**	**186**	**100%**	**135**	**100%**

Hürriyet gazetesinde gündem ve ekonomi sayfalarında yer bulan siyasal içerikli haberlerde en çok işlenen temalar şu şekilde sıralanmaktadır: "Hükümetin Olaylara Yönelik Tavrına Eleştiri", "Olaylara Yönelik Eleştiri", "Diğer", aynı oranlarda "Diyalog ve Sağduyu Çağrısı" ve "Olaylara Yönelik Destek" ile "Muhalefetin Tavrına Yönelik Eleştiri". Cumhuriyet gazetesinde en çok "Hükümetin

Olaylara Yönelik Tavrına Eleştiri", "Diyalog ve Sağduyu Çağrısı", "Olaylara Yönelik Eleştiri", Olaylara Yönelik Destek", "Muhalefetin Tavrına Yönelik Eleştiri", "Diğer" ve "Hükümete Destek" temalı haberler yer almaktadır. Yeni Şafak gazetesinde ise en çok yer bulan siyasal içerikli haber temaları "Olaylara Yönelik Eleştiri", "Diyalog ve Sağduyu Çağrısı", "Muhalefetin Tavrına Yönelik Eleştiri", "Hükümete Destek", "Hükümetin Olaylara Yönelik Tavrına Eleştiri", "Diğer" ve "Olaylara Yönelik Destek" olarak tespit edilmiştir.

Tablo 10. 4: Gazetelerin Gündem ve Ekonomi Sayfalarında Gezi Parkı Olayları ile İlgili "Toplumsal İçerikli" Haberlerde Ağırlıklı Olarak İşlenen Temalar

"Toplumsal İçerikli" Haberlerde Ağırlıklı Olarak İşlenen Temalar	HÜRRİYET		CUMHURİYET		YENİ ŞAFAK	
	Sayı	Oran%	Sayı	Oran%	Sayı	Oran%
Hükümetin Tavrına Yönelik Tepkiler	16	17.78%	33	17.65%	1	0.76%
Olaylara Yönelik Destek	47	52.22%	118	63.10%	2	1.52%
Polisin Orantısız Müdahalesine Yönelik Tepkiler	5	5.56%	29	15.51%	5	3.79%
Hükümetin Tavrına Yönelik Destek	6	6.67%	1	0.53%	45	34.09%
Olaylara Yönelik Eleştiri	11	12.22%	3	1.60%	71	53.79%
Diğer	5	5.56%	3	1.60%	8	6.06%
Toplam	**90**	**100%**	**187**	**100%**	**132**	**100%**

Hürriyet gazetesinin gündem ve ekonomi sayfalarında yer verilen toplumsal içerikli haberlerin yarısından fazlasını "Olaylara Yönelik Destek" temalı haberler oluşturmaktayken, bu temayı sırasıyla "Hükümetin Tavrına Yönelik Tepkiler", "Olaylara Yönelik Eleştiri", "Hükümetin Tavrına Yönelik Destek", "Diğer" ve "Polisin Orantısız Müdahalesine Yönelik Tepkiler" (son ikisi aynı oranda) temalı haberler izlemektedir. Cumhuriyet gazetesinde "Olaylara Yönelik Destek" temalı haberler en yüksek oranda yer alırken, bu temayı "Hükümetin Tavrına Yönelik Tepkiler", "Polisin Orantısız Müdahalesine Yönelik Tepkiler", "Diğer", "Olaylara Yönelik Eleştiri" (son ikisi aynı oranda) ve "Hükümetin Tavrına Yönelik Destek" temalı haberler takip etmektedir. Yeni Şafak gazetesinde ise toplumsal içerikli haberlerin yarıdan fazlasını "Olaylara Yönelik Eleştiri" temalı haberler oluştururken, bu temayı sırası ile "Hükümetin Tavrına Yönelik Destek", "Diğer", "Polisin

Orantısız Müdahalesine Yönelik Tepkiler”, “Olaylara Yönelik Destek” ve “Hükümetin Tavrına Yönelik Tepkiler” temalı haberler oluşturmaktadır.

Tablo 10. 5: Gazetelerin Gündem ve Ekonomi Sayfalarında Gezi Parkı Olayları ile İlgili “Hukuksal İçerikli” Haberlerde Ağırlıklı Olarak İşlenen Temalar

“Hukuksal İçerikli” Haberlerde Ağırlıklı Olarak İşlenen Temalar	HÜRRİYET		CUMHURİYET		YENİ ŞAFAK	
	Sayı	Oran%	Sayı	Oran%	Sayı	Oran%
Orantısız Güç Kullanan Personel Hakkında Yasal İşlem	14	28.57%	15	8.02%	4	10.00%
Sosyal Medya Gözaltıları	8	16.33%	6	3.21%	6	15.00%
Destekçi ve Göstericilere Yönelik Gözaltılar	19	38.78%	58	31.02%	19	47.50%
Diğer	8	16.33%	17	9.09%	11	27.50%
Toplam	**49**	**100%**	**96**	**100%**	**40**	**100%**

“Destekçi ve Göstericilere Yönelik Gözaltılar” temalı haberlerin Hürriyet, Cumhuriyet ve Yeni Şafak gazetelerinde en yüksek oranda yer bulan haberler olduğu görülmektedir. Bu temayı Hürriyet gazetesinde sırası ile “Orantısız Güç Kullanan Personel Hakkında Yasal İşlem“, “Sosyal Medya Gözaltıları” ve “Diğer” (son ikisi aynı oranda); Cumhuriyet gazetesinde “Diğer”, “Orantısız Güç Kullanan Personel Hakkında Yasal İşlem“ ve “Sosyal Medya Gözaltıları”; Yeni Şafak gazetesinde ise “Diğer”, “Sosyal Medya Gözaltıları” ve “Orantısız Güç Kullanan Personel Hakkında Yasal İşlem“ temalı haberler izlemektedir.

Tablo 10. 6: Gazetelerin Gündem ve Ekonomi Sayfalarında Gezi Parkı Olayları ile İlgili “Çevresel İçerikli” Haberlerde Ağırlıklı Olarak İşlenen Temalar

“Çevresel İçerikli” Haberlerde Ağırlıklı Olarak İşlenen Temalar	HÜRRİYET		CUMHURİYET		YENİ ŞAFAK	
	Sayı	Oran%	Sayı	Oran%	Sayı	Oran%
Ağaçların Kesilmesine Yönelik Tepki	3	33.33%	3	50.00%	4	36.36%
Hükümetin Çevre Politikasına Tepki	1	11.11%	1	16.67%	1	9.09%
Hükümetin Çevre Politikasına Destek	1	11.11%	0	0.00%	4	36.36%
Diğer	4	44.44%	2	33.33%	2	18.18%
Toplam	**9**	**100%**	**6**	**100%**	**11**	**100%**

Çevresel içerikli haberlere en fazla yer veren gazete Yeni Şafak gazetesi olup bu gazetede en çok yer bulan temalar sırası ile "Ağaçların Kesilmesine Yönelik Tepki", "Hükümetin Çevre Politikasına Destek" (ikisinde de aynı oranda), "Diğer" ve "Hükümetin Çevre Politikasına Tepki" olarak tespit edilmiştir. Hürriyet gazetesinde gündem ve ekonomi sayfalarında olaylarla ilgili çevresel içerikli haberlerde en fazla yer bulan temalar "Diğer", "Ağaçların Kesilmesine Yönelik Tepki" ve eşit oranlarda "Hükümetin Çevre Politikasına Destek" ve "Hükümetin Çevre Politikasına Tepki" olarak belirlenmiştir. Olaylara yönelik çevresel içerikli haberlere en az yer veren gazete olan Cumhuriyet gazetesinde ise bu içerikte en çok işlenen temalar "Ağaçların Kesilmesine Yönelik Tepki", "Diğer" ve "Hükümetin Çevre Politikasına Tepki"dir.

Tablo 11: Gazetelerin Gündem ve Ekonomi Sayfalarında Gezi Parkı Olayları ile İlgili Haberlerde Sergilenen Tavır

Gündem ve Ekonomi Haberlerinde Sergilenen Tavır	HÜRRİYET		CUMHURİYET		YENİ ŞAFAK	
	Sayı	Oran%	Sayı	Oran%	Sayı	Oran%
Şiddet Karşıtı	26	7.47%	156	21.25%	101	23.93%
İktidar Karşıtı	10	2.87%	35	4.77%	10	2.37%
İktidar Yanlısı	28	8.05%	0	0.00%	80	18.96%
Gösteri Yanlısı	33	9.48%	38	5.18%	3	0.71%
Gösteri Karşıtı	31	8.91%	13	1.77%	182	43.13%
Tarafsız	189	54.31%	482	65.67%	20	4.74%
Diğer	31	8.91%	10	1.36%	26	6.16%
Toplam	**348**	**100%**	**734**	**100%**	**422**	**100%**

Gündem ve ekonomi haberlerinde Gezi Parkı Olayları ile ilgili sergilenen tavır incelendiğinde "Tarafsız" ileti içeriğinin Hürriyet ve Cumhuriyet gazetelerinde yarıdan fazla oranda yer aldığı görülmektedir. Hürriyet gazetesinde en yüksek oranlarda sırası ile "Gösteri Yanlısı", "Gösteri Karşıtı", "Diğer" (son ikisi aynı oranda), "İktidar Yanlısı", "Şiddet Karşıtı" ve "İktidar Karşıtı" bir tavır sergilenmektedir. Cumhuriyet gazetesinde sırası ile "Şiddet Karşıtı", "Gösteri Yanlısı", "İktidar Karşıtı", "Gösteri Karşıtı" ve "Diğer" şeklinde bir tavır sergilendiği tespit edilmiştir. Yeni Şafak gazetesinde ise gündem ve ekonomi sayfalarında yer bulan haberlerin yarıya yakınında "Gösteri Karşıtı" bir tavır

sergilenmekte iken, bu tavrı "Şiddet Karşıtı", "İktidar Yanlısı", "Diğer", "Tarafsız", "İktidar Karşıtı" ve "Gösteri Yanlısı" bir tutum izlemektedir.

Tablo 12: Gazetelerin Gündem ve Ekonomi Sayfalarında Gezi Parkı Olayları ile İlgili Haberlerde Göstericilerin Tasviri

Gündem ve Ekonomi Haberlerinde Göstericilerin Tasviri	HÜRRİYET		CUMHURİYET		YENİ ŞAFAK	
	Sayı	Oran%	Sayı	Oran%	Sayı	Oran%
Hak Arayan Protestocular	12	16.22%	7	9.33%	3	1.56%
Etkin Sosyal Medya Kullanıcıları	8	10.81%	1	1.33%	6	3.13%
Barışçıl Protestocular	9	12.16%	6	8.00%	8	4.17%
Marjinal Gruplar	7	9.46%	0	0.00%	43	22.40%
Şiddete Maruz Kalan Yurttaşlar	14	18.92%	57	76.00%	5	2.60%
Şiddet Yanlısı Gruplar	17	22.97%	1	1.33%	53	27.60%
Provakatör	0	0.00%	0	0.00%	61	31.77%
Diğer	7	9.46%	3	4.00%	13	6.77%
Toplam	**74**	**100%**	**75**	**100%**	**192**	**100%**

Cumhuriyet gazetesinin gündem ve ekonomi sayfalarında yer alan haberlerde göstericiler yarıdan fazla oranda "Şiddete Maruz Kalan Yurttaşlar" olarak; Hürriyet gazetesinde en çok "Şiddet Yanlısı Gruplar" olarak ve Yeni Şafak gazetesinde de en çok "Provakatör" olarak tasvir edilmektedir. Göstericilerin Hürriyet gazetesindeki diğer tasvirleri ise sırasıyla "Şiddete Maruz Kalan Yurttaşlar", "Hak Arayan Protestocular", "Barışçıl Protestocular", "Etkin Sosyal Medya Kullanıcıları" ve aynı oranda "Marjinal Gruplar" ve "Diğer" olarak karşımıza çıkmaktadır. Cumhuriyet gazetesinde göstericiler "Şiddete Maruz Kalan Yurttaşlar"dan sonra sırasıyla "Hak Arayan Protestocular", "Barışçıl Protestocular", "Diğer" ve eşit oranda da "Etkin Sosyal Medya Kullanıcıları" ile "Şiddet yanlısı Gruplar" olarak tasvir edilmiştir. Yeni Şafak gazetesi ise göstericileri en çok "Provakatör" olarak tasvir ederken bunu "Şiddet Yanlısı Gruplar", "Marjinal Gruplar", "Diğer", "Barışçıl Protestocular", "Etkin Sosyal Medya Kullanıcıları", "Şiddete Maruz Kalan Yurttaşlar" ve "Hak Arayan Protestocular" tasvirleri izlemektedir.

Tablo 13: Gazetelerin Gündem ve Ekonomi Sayfalarında Gezi Parkı Olayları ile İlgili Haberlerde İktidarın Tasviri

Gündem ve Ekonomi Haberlerinde İktidarın Tasviri	HÜRRİYET		CUMHURİYET		YENİ ŞAFAK	
	Sayı	**Oran%**	**Sayı**	**Oran%**	**Sayı**	**Oran%**
Otoriter ve Baskıcı	9	19.57%	11	33.33%	2	2.99%
Halkın Taleplerine Kulak Asmayan	3	6.52%	4	12.12%	4	5.97%
Gerilimi Tırmandıran	2	4.35%	10	30.30%	3	4.48%
Faşizan- Diktatör	0	0.00%	2	6.06%	0	0.00%
Özel Hayata Müdahaleci	11	23.91%	0	0.00%	0	0.00%
Olaylar Karşısında Sağduyu Sahibi Olması Gereken	15	32.61%	2	6.06%	26	38.81%
Olaylar Karşısında Doğru Duruş Sergileyen	0	0.00%	0	0.00%	29	43.28%
Diğer	6	13.04%	4	12.12%	3	4.48%
Toplam	**46**	**100%**	**33**	**100%**	**67**	**100%**

Hürriyet gazetesinin gündem ve ekonomi sayfalarında iktidar sırası ile "Olaylar Karşısında Sağduyu Sahibi Olması Gereken", "Özel Hayata Müdahaleci", "Otoriter ve Baskıcı", "Diğer", "Halkın Taleplerine Kulak Asmayan" ve "Gerilimi Tırmandıran" şeklinde tasvir edilmektedir. İktidar, Cumhuriyet gazetesinde sırasıyla "Otoriter ve Baskıcı", "Gerilimi Tırmandıran", eşit oranda "Diğer" ve "Halkın Taleplerine Kulak Asmayan", eşit oranda "Faşizan-Diktatör" ve "Olaylar Karşısında Sağduyu Sahibi Olması Gereken" biçiminde; Yeni Şafak gazetesinde ise "Olaylar Karşısında Doğru Duruş Sergileyen", "Olaylar Karşısında Sağduyu Sahibi Olması Gereken", "Halkın Taleplerine Kulak Asmayan", eşit oranda "Gerilimi Tırmandıran" ve "Diğer" ile "Otoriter ve Baskıcı" olarak nitelenmektedir.

Tablo 14: Gazetelerin Gündem ve Ekonomi Sayfalarında Gezi Parkı Olayları ile İlgili Haberlerde Güvenlik Güçlerinin Tasviri

Gündem ve Ekonomi Haberlerinde Güvenlik Güçlerinin Tasviri	HÜRRİYET		CUMHURİYET		YENİ ŞAFAK	
	Sayı	**Oran%**	**Sayı**	**Oran%**	**Sayı**	**Oran%**
Aşırı ve Orantısız Güç Kullanan	39	65.00%	136	96.45%	9	17.31%
Eli Sopalı Gruplar İle Beraber Hareket Eden	3	5.00%	5	3.55%	0	0.00%
Görevini İfa Eden	12	20.00%	0	0.00%	21	40.38%
Sağduyulu Davranan	3	5.00%	0	0.00%	4	7.69%
Zor Durumda Kalan	0	0.00%	0	0.00%	16	30.77%
Diğer	3	5.00%	0	0.00%	2	3.85%

Toplam	60	100%	141	100%	52	100%

Hürriyet gazetesinin gündem ve ekonomi sayfalarında yer alan haberlerde güvenlik güçleri yarıdan fazla oranda "Aşırı ve Orantısız Güç Kullanan" şeklinde, daha sonra ise sırasıyla "Görevini İfa Eden", eşit oranda "Eli Sopalı Gruplar İle Beraber Hareket Eden", "Sağduyulu Davranan" ve "Diğer" şeklinde tasvir edilmektedir. Güvenlik güçleri Cumhuriyet gazetesinde yine benzer bir biçimde yarıdan fazla oranda "Aşırı ve Orantısız Güç Kullanan" ifadesi ile ve sonrasında ise "Eli Sopalı Gruplar İle Beraber Hareket Eden" biçiminde tasvir edilmektedir. Yeni Şafak gazetesinde ise güvenlik güçlerinin sırasıyla en çok "Görevini İfa Eden", "Zor Durumda Kalan", "Aşırı ve Orantısız Güç Kullanan", "Sağduyulu Davranan" ve "Diğer" olarak tasvir edildiği görülmektedir.

Tablo 15: Gazetelerin Gündem ve Ekonomi Sayfalarında Gezi Parkı Olayları ile İlgili Haberlerde Olayların Çıkış Nedeni

Gündem ve Ekonomi Haberlerine Göre Olayların Çıkış Nedeni	HÜRRİYET		CUMHURİYET		YENİ ŞAFAK	
	Sayı	Oran%	Sayı	Oran%	Sayı	Oran%
Gezi Parkı Projesi'ne Karşı Bir Tepki Olarak	20	66.67%	28	77.78%	3	7.50%
Hükümetin Politikalarına Karşı Özgürlük ve Demokrasi Talebi	5	16.67%	7	19.44%	4	10.00%
Hükümete Karşı Komplo	0	0.00%	0	0.00%	30	75.00%
Diğer	5	16.67%	1	2.78%	3	7.50%
Toplam	**30**	**100%**	**36**	**100%**	**40**	**100%**

Cumhuriyet gazetesinde yer alan haberlerde Gezi Parkı Olayları'nın nedeni yüzde 77.78 oranında "Gezi Parkı Projesi'ne Karşı Bir Tepki Olarak" gösterilmekte iken aynı neden Hürriyet gazetesinde yer alan haberlerde yüzde 66.67'dir. Yeni Şafak gazetesinde olayların nedeni yüzde 75 ile "Hükümete Karşı Komplo" olarak gösterilmektedir.

3.4.2.1. Gazetelerin Gündem ve Ekonomi Sayfalarında Gezi Parkı Olayları ile İlgili Haberlerde Haber Kaynağına Başvurulması

Tablo 16: Gazetelerin Gündem ve Ekonomi Sayfalarında Gezi Parkı Olayları ile İlgili Haberlerde Haber Kaynağına Başvuru

Gündem ve Ekonomi Haberlerindeki Haber Kaynakları	HÜRRİYET		CUMHURİYET		YENİ ŞAFAK	
	Sayı	**Oran%**	**Sayı**	**Oran%**	**Sayı**	**Oran%**
Cumhurbaşkanı	9	2.67%	6	1.06%	8	2.72%
Başbakan	22	6.53%	20	3.55%	31	10.54%
Bakanlar	26	7.72%	16	2.84%	52	17.69%
İktidar Partisinin Diğer Temsilcileri	26	7.72%	25	4.43%	31	10.54%
Ana Muhalefet Partisi Temsilcileri	49	14.54%	79	14.01%	20	6.80%
Muhalefet Partileri Temsilcileri	28	8.31%	34	6.03%	13	4.42%
Göstericiler ve/veya Yakınları	22	6.53%	41	7.27%	6	2.04%
Güvenlik Güçleri	18	5.34%	10	1.77%	7	2.38%
STK Temsilcileri	58	17.21%	155	27.48%	44	14.97%
Sanatçı, Yazar ve Akademisyenler	15	4.45%	36	6.38%	16	5.44%
Mülki ve İdari Aktörler	16	4.75%	18	3.19%	14	4.76%
Uluslararası Örgütler	0	0.00%	17	3.01%	1	0.34%
Ekonomi Çevreleri	15	4.45%	20	3.55%	25	8.50%
Uluslararası Siyasi Aktörler	5	1.48%	27	4.79%	14	4.76%
Ulusal Siyasi Aktörler	7	2.08%	14	2.48%	5	1.70%
Diğer	21	6.23%	46	8.16%	7	2.38%
Toplam	**337**	**100%**	**564**	**100%**	**294**	**100%**

Hürriyet gazetesinin gündem ve ekonomi sayfalarında yer alan haberlerde haber kaynağı olarak başvurulan aktörler en yüksek oranda sırası ile “STK Temsilcileri”, “Ana Muhalefet Partisi Temsilcileri”, “Muhalefet Partileri Temsilcileri”, eşit oranda “Bakanlar” ve “İktidar Partisinin Diğer Temsilcileri”, eşit oranda “Başbakan” ve “Göstericiler ve/veya Yakınları”, “Diğer”, “Güvenlik Güçleri”, “Mülki ve İdari Aktörler”, eşit oranda “Sanatçı, Yazar ve Akademisyenler” ile “Ekonomi Çevreleri”, “Cumhurbaşkanı”, “Ulusal Siyasi Aktörler” ve “Uluslararası Siyasi Aktörler” olarak görülmektedir. Cumhuriyet gazetesinde başvurulan aktörler sırasıyla “STK Temsilcileri”, “Ana Muhalefet Partisi Temsilcileri”, “Diğer”, “Göstericiler ve/veya Yakınları”, “Sanatçı, Yazar ve

Akademisyenler", "Muhalefet Partileri Temsilcileri", "Uluslararası Siyasi Aktörler", "İktidar Partisinin Diğer Temsilcileri", eşit oranda "Başbakan" ve "Ekonomi Çevreleri", "Mülki ve İdari Aktörler", "Uluslararası Örgütler", "Bakanlar", "Ulusal Siyasi Aktörler", "Güvenlik Güçleri" ve "Cumhurbaşkanı" olarak karşımıza çıkmaktadır. Yeni Şafak gazetesinde haber kaynağı olarak sırasıyla "Bakanlar", "STK Temsilcileri", eşit oranda "Başbakan" ve "İktidar Partisinin Diğer Temsilcileri", "Ekonomi Çevreleri", "Ana Muhalefet Partisi Temsilcileri", "Sanatçı, Yazar ve Akademisyenler", eşit oranda "Uluslararası Siyasi Aktörler" ve "Mülki ve İdari Aktörler", "Muhalefet Partileri Temsilcileri", "Cumhurbaşkanı", eşit oranda "Diğer" ve "Güvenlik Güçleri", "Göstericiler ve/veya Yakınları", "Ulusal Siyasi Aktörler" ve "Uluslararası Örgütler" yer almaktadır. Hürriyet gazetesinde "Uluslararası Örgütler"e haber kaynağı olarak hiç yer verilmemektedir.

Tablo 16. 1: Gazetelerin Gündem ve Ekonomi Sayfalarında Gezi Parkı Olayları ile İlgili Haberlerde Haber Kaynağı: Bakanlar

Haber Kaynağı: Bakanlar	HÜRRİYET		CUMHURİYET		YENİ ŞAFAK	
	Sayı	Oran%	Sayı	Oran%	Sayı	Oran%
Sağlık Bakanı	1	3.85%	2	12.50%	2	3.85%
Avrupa Birliği Bakanı	5	19.23%	2	12.50%	6	11.54%
Orman ve Su İşleri Bakanı	2	7.69%	0	0.00%	4	7.69%
İçişleri Bakanı	7	26.92%	8	50.00%	12	23.08%
Ekonomi Bakanı	2	7.69%	1	6.25%	10	19.23%
Maliye Bakanı	1	3.85%	1	6.25%	5	9.62%
Dışişleri Bakanı	4	15.38%	1	6.25%	6	11.54%
Diğer	4	15.38%	1	6.25%	7	13.46%
Toplam	**26**	**100%**	**16**	**100%**	**52**	**100%**

Hürriyet gazetesinde haber kaynağı olarak en çok başvurulan Bakanlar sırası ile "İçişleri Bakanı", "Avrupa Birliği Bakanı", eşit oranda "Diğer" ve "Dışişleri Bakanı", eşit oranda "Orman ve Su İşleri Bakanı" ve "Ekonomi Bakanı", yine eşit oranda "Sağlık Bakanı" ve "Maliye Bakanı" olarak tespit edilmiştir. Cumhuriyet gazetesinde kaynak olarak en çok başvurulan Bakanlar "İçişleri Bakanı", eşit oranda "Sağlık Bakanı" ve "Avrupa Birliği Bakanı", eşit oranlarda "Ekonomi Bakanı", "Maliye Bakanı", "Dışişleri Bakanı" ve "Diğer"; Yeni Şafak gazetesinde ise "İçişleri Bakanı", "Ekonomi Bakanı", "Diğer", eşit oranda "Avrupa Birliği Bakanı" ve

“Dışişleri Bakanı”, “Maliye Bakanı”, “Orman ve Su İşleri Bakanı” ve “Sağlık Bakanı” olarak sıralanmaktadır.

Tablo 16. 2: Gazetelerin Gündem ve Ekonomi Sayfalarında Gezi Parkı Olayları ile İlgili Haberlerde Haber Kaynağı: İktidar Partisinin Diğer Temsilcileri

Haber Kaynağı: İktidar Partisinin Diğer Temsilcileri	HÜRRİYET		CUMHURİYET		YENİ ŞAFAK	
	Sayı	Oran%	Sayı	Oran%	Sayı	Oran%
Ak Parti Milletvekilleri	5	19.23%	10	40.00%	3	9.68%
Ak Parti Genel Başkan Yardımcısı	4	15.38%	4	16.00%	9	29.03%
Başbakan Yardımcısı	5	19.23%	8	32.00%	13	41.94%
Ak Parti Grup Başkan Vekili	6	23.08%	0	0.00%	3	9.68%
Ak Parti Gençlik Kolları	1	3.85%	0	0.00%	0	0.00%
Ak Parti Merkez Yürütme Kurulu	0	0.00%	1	4.00%	1	3.23%
Diğer	5	19.23%	2	8.00%	2	6.45%
Toplam	**26**	**100%**	**25**	**100%**	**31**	**100%**

Hürriyet gazetesinde İktidar Partisinin Diğer Temsilcileri arasından haber kaynağı olarak en çok başvurulanlar “Ak Parti Grup Başkan Vekili”, eşit oranlarda “Ak Parti Milletvekilleri”, “Başbakan Yardımcısı” ve “Diğer”, “Ak Parti Genel Başkan Yardımcısı” ve “Ak Parti Gençlik Kolları”; Cumhuriyet gazetesinde “Ak Parti Milletvekilleri”, “Başbakan Yardımcısı”, “Ak Parti Genel Başkan Yardımcısı”, “Diğer” ve “Ak Parti Merkez Yürütme Kurulu”; Yeni Şafak gazetesinde ise “Başbakan Yardımcısı”, “Ak Parti Genel Başkan Yardımcısı”, “Ak Parti Grup Başkan Vekili”, “Diğer” ve “Ak Parti Merkez Yürütme Kurulu” olarak tespit edilmiştir.

Tablo 16. 3: Gazetelerin Gündem ve Ekonomi Sayfalarında Gezi Parkı Olayları ile İlgili Haberlerde Haber Kaynağı: Ana Muhalefet Partisi Temsilcileri

Haber Kaynağı: Ana Muhalefet Partisi Temsilcileri	HÜRRİYET		CUMHURİYET		YENİ ŞAFAK	
	Sayı	Oran%	Sayı	Oran%	Sayı	Oran%
CHP Genel Başkanı	24	48.98%	14	17.72%	10	50.00%
CHP Grup Başkan Vekili	3	6.12%	4	5.06%	0	0.00%
CHP Milletvekilleri	11	22.45%	37	46.84%	8	40.00%
CHP Genel Başkan Yardımcısı	7	14.29%	19	24.05%	0	0.00%
Diğer	4	8.16%	5	6.33%	2	10.00%

Toplam	49	100%	79	100%	20	100%

Hürriyet gazetesinde haber kayngı olarak en çok başvurulan Ana Muhalefet Partisi Temsilcileri sırasıyla "CHP Genel Başkanı", "CHP Milletvekilleri", "CHP Genel Başkan Yardımcısı", "Diğer" ve "CHP Grup Başkan Vekili" olarak belirlenmiştir. Cumhuriyet gazetesinde bu sıralama "CHP Milletvekilleri", "CHP Genel Başkan Yardımcısı", "CHP Genel Başkanı", "Diğer" ve "CHP Grup Başkan Vekili" olarak; Yeni Şafak gazetesinde ise "CHP Genel Başkanı", "CHP Milletvekilleri" ve "Diğer" olarak sıralanmaktadır.

Tablo 16. 4: Gazetelerin Gündem ve Ekonomi Sayfalarında Gezi Parkı Olayları ile İlgili Haberlerde Haber Kaynağı: Muhalefet Partisi Temsilcileri

Haber Kaynağı: Muhalefet Partisi Temsilcileri	HÜRRİYET		CUMHURİYET		YENİ ŞAFAK	
	Sayı	Oran%	Sayı	Oran%	Sayı	Oran%
BDP Milletvekilleri	6	21.43%	9	26.47%	4	44.44%
MHP Milletvekilleri	4	14.29%	3	8.82%	0	0.00%
İşçi Partisi Genel Başkanı	1	3.57%	0	0.00%	0	0.00%
MHP Grup Başkanvekili	4	14.29%	3	8.82%	0	0.00%
BDP Genel Başkanı	1	3.57%	6	17.65%	4	44.44%
BDP Grup Başkanı	1	3.57%	1	2.94%	0	0.00%
MHP Genel Başkan Yardımcısı	1	3.57%	0	0.00%	0	0.00%
MHP Genel Sekreteri	1	3.57%	0	0.00%	0	0.00%
SDP Genel Başkanı	0	0.00%	2	5.88%	0	0.00%
MHP Genel Başkanı	9	32.14%	8	23.53%	5	55.56%
Diğer	0	0.00%	2	5.88%	0	0.00%
Toplam	**28**	**100%**	**34**	**100%**	**9**	**100%**

Hürriyet gazetesinde muhalefet partisi temsilcilerinden haber kaynağı olarak en çok "MHP Genel Başkanı"na, daha sonra sırası ile "BDP Milletvekilleri", eşit oranda "MHP Milletvekilleri" ve "MHP Grup Başkanvekili" ve yine eşit oranlarda "İşçi Partisi Genel Başkanı", "BDP Genel Başkanı", "BDP Grup Başkanı", "MHP Genel Başkan Yardımcısı" ve "MHP Genel Sekreteri"ne başvurulmaktadır. Cumhuriyet gazetesinde muhalefet partisi temsilcilerinden haber kaynağı olarak sırası ile "BDP Milletvekilleri", "MHP Genel Başkanı", "BDP Genel Başkanı", eşit oranda "MHP Milletvekilleri" ve "MHP Grup Başkan Vekili", eşit oranda "SDP Genel Başkanı" ve" Diğer" ve "BDP Grup Başkanı"na; Yeni Şafak gazetesinde ise "MHP Genel

Başkanı" ve eşit oranda "BDP Milletvekilleri" ile "BDP Genel Başkanı"na başvurulmaktadır.

Tablo 16. 5: Gazetelerin Gündem ve Ekonomi Sayfalarında Gezi Parkı Olayları ile İlgili Haberlerde Haber Kaynağı: STK Temsilcileri

Haber Kaynağı: STK Temsilcileri	HÜRRİYET		CUMHURİYET		YENİ ŞAFAK	
	Sayı	Oran%	Sayı	Oran%	Sayı	Oran%
Dernekler	9	15.52%	26	16.77%	5	11.36%
Meslek Odaları	5	8.62%	22	14.19%	8	18.18%
Sendikalar	8	13.79%	33	21.29%	10	22.73%
Türkiye Gazeteciler Cemiyeti	3	5.17%	5	3.23%	0	0.00%
Türk Tabipler Birliği	6	10.34%	13	8.39%	2	4.55%
Türkiye Barolar Birliği	7	12.07%	9	5.81%	2	4.55%
Taksim Dayanışması	4	6.90%	12	7.74%	7	15.91%
Turizm Birlikleri	2	3.45%	5	3.23%	1	2.27%
Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği	2	3.45%	0	0.00%	5	11.36%
Çeşitli İllerdeki Barolar	9	15.52%	13	8.39%	1	2.27%
Diğer	3	5.17%	17	10.97%	3	6.82%
Toplam	**58**	**100%**	**155**	**100%**	**44**	**100%**

Cumhuriyet gazetesinde kaynak olarak başvurulan sivil toplum kuruluşu temsilcilerinin sayı olarak Hürriyet ve Yeni Şafak gazetelerinin yaklaşık üç katı kadar olduğu görülmektedir. Hürriyet gazetesi en yüksek oranda ve eşit şekilde "Çeşitli İllerdeki Barolar" ve "Dernekler"e, daha sonra sırasıyla "Sendikalar", "Türkiye Barolar Birliği", "Türk Tabipler Birliği", "Meslek Odaları", "Taksim Dayanışması", eşit oranda "Türkiye Gazeteciler Cemiyeti" ve "Diğer" ve eşit oranda "Turizm Birlikleri" ve "Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği"ne başvurmaktadır. Cumhuriyet gazetesinde başvurulan STK temsilcileri sırası ile "Sendikalar", "Dernekler", "Meslek Odaları", "Diğer", eşit oranda "Çeşitli İllerdeki Barolar" ve "Türk Tabipler Birliği", "Taksim Dayanışması", "Türkiye Barolar Birliği" ve eşit oranda "Türkiye Gazeteciler Cemiyeti" ile "Turizm Birlikleri" olarak karşımıza çıkmaktadır. Yeni Şafak gazetesinde ise en fazla başvurulan STK temsilcilerinin sırasıyla "Sendikalar", "Meslek Odaları", "Taksim Dayanışması", eşit oranda "Dernekler" ve "Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği", "Diğer", eşit oranda "Türkiye Barolar Birliği" ve "Türk Tabipler Birliği" ve yine eşit oranda "Çeşitli İllerdeki Barolar" ve "Turizm Birlikleri" olduğu görülmektedir.

Tablo 16. 6: Gazetelerin Gündem ve Ekonomi Sayfalarında Gezi Parkı Olayları ile İlgili Haberlerde Haber Kaynağı: Güvenlik Güçleri

Haber Kaynağı: Güvenlik Güçleri	HÜRRİYET		CUMHURİYET		YENİ ŞAFAK	
	Sayı	Oran%	Sayı	Oran%	Sayı	Oran%
Çevik Kuvvet Şube Müdürü	1	5.56%	1	10.00%	0	0.00%
Polis Müdürleri	1	5.56%	0	0.00%	1	14.29%
Emniyet Müdürleri	3	16.67%	3	30.00%	1	14.29%
Emniyet Yetkilileri	2	11.11%	0	0.00%	2	28.57%
Emniyet Genel Müdürlüğü Temsilcileri	1	5.56%	2	20.00%	0	0.00%
Terörle Mücadele Şube Müdürlüğü Temsilcileri	1	5.56%	1	10.00%	0	0.00%
Polis / MİT	7	38.89%	3	30.00%	3	42.86%
Diğer	2	11.11%	0	0.00%	0	0.00%
Toplam	**18**	**100%**	**10**	**100%**	**7**	**100%**

Hürriyet gazetesinde haber kaynağı olarak en çok başvurulan güvenlik güçleri temsilcileri sırası ile "Polis/MİT", "Emniyet Müdürleri", eşit oranda "Diğer" ve "Emniyet Yetkilileri", eşit oranlarda "Çevik Kuvvet Şube Müdürü", "Polis Müdürleri", "Emniyet Genel Müdürlüğü Temsilcileri" ve "Terörle Mücadele Şube Müdürlüğü Temsilcileri" olarak tespit edilmiştir. Cumhuriyet gazetesinde bu sıralama "Polis/MİT" ve "Emniyet Müdürleri" (ikisi de eşit oranda), "Emniyet Genel Müdürlüğü Temsilcileri" ve eşit oranda "Çevik Kuvvet Şube Müdürü" ve "Terörle Mücadele Şube Müdürlüğü Temsilcileri" şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Yeni Şafak gazetesinde ise haber kaynağı olarak en çok başvurulan güvenlik güçleri temsilcileri sırası ile "Polis/Mit", "Emniyet Yetkilileri" ve eşit oranda "Emniyet Müdürleri" ile "Polis Müdürleri" olarak belirlenmiştir.

Tablo 16. 7: Gazetelerin Gündem ve Ekonomi Sayfalarında Gezi Parkı Olayları ile İlgili Haberlerde Haber Kaynağı: Sanatçı, Yazar ve Akademisyenler

Haber Kaynağı: Sanatçı, Yazar ve Akademisyenler	HÜRRİYET		CUMHURİYET		YENİ ŞAFAK	
	Sayı	Oran%	Sayı	Oran%	Sayı	Oran%
Öğretim Üyeleri	3	20.00%	12	33.33%	7	43.75%
Türk ve Yabancı Sanatçılar	5	33.33%	13	36.11%	5	31.25%
Yazarlar	7	46.67%	9	25.00%	3	18.75%
Diğer	0	0.00%	2	5.56%	1	6.25%
Toplam	**15**	**100%**	**36**	**100%**	**16**	**100%**

Hürriyet gazetesinde sanatçı, yazar ve akademisyenler arasından haber kaynağı olarak sırasıyla en çok "Yazarlar", "Türk ve Yabancı Sanatçılar" ile "Öğretim Üyeleri"ne; Cumhuriyet gazetesinde "Türk ve Yabancı Sanatçılar", "Öğretim Üyeleri", "Yazarlar" ve "Diğer"lerine; Yeni Şafak gazetesinde ise "Öğretim Üyeleri", "Türk ve Yabancı Sanatçılar", "Yazarlar" ve "Diğer"lerine başvurulmaktadır.

Tablo 16. 8: Gazetelerin Gündem ve Ekonomi Sayfalarında Gezi Parkı Olayları ile İlgili Haberlerde Haber Kaynağı: Mülki ve İdari Aktörler

Haber Kaynağı: Mülki ve İdari Aktörler	HÜRRİYET		CUMHURİYET		YENİ ŞAFAK	
	Sayı	Oran%	Sayı	Oran%	Sayı	Oran%
Belediye Başkanları	4	25.00%	9	50.00%	6	42.86%
İstanbul Valisi	9	56.25%	6	33.33%	6	42.86%
Cumhuriyet Başsavcılığı	1	6.25%	0	0.00%	0	0.00%
Danıştay Başkanı	1	6.25%	1	5.56%	1	7.14%
Yargıtay Başkanı	1	6.25%	0	0.00%	0	0.00%
Diğer	0	0.00%	2	11.11%	1	7.14%
Toplam	**16**	**100%**	**18**	**100%**	**14**	**100%**

Her üç gazetede de benzer sayılarda "Mülki ve İdari Aktörler"in haber kaynağı olarak kullanıldığı görülmektedir. Hürriyet gazetesinde haber kaynağı olarak en yüksek oran sırası ile "İstanbul Valisi", "Belediye Başkanları" ve eşit oranlarda "Cumhuriyet Başsavcılığı", "Danıştay Başkanı" ile "Yargıtay Başkanı"na; Cumhuriyet gazetesinde "Belediye Başkanları", "İstanbul Valisi", "Diğer" ve "Danıştay Başkanı"na; Yeni Şafak gazetesinde ise eşit oranda "İstanbul Valisi" ile "Belediye Başkanları" ve yine eşit oranda "Diğer" ve "Danıştay Başkanı"na ayrılmıştır.

Tablo 16. 9: Gazetelerin Gündem ve Ekonomi Sayfalarında Gezi Parkı Olayları ile İlgili Haberlerde Haber Kaynağı: Uluslararası Siyasi Aktörler

Haber Kaynağı: Uluslararası Siyasi Aktörler	HÜRRİYET		CUMHURİYE T		YENİ ŞAFAK	
	Sayı	Oran%	Sayı	Oran%	Sayı	Oran%
AB Komisyonu Genişlemeden Sorumlu Üyesi	1	20.00%	3	11.11%	0	0.00%
ABD Büyükelçiliği	1	20.00%	2	7.41%	3	21.43%
Siyasi Parti Temsilcileri	1	20.00%	8	29.63%	7	50.00%

Diğer	2	40.00%	14	51.85%	4	28.57%
Toplam	**5**	**100%**	**27**	**100%**	**14**	**100%**

Yeni Şafak gazetesinde haber kaynağı olarak en çok başvurulan uluslararası siyasi aktörler sırasıyla "Siyasi Parti Temsilcileri", "Diğer" ve "ABD Büyükelçiliği" olarak; Hürriyet gazetesinde "Diğer" ve eşit oranlarda "AB Komisyonu Genişlemeden Sorumlu Üyesi", "ABD Büyükelçiliği" ve "Siyasi Parti Temsilcileri"ne; Cumhuriyet gazetesinde ise "Diğer", "Siyasi Parti Temsilcileri", "AB Komisyonu Genişlemeden Sorumlu Üyesi" ve "ABD Büyükelçiliği" olarak tespit edilmiştir.

Tablo 16. 10: Gazetelerin Gündem ve Ekonomi Sayfalarında Gezi Parkı Olayları ile İlgili Haberlerde Haber Kaynağı: Ulusal Siyasi Aktörler

Haber Kaynağı: Ulusal Siyasi Aktörler	HÜRRİYET		CUMHURİYET		YENİ ŞAFAK	
	Sayı	**Oran%**	**Sayı**	**Oran%**	**Sayı**	**Oran%**
Fethullah Gülen	1	14.29%	3	21.43%	1	20.00%
TBMM Anayasa Komisyonu Üyeleri	0	0.00%	1	7.14%	0	0.00%
Eski TBMM Başkanı	0	0.00%	1	7.14%	0	0.00%
TBMM Başkanı	3	42.86%	5	35.71%	2	40.00%
Akil İnsanlar	2	28.57%	3	21.43%	1	20.00%
Diğer	1	14.29%	1	7.14%	1	20.00%
Toplam	**7**	**100%**	**14**	**100%**	**5**	**100%**

Hürriyet gazetesinde haber kaynağı olarak en fazla başvurulan ulusal siyasi aktörler sırasıyla "TBMM Başkanı", "Akil İnsanlar" ve eşit oranda "Diğer" ve "Fethullah Gülen"e; Cumhuriyet gazetesinde "TBMM Başkanı", eşit oranda "Akil İnsanlar" ve "Fethullah Gülen", eşit oranlarda "TBMM Anayasa Komisyonu Üyeleri", "Eski TBMM Başkanı" ve "Diğer"; Yeni Şafak gazetesinde ise "TBMM Başkanı" ve eşit oranlarda "Fethullah Gülen", "Akil İnsanlar" ve "Diğer"leri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tablo 17: Gazetelerin Gündem ve Ekonomi Sayfalarında Gezi Parkı Olayları ile İlgili Haberlerde Haber Kaynaklarınca Sergilenen Tavır

Haber Kaynaklarınca Sergilenen Tavır	HÜRRİYET		CUMHURİYET		YENİ ŞAFAK	
	Sayı	Oran%	Sayı	Oran%	Sayı	Oran%
İktidar Karşıtı	70	20.06%	189	30.98%	27	9.54%
İktidar Yanlısı	48	13.75%	11	1.80%	49	17.31%
Gösteri ve Gösterici Karşıtı	54	15.47%	57	9.34%	122	43.11%
Gösteri ve Gösterici Yanlısı	28	8.02%	56	9.18%	8	2.83%
Şiddet Karşıtı	65	18.62%	183	30.00%	43	15.19%
Nötr	33	9.46%	23	3.77%	14	4.95%
Belirlenemedi	26	7.45%	22	3.61%	7	2.47%
Diğer	25	7.16%	69	11.31%	13	4.59%
Toplam	**349**	**100%**	**610**	**100%**	**283**	**100%**

Hürriyet gazetesinde olaylarla ilgili olarak haber kaynaklarınca sırasıyla "İktidar Karşıtı", "Şiddet Karşıtı", "Gösteri ve Gösterici Karşıtı", "İktidar Yanlısı", "Nötr", "Gösteri ve Gösterici Yanlısı", "Belirlenemedi" ve "Diğer"; Cumhuriyet gazetesinde "İktidar Karşıtı", "Şiddet Karşıtı", "Diğer", "Gösteri ve Gösterici Karşıtı", "Gösteri ve Gösterici Yanlısı", "Nötr", "Belirlenemedi" ve "İktidar Yanlısı"; Yeni Şafak gazetesinde ise "Gösteri ve Gösterici Karşıtı", "İktidar Yanlısı", "Şiddet Karşıtı", "İktidar Karşıtı", "Nötr", "Diğer", "Gösteri ve Gösterici Yanlısı" ve "Belirlenemedi" şeklinde bir tavır sergilenmektedir.

Tablo 18: Gazetelerin Gündem ve Ekonomi Sayfalarında Gezi Parkı Olayları ile İlgili Haberlerde Haber Kaynaklarınca Göstericilerin Tanımlanması

Haber Kaynaklarınca Göstericilerin Tanımlanması	HÜRRİYET		CUMHURİYET		YENİ ŞAFAK	
	Sayı	Oran%	Sayı	Oran%	Sayı	Oran%
Şiddet Yanlıları	24	19.51%	20	12.20%	16	10.53%
Barışçıl Protestocular	21	17.07%	27	16.46%	15	9.87%
Çapulcu, Yağmacı, Vandal	6	4.88%	7	4.27%	16	10.53%
Marjinal Gruplar	12	9.76%	3	1.83%	28	18.42%
Demokratik Tepki Hakkını Kullanan Vatandaşlar	28	22.76%	49	29.88%	12	7.89%
Siyasi Tertip Peşinde Olan Kişiler	8	6.50%	8	4.88%	19	12.50%
Şiddete Maruz Kalan Kişiler	8	6.50%	29	17.68%	3	1.97%
Provakatör, Terörist	0	0.00%	3	1.83%	36	23.68%
Diğer	16	13.01%	18	10.98%	7	4.61%

Toplam	123	100%	164	100%	152	100%

Hürriyet gazetesinde gündem ve ekonomi haberlerinde başvurulan haber kaynaklarınca göstericilerin sırasıyla “Demokratik Tepki Hakkını Kullanan Vatandaşlar”, “Şiddet Yanlıları”, “Barışçıl Protestocular”, “Diğer”, “Marjinal Gruplar”, eşit oranda “Siyasi Tertip Peşinde Olan Kişiler” ve “Şiddete Maruz Kalan Kişiler” ile “Çapulcu, Yağmacı, Vandal” olarak; Cumhuriyet gazetesinde “Demokratik Tepki Hakkını Kullanan Vatandaşlar”, “Şiddete Maruz Kalan Kişiler”, “Barışçıl Protestocular”, “Şiddet Yanlıları”, “Diğer”, “Siyasi Tertip Peşinde Olan Kişiler”, “Çapulcu, Yağmacı, Vandal” ve eşit oranda “Provakatör, Terörist” ve “Marjinal Gruplar” olarak; Yeni Şafak gazetesinde ise “Provakatör, Terörist”, “Marjinal Gruplar”, “Siyasi Tertip Peşinde Olan Kişiler”, eşit oranda “Çapulcu, Yağmacı, Vandal” ve “Şiddet Yanlıları”, “Barışçıl Protestocular”, Demokratik Tepki Hakkını Kullanan Vatandaşlar”, “Diğer” ve “Şiddete Maruz Kalan Kişiler” olarak tanımlandıkları görülmektedir.

Tablo 19: Gazetelerin Gündem ve Ekonomi Sayfalarında Gezi Parkı Olayları ile İlgili Haberlerde Haber Kaynaklarınca İktidarın Tanımlanması

Haber Kaynaklarınca İktidarın Tanımlanması	HÜRRİYET		CUMHURİYET		YENİ ŞAFAK	
	Sayı	Oran%	Sayı	Oran%	Sayı	Oran%
Otoriter ve Baskıcı	33	29.46%	74	37.76%	5	8.06%
Demokratik ve Diyaloğa Açık Olan	23	20.54%	9	4.59%	17	27.42%
Antidemokratik, Diktatörce Davranan	14	12.50%	55	28.06%	11	17.74%
Uygulamaları ile Olaylara Sebep Olan	26	23.21%	44	22.45%	8	12.90%
Doğru Bir Biçimde Hareket Eden	4	3.57%	2	1.02%	17	27.42%
Diğer	12	10.71%	12	6.12%	4	6.45%
Toplam	**112**	**100%**	**196**	**100%**	**62**	**100%**

Hürriyet gazetesinde gündem ve ekonomi haberlerinde başvurulan haber kaynaklarınca iktidarın sırası ile “Otoriter ve Baskıcı”, “Uygulamaları ile Olaylara Sebep Olan”, “Demokratik ve Diyaloğa Açık Olan”, “Antidemokratik, Diktatörce Davranan”, “Diğer” ve “Doğru Bir Biçimde Hareket Eden” olarak; Cumhuriyet gazetesinde “Otoriter ve Baskıcı”, “Antidemokratik, Diktatörce Davranan”,

“Uygulamaları ile Olaylara Sebep Olan”, “Diğer”, “Demokratik ve Diyaloğa Açık Olan” ve “Doğru Bir Biçimde Hareket Eden” olarak; Yeni Şafak gazetesinde ise eşit oranda “Demokratik ve Diyaloğa Açık” ve “Doğru Bir Biçimde Hareket Eden”, “Antidemokratik, Diktatörce Davranan”, “Uygulamaları ile Olaylara Sebep Olan”, “Otoriter ve Baskıcı” ve “Diğer” olarak tanımlandığı tespit edilmiştir.

Tablo 20: Gazetelerin Gündem ve Ekonomi Sayfalarında Gezi Parkı Olayları ile İlgili Haberlerde Haber Kaynaklarınca Güvenlik Güçlerinin Tanımlanması

Haber Kaynaklarınca Güvenlik Güçlerinin Tanımlanması	HÜRRİYET		CUMHURİYET		YENİ ŞAFAK	
	Sayı	Oran%	Sayı	Oran%	Sayı	Oran%
Görevini İfa Eden Kişiler	23	23.71%	18	9.23%	19	46.34%
Göstericilere Karşı Eli Sopalı Gruplarla Birlikte Hareket Eden Kişiler	6	6.19%	3	1.54%	2	4.88%
Göstericilere Karşı Aşırı ve Orantısız Güç Kullanan Kişiler	67	69.07%	164	84.10%	10	24.39%
Haksızlık Edilen/ Güç Durumda Bırakılan Kişiler	0	0.00%	6	3.08%	10	24.39%
Diğer	1	1.03%	4	2.05%	0	0.00%
Toplam	**97**	**100%**	**195**	**100%**	**41**	**100%**

Hürriyet gazetesindeki gündem ve ekonomi haberlerinde başvurulan haber kaynaklarınca güvenlik güçleri sırasıyla “Göstericilere Karşı Aşırı ve Orantısız Güç Kullanan Kişiler”, “Görevini İfa Eden Kişiler”, “Göstericilere Karşı Eli Sopalı Gruplarla Birlikte Hareket Eden Kişiler” ve “Diğer” olarak; Cumhuriyet gazetesinde “Göstericilere Karşı Aşırı ve Orantısız Güç Kullanan Kişiler”, “Görevini İfa Eden Kişiler”, “Haksızlık Edilen/ Güç Durumda Bırakılan Kişiler”, “Diğer” ve “Göstericilere Karşı Eli Sopalı Gruplarla Birlikte Hareket Eden Kişiler” olarak; Yeni Şafak gazetesinde ise “Görevini İfa Eden Kişiler”, eşit oranda “Göstericilere Karşı Aşırı ve Orantısız Güç Kullanan Kişiler” ve “Haksızlık Edilen/ Güç Durumda Bırakılan Kişiler” ve “Göstericilere Karşı Eli Sopalı Gruplarla Birlikte Hareket Eden Kişiler” olarak tanımlanmaktadır.

Tablo 21: Gazetelerin Gündem ve Ekonomi Sayfalarında Gezi Parkı Olayları ile İlgili Haberlerde Haber Kaynaklarına Göre Olayların Nedeni

Haber Kaynaklarına Göre Olayların Nedeni	HÜRRİYET		CUMHURİYET		YENİ ŞAFAK	
	Sayı	Oran%	Sayı	Oran%	Sayı	Oran%
Hükümetin Politikalarına Karşı Özgürlük ve Demokrasi Talebi	46	52.87%	56	60.22%	10	14.49%
Gezi Parkı Projesi'ne Karşı Çıkmak	15	17.24%	14	15.05%	4	5.80%
Darbe Zemini Oluşturmak	3	3.45%	4	4.30%	15	21.74%
Dış Güçler, Yasadışı Örgütler ve Faiz Lobisinin Etkisi	19	21.84%	14	15.05%	37	53.62%
Diğer	4	4.60%	5	5.38%	3	4.35%
Toplam	**87**	**100%**	**93**	**100%**	**69**	**100%**

Hürriyet gazetesinde başvurulan haber kaynaklarına göre olayların nedeni sırası ile “Hükümetin Politikalarına Karşı Özgürlük ve Demokrasi Talebi”, “Dış Güçler, Yasadışı Örgütler ve Faiz Lobisinin Etkisi”, “Gezi Parkı Projesi'ne Karşı Çıkmak”, “Diğer” ve “Darbe Zemini Oluşturmak” olarak; Cumhuriyet gazetesinde başvurulan haber kaynaklarına göre “Hükümetin Politikalarına Karşı Özgürlük ve Demokrasi Talebi”, eşit oranda “Dış Güçler, Yasadışı Örgütler ve Faiz Lobisinin Etkisi” ve “Gezi Parkı Projesi'ne Karşı Çıkmak”, “Diğer” ve “Darbe Zemini Oluşturmak” olarak ve Yeni Şafak gazetesinde başvurulan haber kaynaklarına göre ise “Dış Güçler, Yasadışı Örgütler ve Faiz Lobisinin Etkisi”, “Darbe Zemini Oluşturmak”, “Hükümetin Politikalarına Karşı Özgürlük ve Demokrasi Talebi”, “Gezi Parkı Projesi'ne Karşı Çıkmak” ve “Diğer” olarak görülmektedir.

3.5. Araştırma Bulgularının Değerlendirilmesi

“Gezi Parkı Olayları” ile ilgili olarak Hürriyet, Cumhuriyet ve Yeni Şafak gazetelerinin gündem ve ekonomi sayfalarında yer alan haberlerin analizi sonucunda elde edilen bulgular değerlendirilirken gerek çalışmanın amaç kısmında ortaya konulan varsayımların doğrulanıp doğrulanmadığı gerekse elde edilen diğer veriler detaylı bir biçimde ortaya konulmaya çalışılacaktır. Buna göre, çalışmanın amaç bölümünde ileri sürülen varsayımların çok büyük bir oranda doğrulandığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Çalışmada Gezi Parkı Olayları ile ilgili haberlere gündem ve ekonomi sayfalarında en fazla yer veren gazetenin Cumhuriyet, en az yer veren gazetenin ise Yeni Şafak gazetesi olduğu görülmektedir. Olaylarla ilgili toplam 2741 haberin büyük bir çoğunluğu yüzde 45'lik bir oranla Cumhuriyet gazetesinde yer alırken, Hürriyet gazetesinde haberlerin yüzde 28'i ve Yeni Şafak gazetesinde ise yüzde 27'si yer almaktadır.

Cumhuriyet ve Hürriyet gazetelerinde yer alan gündem ve ekonomi haberlerinde Gezi Parkı Olayları'nın ağırlıklı nedeni "Gezi Parkı Projesi'ne Karşı Bir Tepki Olarak" gösterilmekte iken (Hürriyet gazetesinde yüzde 66.67 ve Cumhuriyet gazetesinde yüzde 77.78) Yeni Şafak gazetesinde yer alan haberlerde olayların nedeni ağırlıklı bir biçimde yüzde 75 ile "Hükümete Karşı Komplo" olarak gösterilmektedir.

Her üç gazetede yer alan haberlerde göstericilerin, güvenlik güçlerinin ve iktidarın tasviri oldukça farklı bir görünüm arz etmektedir. Hürriyet gazetesinde "Gezi Parkı Olayları"na yönelik haberlerde doğrudan göstericiler ya da güvenlik güçleri yanında yer alan bir tutumdan ziyade genel olarak taraflarca sergilenen şiddete karşı bir tavır takınılmakta olduğu yönündeki ilk varsayım analiz sonuçlarınca doğrulanmaktadır. Hürriyet gazetesinde yer alan haberlerde göstericiler büyük oranda "Şiddet Yanlısı Gruplar" (yüzde 22.97) ve aynı zamanda "Şiddete Maruz Kalan Yurttaşlar" (yüzde 18.92) olarak; güvenlik güçleri de büyük oranda "Aşırı ve Orantısız Güç Kullanan" (yüzde 65) ve aynı zamanda "Görevini İfa Eden" (yüzde 20) kişiler olarak tasvir edilmektedir.

Cumhuriyet gazetesinde "Gezi Parkı Olayları"na yönelik haberlerde ağırlıklı olarak güvenlik güçleri tarafından sergilenen şiddete vurgu yaptığı, iktidarın yönlendirmesi ile güvenlik güçleri tarafından sergilenen şiddet karşısında göstericilerce ortaya konulan tavrın onaylandığına yönelik ikinci varsayım da doğrulanmaktadır. Analiz sonucunda elde edilen verilere göre Cumhuriyet gazetesinde yer verilen haberlerde güvenlik güçleri büyük bir çoğunlukla "Aşırı ve Orantısız Güç Kullanan" (yüzde 96.45) kişiler; göstericiler ise "Şiddete Maruz Kalan Yurttaşlar" (yüzde 76) olarak tasvir edilmektedir.

Araştırma verilerine göre Yeni Şafak gazetesinde tam tersi bir biçimde "Gezi Parkı Olayları"na yönelik haberlerde ağırlıklı olarak göstericiler tarafından sergilenen şiddete vurgu yapıldığı, göstericiler tarafından sergilenen şiddet karşısında iktidar ve güvenlik güçlerince ortaya konulan tavrın meşruluğuna dikkat çekilmekte olduğu yönündeki üçüncü varsayımın da doğrulandığı görülmektedir. Yeni Şafak gazetesinin haberlerinde göstericiler ağırlıklı olarak "Provakatör" (yüzde 31.77), "Şiddet Yanlısı Gruplar" (yüzde 27,60) ve "Marjinal Gruplar" (yüzde 22,40) olarak; güvenlik güçleri ise yine ağırlıklı bir biçimde "Görevini İfa Eden" (yüzde 40,38) ve "Zor Durumda Kalan" (yüzde 30,77) kişiler olarak tasvir edilmektedir.

Öte taraftan, her üç gazetenin haberlerinde iktidara yönelik olarak yapılan tasvirler de ilginç sonuçlar ortaya koymaktadır. Cumhuriyet gazetesindeki haberlerde yapılan iktidar tanımlamalarında iktidara yönelik olarak büyük oranda "Otoriter ve Baskıcı" (yüzde 33,33) ve "Gerilimi Tırmandıran" (yüzde 30,30) ifadeleri kullanılırken, Hürriyet gazetesinde "Olaylar Karşısında Sağduyu Sahibi Olması Gereken" (yüzde 32,61) ve "Özel Hayata Müdahaleci" (yüzde 23,91) ifadeleri ve Yeni Şafak gazetesinde ise tam aksi bir biçimde "Olaylar Karşısında Doğru Duruş Sergileyen" (yüzde 43,28) ve "Olaylar Karşısında Sağduyu Sahibi Olması Gereken" (yüzde 38,81) ifadelerine yer verilmektedir.

Çalışmanın dördüncü varsayımı olan "Gezi Parkı Olayları"na yönelik haberlerin üretiminde ve haber kaynağına başvuru konusunda kendi benimsemiş olduğu ideoloji eksenini en çok yansıtan gazetelerin Cumhuriyet ve Yeni Şafak gazeteleri olduğu, Hürriyet gazetesinin haber kaynağı kullanımında bu iki gazeteye kıyasla daha orta yollu bir politika izlediği varsayımının da analiz sonucunda elde edilen verilere göre doğrulandığı görülmektedir.

Buna göre, Hürriyet gazetesindeki haberlerde haber kaynağı kullanımı incelendiğinde en çok ve birbirine çok yakın oranlarda "Sivil Toplum Kuruluşu Temsilcileri" (yüzde 17.21), "Ana Muhalefet Partisi Temsilcileri" (yüzde 14.54), "Muhalefet Partileri Temsilcileri" (yüzde 8.31) ve "İktidar Partisinin Diğer Temsilcileri" ile "Bakanlar"a (her ikisinde de yüzde 7.72) haber kaynağı olarak başvurulduğu görülmektedir.

Cumhuriyet gazetesinin haber kaynakları incelendiğinde ise bu gazetede yer alan haberlerde ağırlıklı olarak olaylardan yana bir tutum sergilemekte olan "Sivil Toplum Kuruluşu Temsilcileri" (yüzde 27.48) ve "Ana Muhalefet Partisi Temsilcileri"ne (yüzde 14.01); Yeni Şafak gazetesinde ise en çok "Bakanlar" (yüzde 17.69), "Sivil Toplum Kuruluşu Temsilcileri" (yüzde 14.97) ve "İktidar Partisinin Diğer Temsilcileri" ile "Başbakan"a (her ikisinde de yüzde 10.54) haber kaynağı olarak yer verildiği görülmektedir.

Her üç gazetede de haber kaynağı olarak "Bakanlar"dan en çok "İçişleri Bakanı" na (Hürriyet gazetesinde yüzde 26.92, Cumhuriyet gazetesinde yüzde 50 ve Yeni Şafak gazetesinde yüzde 23.08) yer verilmiştir. Hürriyet gazetesinde iktidar partisinin diğer temsilcileri alt başlığı altında en fazla oranda yer verilen haber kaynağı "Ak Parti Grup Başkan Vekili" (yüzde 23.08) iken bu alt başlıkta Cumhuriyet gazetesinde en yüksek oran "Ak Parti Milletvekilleri"ne (yüzde 40), Yeni Şafak gazetesinde "Başbakan Yardımcısı"na (yüzde 41.94) aittir. Hürriyet ve Yeni Şafak gazetelerinde ana muhalefet partisi temsilcilerinden en çok "CHP Genel Başkanı"na (Hürriyet gazetesinde yüzde 48.98 ve Yeni Şafak gazetesinde yüzde 50), Cumhuriyet gazetesinde ise "CHP milletvekilleri"ne (yüzde 46.84) yer ayrılmıştır.

Hürriyet gazetesinde haber kaynağı olarak "Muhalefet Partisi Temsilcileri"nden "MHP Genel Başkanı"na toplamda yüzde 32.14, Cumhuriyet gazetesinde "BDP Milletvekilleri"ne yüzde 26.47 ve Yeni Şafak gazetesinde "MHP Genel Başkanı"na yüzde 55.56 ile en yüksek oranda yer verilmektedir. Cumhuriyet gazetesinde haber kaynağı kullanımında güvenlik güçlerine en yüksek oran eşit olarak "Emniyet Müdürü" ve "Polis/Mit"e (her ikisine de yüzde 30), Hürriyet ve Yeni Şafak gazetelerinde "Polis/Mit"e (Hürriyet gazetesinde yüzde 38.89 ve Yeni Şafak gazetesinde yüzde 42.86) ayrılmıştır.

Cumhuriyet gazetesinde haber kaynağı olarak "Sanatçı, Yazar ve Akademisyenler"den büyük oranda "Türk ve Yabancı Sanatçılar"a (yüzde 36.11), Hürriyet gazetesinde "Yazarlar"a (yüzde 46.67) ve Yeni Şafak gazetesinde "Öğretim Üyeleri"ne (yüzde 43.75) yer verilmiştir. Öte yandan her üç gazetede de "Mülki ve İdari Aktörler"e hemen hemen eşit sayılarda yer verildiği görülmektedir. "Uluslararası

Siyasi Aktörler"e en fazla Cumhuriyet, en az Hürriyet gazetesi; "Ulusal Siyasi Aktörler"e ise en fazla yine Cumhuriyet, en az Yeni Şafak gazetesi yer vermiştir.

Gezi Parkı Olayları'na yönelik haberlerde Cumhuriyet gazetesinin Hürriyet ve Yeni Şafak gazetelerine göre daha çok sayıda fotoğraf kullandığı yönündeki beşinci ve son varsayım da elde edilen veriler neticesinde doğrulanmaktadır. Gündem ve ekonomi sayfalarında yer alan haberlerde kullanılan toplam 1717 fotoğrafın 814'ü Cumhuriyet gazetesinde, 437'si Hürriyet gazetesinde ve 466'sı da Yeni Şafak gazetesinde kullanılmaktadır. Her üç gazetede yer verilen bu fotoğrafların büyük çoğunluğunun kaynağı belirlenememiş olup bir haberde birden fazla sayıda da kullanılabilen fotoğraflarda Hürriyet; Cumhuriyet ve Yeni Şafak gazetelerinin üçünde de büyük oranda "Göstericiler"e (Hürriyet gazetesinde yüzde 46.65, Cumhuriyet gazetesinde yüzde 57.72 ve Yeni Şafak gazetesinde yüzde 30.96) yer verildiği belirlenmiştir.

Araştırmada elde edilen diğer veriler de çarpıcı sonuçlar içermektedir. Örneğin, gündem ve ekonomi başlıklı haberlerin Hürriyet, Cumhuriyet ve Yeni Şafak gazetelerindeki konu içerikleri hemen hemen eşit bir dağılım göstermektedir. Hürriyet gazetesinde en çok siyasal, toplumsal ve şiddet içerikli, en az çevresel içerikli haberler; Cumhuriyet gazetesinde en çok şiddet, toplumsal ve siyasal içerikli, en az çevresel içerikli haberler ve Yeni Şafak gazetesinde ise siyasal, toplumsal ve şiddet içerikli, en az çevresel içerikli haberler kullanılmıştır. Olayların Gezi Parkı'ndaki ağaçların kesilmesine bir tepki olarak başladığı düşünüldüğünde çevresel içerikli haberlerin sayısının her üç gazetede de diğer haberlere oranla daha az sayıda olması ise dikkat çekici bir unsurdur.

Şiddet içerikli haberlerin kendi içerisindeki dağılımı incelendiğinde üç gazete arasındaki karşılaştırmada ön plana çıkan en önemli unsur, Cumhuriyet ve Hürriyet gazetelerinde yer alan şiddet içerikli haberlerde "Polisin Orantısız Güç Kullanımı" alt başlığında yer alan haberler bu iki gazetede en yüksek oranda yer bulurken (Cumhuriyet gazetesinde yüzde 85.71, Hürriyet gazetesinde yüzde 62.20) aynı alt başlıklı haberlerin Yeni Şafak gazetesindeki oranı sadece yüzde 10.64 olarak tespit edilmesidir. Tam tersi bir biçimde Yeni Şafak gazetesinde şiddet içerikli haberlerde

en yüksek oran “Göstericiler Tarafından Sergilenen Şiddet” alt başlığında yüzde 57.45 olarak yer almaktadır.

Siyasal içerikli haberlerde ise Hürriyet ve Cumhuriyet gazetelerinde “Hükümetin Olaylara Yönelik Tavrına Eleştiri” ön planda tutulurken bu alt başlık Yeni Şafak gazetesinde sadece yüzde 4.44 oranında yer bulmaktadır. Aynı gazetede “Olaylara Yönelik Eleştiri” ise siyasal içerikli haberler içerisinde en yüksek oranda yer almaktadır.

Hukuki içerikli haberlerde “Göstericilere Yönelik Gözaltılar” Cumhuriyet, Hürriyet ve Yeni Şafak gazetelerinde en fazla oranda yer almaktadır. Hukuki içerikli haberlere Cumhuriyet gazetesinde Hürriyet ve Yeni Şafak gazetelerine oranla neredeyse iki katı ölçüde yer verdiği görülmüştür. Öte taraftan toplumsal içerikli haberlerde Hürriyet ve Cumhuriyet gazetelerinde en çok “Olaylara Yönelik Destek” haberleri yer almaktayken Yeni Şafak gazetesinde ise en çok “Hükümetin Tavrına Yönelik Destek” haberleri yer almaktadır.

Her üç gazetedeki gündem ve ekonomi haberlerinde haber kaynaklarınca sergilenen tavırlar incelendiğinde Hürriyet ve Cumhuriyet gazetelerinde en fazla oranın “İktidar Karşıtı”; Yeni Şafak gazetesinde ise “Gösteri ve Gösterici Karşıtı” içeriğe ayrıldığı görülmüştür. Hürriyet ve Cumhuriyet ile Yeni Şafak gazetelerindeki gündem ve ekonomi haberlerinde kullanılan haber kaynaklarına göre göstericiler, iktidar ve güvenlik güçleri farklı biçimlerde tanımlanmıştır. Hürriyet ve Cumhuriyet gazetelerinde yer verilen kaynaklara gore göstericiler büyük oranda “Demokratik Tepki Hakkını Kullanan Vatandaşlar” olarak tanımlanmakta iken Yeni Şafak gazetesinde “Provakatör, Terörist” olarak tanımlanmaktadır.

Cumhuriyet ve Hürriyet gazetelerinde yer verilen kaynaklara göre iktidar büyük oranda “Otoriter ve Baskıcı” olarak tanımlanmakta iken Yeni Şafak gazetesinde tam aksi bir biçimde ve eşit oranlarda “Demokratik ve Diyaloğa Açık Olan” ve “Doğru Bir Biçimde Hareket Eden” olarak tanımlanmaktadır. Yine Hürriyet ve Cumhuriyet gazetelerinde yer verilen haber kaynaklarına göre güvenlik güçleri en fazla oranda “Göstericilere Karşı Aşırı ve Orantısız Güç Kullanan”

ifadeleri ile ve Yeni Şafak gazetesinde ise “Görevini İfa Eden” ifadesi ile tanımlanmıştır.

Hürriyet ve Cumhuriyet gazetelerinde yer verilen haber kaynaklarına göre olayların nedeni en yüksek oranda “Hükümetin Politikalarına Karşı Özgürlük ve Demokrasi Talebi” olarak görülmekte iken Yeni Şafak gazetesinde “Dış Güçler, Yasadışı Örgütler ve Faiz Lobisinin Etkisi” olarak görülmektedir.

SONUÇ

Günümüzde toplumun geniş kesimlerince kolaylıkla erişilebilme imkanından dolayı kitleler üzerindeki etkisi daha da artan kitle iletişim araçlarının topluma yön verme ve kamuoyu yaratma gücü bu araçların ortaya çıkış anından itibaren siyasal iktidarların da dikkatinden kaçmamıştır. Bu güç, sadece kitle iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler bağlamında değil aynı zamanda siyasal, toplumsal ve çeşitli kültürel faktörlerin de vasıtasıyla giderek artan bir oranda pekişmektedir. Siyasi aktörler kamuoyuna kendi istekleri doğrultusunda yön verebilmek ve politikalarının meşruiyetini toplumun geniş kesimlerine benimsetebilmek adına çoğunlukla kitle iletişim araçları üzerinde bir denetim mekanizması oluşturmaya çalışmakta; buna karşılık yazılı ve görsel medya organları da gerek ekonomik gerekse siyasal ve toplumsal iktidar pastasından kendi paylarına düşeni alabilmek adına siyasal iktidara yakın bir duruş sergileyerek çoğu zaman iktidarın sözcülüğünü üstlenmektedirler.

Bu bağlamda ideoloji kavramı önemli bir unsur olarak değerlendirilmelidir. Toplumdaki egemen güçler kendi mevcudiyetlerinin ve egemen konumlarının sürekliliğini sağlayabilmek, bu konumlarını sağlamlaştırabilmek ve oluşabilecek muhalif hareketleri kontrol altında tutabilmek maksadıyla aydınlar vasıtasıyla şekillendirdikleri ideolojilerini içinde bulundukları toplumun bireylerine bu bireylerin rızasını kazanarak ve çeşitli araçlar aracılığıyla benimsetmeye özen göstermektedirler. Bu amaçla kullanılan araçlardan belki en işlevsel olanlarından biri de özellikle günümüz koşullarında kitle iletişim araçlarıdır.

Söz konusu iktidar ideolojisi yalnızca toplumsal yapıya değil aynı zamanda kitle iletişim araçlarının yapısına da yansımakta; gazete, dergi ve televizyon kanalları çoğunlukla iktidarın ideolojiyle çatışmayan haber içeriklerinin üretim ve dağıtımına ağırlık vermektedir. Kitle iletişim araçlarınca üretilen en önemli materyalden biri olan haberler, iktidarın ideolojisini kimi zaman açıkça kimi zamansa üstü kapalı bir biçimde kitlelere taşımaktadır.

Hiç şüphesiz siyaset ve medya arasındaki mevcut ilişkinin yönünün belirlenmesi ve sınırlarının çizilmesinde medya kuruluşlarının yalnızca iletişim alanında değil finans, enerji ve inşaat gibi iktidarın desteğine yakından ihtiyaç duyulan diğer önemli sektörlerde de faaliyette bulunmaları oldukça belirleyici bir rol

oynamaktadır. Siyasal iktidar, bahsedilen faaliyet alanlarında gerek vergi indirimleri ve ertelemeleri gerekse kamuya yönelik ihalelerde kolaylık sağlama yoluna giderek medya gruplarının da dahil oldukları büyük holdingleri desteklemektedir.

Bu durumun belki de en çarpıcı örneklerinden biri Gezi Parkı protestoları sırasında yaşanan olaylardır. Bu olaylar sırasında kitle iletişim araçlarınca takınılan tutum medya ve siyaset arasında var olan sıkı ilişkiyi gözler önüne sermiştir. Medyanın yaşananlar karşısında başlangıçta takındığı sessiz tutum olayların devam etmesi üzerine yerini iktidar yanlısı bir söyleme bırakmış; objektif habercilik yapmaya çalışan bir kısım yayın organları ise iktidarın yoğun baskısına maruz kalmıştır.

Bu çalışmada, tarafsız habercilik iddiasında bulunan Hürriyet gazetesi, sol eğilimiyle muhalif bir tutum sergileyen Cumhuriyet gazetesi ve iktidara yakın bir duruş içerisinde olan Yeni Şafak gazetesinin 1-30 Haziran arasında yayımlanan sayılarındaki gündem ve ekonomi sayfalarında yer verilen haberler üzerinde yapılan niceliksel ve niteliksel içerik analizi sonucunda yukarıda bahsedilen tabloya çok yakın bir bir tablo ile karşılaşılmıştır. Hürriyet gazetesinin olayları ele alışında iktidara yakın olmakla birlikte daha orta yollu bir tavır takındığı, Cumhuriyet gazetesinin ilgili haberlerinde iktidara olan muhalif tavrının açık bir biçimde sergilendiği; buna karşılık tam tersi bir biçimde Yeni Şafak gazetesinin ise iletilerinde çok net olarak iktidar yanlısı bir tavır sergilediği görülmüştür. Topluma verilen mesajların gazetelerin kendi benimsemiş oldukları ideolojinin izlerini taşımakta olduğu, yine bu mesajların gazetelerin siyasal iktidarla aralarında tesis etmiş oldukları ilişki temelinde şekillendirildiği tespit edilmiştir.

KAYNAKÇA

Adaklı, Gülseren (2003). *Türk Medya Sektöründe Mülkiyet ve Kontrol İlişkileri (1980-2003).* Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Adorno, Theodor W. (2007). *Kültür Endüstrisi Kültür Yönetimi*. (Çev: N. Ülner, M. Tüzel ve E. Gen). (2. Basım). İstanbul: İletişim Yayınları.

Althusser, Louis (2003). *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*. (Çev: A. Tümertekin). İstanbul: İthaki Yayınları.

Anderson, Perry (2007). *Gramsci, Hegemonya, Doğu-Batı Sorunu ve Strateji.* (Çev: T. Günersel). İstanbul: Salyangoz Yayınları.

Arat, Yeşim (2013). Violence, Resistance, and Gezi Park. *International Journal of Middle East Studies*. 45 (4), 807-809. http://search.proquest.com/docview/1441803318?pq-origsite=summon (Erişim tarihi: 12 Aralık 2015).

Balibar, Etienne (1991). *Althusser İçin Yazılar*. (Çev: H. Tufan). İstanbul: İletişim Yayınları.

Barrett, Michele (2000). *Marx'tan Foucault'ya İdeoloji*. (Çev: A. Fethi). (2. Baskı). İstanbul: Mavi Ada Yayıncılık.

Belsey, Andrew (2011). Mahremiyet, Aleniyet, Siyaset. *Medya ve Gazetecilikte Etik Sorunlar*. (Çev: N. Türkoğlu). (Der: A. Belsey ve R. Chadwick). (2. Basım). İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 102-120.

Berkmen, Ahmet (2007). Marksizm: "Praksis"in Teorisi. *19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler*. (Der. H. B. Örs). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları. 165-253.

Bobbio, Norberto ve Jacoues Texier (1982). *Gramsci ve Sivil Toplum*. (Çev: A. İpek ve K. Somer). (Ed: E. Göksel). Ankara: Savaş Yayınları.

Boggs, Carl (1984). *The Two Revolutions: Antonio Gramsci and the Dilemmas of Western Marxism.* Cambridge: South End Press.

Bostancı, M. Naci (2011). *Siyaset ve Medya Alacakaranlığın İki Atlısı*. İstanbul: Özgür Yayınları.

Bulut, Selda (2009). Medyada Çokuluslu Şirket Egemenliğine Doğru Evrilme: Rupert Murdoch ve Fox TV. *Sermayenin Medyası Medyanın Sermayesi*. (Der: S. Bulut). Ankara: Ütopya Yayınevi. 75-115.

Burton, Graeme (1995). *Görünenden Fazlası: Medya Analizlerine Giriş*. (Çev: N. Dinç). İstanbul: Alan Yayıncılık.

Cemal, Hasan (2012). Büyük Medyanın Eski Gücü Neden mi Yok?. http://www.milliyet.com.tr/buyuk-medyanin-eski-gucu-neden-mi-yok-/siyaset/siyasetyazardetay/04.05.2012/1535945/default.htm (Erişim tarihi: 22 Nisan 2015).

Cevizci, Ahmet (2000). *Felsefe Sözlüğü*. (4. Basım). İstanbul: Paradigma Yayınları.

Cumhuriyet Gazetesi (1 Haziran 2013-30 Haziran 2013).

Curran, James, Michael Gurevitch ve Janet Woollacott (1995). The Study of The Media: Theoretical Approaches. *Culture, Society and the Media*. (Ed: M. Gurevitch, T. Bennett, J. Curran ve J. Woollacott). London: Routledge, 11-30.

CPJ (2013). *CPJ: Türkiye'de Basın Özgürlüğü Krizi Gezi Sonrasında Kötüleşti*. https://cpj.org/tr/2013/09/cpj-turkiyenin-basin-ozgurlugu-krizi-gezi-sonrasin.php (Erişim tarihi: 2 Ocak 2016).

Çam, Şerife (2008). *Medya Çalışmalarında İdeoloji*. Ankara: De Ki Basım Yayım.

Çaplı, Bülent (2002). *Medya ve Etik*. Ankara: İmge Kitabevi.

Çelik, Nur Betül *(2005). İdeolojinin Soykütüğü I: Marx ve İdeoloji.* Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Çetin, Halis (2002). Totalitarizm: İdeolojik Kökenleri ve Toplumsal İnşa Araçları. *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, 26 (1), 15-43. http://kutuphane.dogus.edu.tr/mvt/pdf.php?recid=632&pdf=0000631 (Erişim tarihi: 2 Mart 2015).

Demir, Vedat (1998). *Türkiye'de Medya ve Özdenetimi*. İstanbul: iletişim Yayınları.

Durand, Jean Pierre (2010). *Marx'ın Sosyolojisi*. (Çev: A. Aktaş). (4. Baskı). İstanbul: Birikim Yayınları.

Dursun, Çiler (2004). Haberde "Gerçekliğin İnşa Edilmesi" Ne Demektir?. *Haber, Hakikat ve İktidar İlişkisi*. (Der: Ç. Dursun). Ankara: Elips Kitap, 37-67.

Dursun, Çiler (2013). *İletişim Kuram Kritik*. Ankara: İmge Kitabevi.

Dursun, Çiler (2014). *TV Haberlerinde İdeoloji*. (2. Baskı). Ankara: İmge Kitabevi.

Eagleton, Terry (2011). *İdeoloji*. (Çev: M. Özcan). (3. Basım). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Erdoğan, İrfan ve Korkmaz Alemdar (1990). *İletişim ve Toplum: Kitle İletişim Kuramları Tutucu ve Değişimci Yaklaşımlar*. Ankara: Bilgi Yayınevi.

Erdoğan, İrfan ve Korkmaz Alemdar (2002). *Öteki Kuram: Kitle İletişimine Yaklaşımların Tarihsel ve Eleştirel Bir Değerlendirmesi*. Ankara: Erk.

Ete, Hatem ve Coşkun Taştan (2013). *Kurgu ile Gerçeklik Arasında Gezi Eylemleri*. Ankara: SETA Yayınları.

Freedom House (2015). *Freedom of the Press 2015*. https://freedomhouse.org/sites/default/files/FreedomofthePress_2015_FINAL.pdf (Erişim tarihi: 2 Ocak 2016).

Gallagher, Margaret (1995). Negotiation of Control in Media Organizations and Occupations. *Culture, Society and the Media*. (Ed: M. Gurevitch, T. Bennett, J. Curran ve J. Woollacott). London: Routledge, 151-174.

Garnham, Nicholas (1990). *Capitalism and Communication: Global Culture and the Economics of Information*. London, Newbury Park: Sage Publications.

Garnham, Nicholas (2008). Ekonomi Politik ve Kültürel Çalışmalar: Uzlaşma mı Boşanma mı?. *İletişim Çalışmalarında Kırılmalar ve Uzlaşmalar*. (Çev: S. Çelenk). (Der: S. Çelenk). Ankara: De Ki Basım Yayım, 115-131.

Geray, Haluk (2003). *İletişim ve Teknoloji: Uluslararası Birikim Düzeninde Yeni Medya Politikaları*. Ankara: Ütopya Yayınevi.

Gerger, Haluk (2012). Sunuş. *Basın Özgürlüğü Üzerine*. (Çev: Ö. Kulak ve K. Gülenç). (Ed. U. Özmakas). Ankara: Dipnot Yayınları. 7-17.

Geyikçi, Şebnem Y. (2014). Gezi Park Protests in Turkey: A Party Politics View. *The Political Quarterly*, 85 (4), 445-453. http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/1467-923X.12112/abstract (Erişim tarihi: 5 Ocak 2016).

Golding, Peter ve Graham Murdock (1997). Kültür, İletişim ve Ekonomi Politik. *Medya, Kültür, Siyaset*. (Çev: D. B. Kejanlıoğlu). (Der: S. İrvan). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları. 49-78.

Golding, Peter ve Graham Murdock (2008). İdeoloji ve Kitle İletişim Araçları: Belirlenim Sorunu. *Medya, Popüler Kültür ve İdeoloji*. (Çev: L. Yaylagül). (Der: L. Yaylagül, N. Korkmaz). Ankara: Dipnot Yayınları. 23-59.

Göle, Nilüfer (2013). Gezi- Anatomy of a Public Square Movement. *Insight Turkey*. 15 (3), 7-14. http://file.insightturkey.com/Files/Pdf/it15_03_2013_gole.pdf (Erişim tarihi: 19 Aralık 2015).

Gramsci, Antonio (1971). *Selections From The Prison Notebooks Of Antonio Gramsci*. (Ed: Q. Hoare ve G. N. Smith). New York: International Publishers.

Gramsci, Antonio (1983). *Aydınlar ve Toplum* (Çev. V. Günyol, F. Edgü ve B. Onaran). (2. Basım). İstanbul: Örnek Yayınları.

Gramsci, Antonio (1999). *The Antonio Gramsci Reader: Selected Writings 1916-1935* (Ed: D. Forgacs). London: Lawrence and Wishart.

Gramsci, Antonio (2008). *Selections From The Prison Notebooks Of Antonio Gramsci*. (Ed: Q. Hoare ve G. N. Smith). New York: International Publishers.

Gramsci, Antonio (2010). *Gramsci Kitabı Seçme Yazılar 1916-1935*. (Haz: D. Forgacs). (Çev: İ. Yıldız). Ankara: Dipnot Yayınları.

Grossberg, Lawrence (2008). Kültürel Çalışmalar Ekonomi Politiğe Karşı: Bu Tartışmadan Başka Sıkılan Var Mı?". *İletişim Çalışmalarında Kırılmalar ve Uzlaşmalar*. (Çev: S. Çelenk). (Der: S. Çelenk). Ankara: De Ki Basım Yayım, 131-147.

Güngör, Süleyman (2001). Althusser'de İdeoloji Kavramı. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi*, 6(2), 221-231.

Hall, Stuart (1994). Kültür, Medya ve 'İdeolojik Etki'. *Medya, İktidar, İdeoloji*. (Der. ve Çev: M. Küçük). Ankara: Ark Yayınevi. 169-210.

Hall, Stuart (1997). İdeoloji ve İletişim Kuramı. *Medya, Kültür, Siyaset*. (Çev: A. Gürata). (Der: S. İrvan). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları. 79-99.

Hall, Stuart (2008). Kültürel Çalışmalar ve Teorik Mirası. *İletişim Çalışmalarında Kırılmalar ve Uzlaşmalar*. (Çev: S. Çelenk ve A. E. Arslan). (Der: S. Çelenk). Ankara: De Ki Basım Yayım, 85-115.

Hançerlioğlu, Orhan (1992). *Felsefe Ansiklopedisi*. Cilt 3. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Hardt, Hanno (1994). Eleştirelin Geri Dönüşü ve Radikal Muhalefetin Meydan Okuyuşu: Eleştirel Teori, Kültürel Çalışmalar ve Amerikan Kitle İletişimi Araştırması. *Medya, İktidar, İdeoloji*. (Der. ve Çev: M. Küçük). Ankara: Ark Yayınevi. 1-57.

Hawkes, David (2003). *Ideology*. New York: Routledge.

Herman, Edward S. ve Noam Chomsky (1999). *Medya Halka Nasıl Evet Dedirtir: Kitle İletişim Araçlarının Ekonomi Politiği*. (Haz: İ. Kaplan). (Çev: B. Akyoldaş, T. Han, M. Çetin ve İ. Kaplan). İstanbul: Minerva Yayınları.

Herman, Edward S., Noam Chomsky, David Peterson ve Justin Podor (2004). *Medyanın Kamuoyu İmalatı: Medyanın Tekelleşmesi Kitlelerin Yönlendirilişi ve Zorunlu İtaat*. (Çev: A. Köymen, E. Kalak, H. Alpmen, Ö. İnciler ve I. Esendir). İstanbul: Chiviyazıları.

http://www.albayrak.com.tr/SektorSirket

http://www.cinergroup.com.tr/energy

http://www.cinergroup.com.tr/medya

http://www.cinergroup.com.tr/ticaret

http://www.cukurovaholding.com.tr/Endustri.aspx

http://www.doganholding.com.tr/is-alanlari/medya.aspx

http://www.dogusgrubu.com.tr/tr/sektorler.aspx

Hürriyet Gazetesi (1 Haziran 2013-30 Haziran 2013).

Ives, Peter (2011). *Gramsci'de Dil ve Hegemonya*. (Çev: E. Ekici). İstanbul: Kalkedon Yayınları.

İnal, M. Ayşe (2005). Medyanın "Etkisi" Sorunsalına Başka Bir Bakış. *Medya ve Toplum*. (Der: S. Alankuş). (2. Baskı). İstanbul: IPS İletişim Vakfı Yayınları. 65-81.

Jones, Marsha ve Emma Jones (1999). *Mass Media*. London: MacMillan.

Kalyvas, Andreas (2000). Hegemonic Sovereignty: Carl Schmitt, Antonio Gramsci and the Constituent Prince. *Journal of Political Ideologies*, 5 (3). 343-376. DOI: 10.1080/713682944. (Erişim tarihi: 8 Aralık 2014).

Karaboğa, Tahir (2010). *Medya ve Toplum İlişkileri*. Ankara: Karınca Yayınları.

Kaya, Ayhan (2004). İdeolojiden İdeolojiye Yolculuk: Düşüncebilimden Kimlikbilime. *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, (28), 67-83.

Kaya, A. Raşit (2009). *İktidar Yumağı: Medya-Sermaye-Devlet*. Ankara: İmge Kitabevi.

Kazancı, Metin (2002). Althusser, İdeoloji ve İletişimin Dayanılmaz Ağırlığı. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 57 (1), 55-88. http://dergipark.ulakbim.gov.tr/ausbf/article/view/5000053625/5000050941 (Erişim tarihi: 4 Mart 2015).

Kellner, Douglas ve Meenakshi Gigi Durham (2001). Adventures in Media and Cultural Studies: Introducing the Key Works. *Media and Cultural Studies*. (Ed: M. G. Durham ve D. M. Kellner). Malden, Mass: Blackwell Publishers, 1-31.

Kellner, Douglas (2003). Ayrımın Üstesinden Gelmek: Kültürel Çalışmalar ve Ekonomi-Politik. (Çev: H. Ergül). *Birikim Dergisi*, Sayı: 167, 92-108.

Kellner, Douglas (2008). Ayrımın Üstesinden Gelmek: Kültürel Çalışmalar ve Ekonomi-Politik. *İletişim Çalışmalarında Kırılmalar ve Uzlaşmalar*. (Çev: H. Ergül). (Der: S. Çelenk). Ankara: De Ki Basım Yayım, 147-173.

Kellner, Douglas (2010). Kültür Endüstrileri. *Kitle İletişim Kuramları*. (Çev. ve Der: E. Mutlu). (2. Baskı). Ankara: Ütopya Yayınevi. 233-240.

Kıvanç, Ümit (1995). Meydanı Boş Bırakmayalım. *Birikim Dergisi*, (68-69), 30-39.

Larrain, Jorge (1995). *İdeoloji ve Kültürel Kimlik*. (Çev: N. N. Domaniç). İstanbul: Sarmal Yayınevi.

Lull, James (2001). *Medya İletişim Kültür*. (Çev: N. Güngör). Ankara: Vadi Yayınları.

Mardin, Şerif (2000). *İdeoloji*. (6. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.

Marcuse, Herbert (1990). *Tek Boyutlu İnsan*. (Çev: A. Yardımlı). (2. Baskı). İstanbul: İdea Yayınları.

Marx, Karl (1966). *Kapital*. (Çev: M. Selik). (Birinci Cilt, Birinci Kitap). Ankara: Sol Yayınları.

Marx, Karl, Friedrich Engels (1975). K. Marx and F. Engels. Manifesto of the Communist Party. *Collected Works*. Cilt 6. London: Lawrence&Wishard.

Marx, Karl ve Friedrich Engels (1987). *Alman İdeolojisi: Feuerbach*. (Çev: S. Belli). Ankara: Sol Yayınları.

Marx, Karl (1988). *Selected Writings*. (Ed: D. McLellan). Oxford: Oxford University Press.

Marx, Karl (2005). *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı.* (Çev: S. Belli). (6. Baskı). Ankara: Sol Yayınları.

Marx, Karl (2012). Belirli Kimselerin Ayrıcalığı mı Yoksa İnsan Zihninin Ayrıcalığı mı?. *Basın Özgürlüğü Üzerine*. (Çev: Ö. Kulak ve K. Gülenç). (Ed. U. Özmakas). Ankara: Dipnot Yayınları. 67-81.

McLellan, David (2005). *İdeoloji*. (Çev: B. Yıldırım). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Miliband, Ralph (1976). *The State In Capitalist Society*. London, New York: Quartet Books.

Mosco, Vincent (1996). *The Political Economy of Communication*. London: Sage Publications.

Mouffe, Chantal (1979). Hegemony and Ideology in Gramsci. *Gramsci and Marxist Theory*. (Ed: C. Mouffe). London, Boston: Routledge&Kegan Paul.

Murdock, Graham (1995). Large Corporations and the Control of the Communications Industries. *Culture, Society and the Media*. (Ed: M. Gurevitch, T. Bennett, J. Curran ve J. Woollacott). London: Routledge, 118-151.

Onay, Duygu (2006). *Louis Althusser'de İdeoloji ve Bilinç İlişkisi*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. acikarsiv.ankara.edu.tr/browse/1300/1901.pdf (Erişim tarihi: 2 Şubat 2015).

Oskay, Ünsal (2014). *Popüler Kültür Açısından 'İdeoloji' Kavramına Yönelik Yeni Yaklaşımlar*. 197-253. http://www.politics.ankara.edu.tr/dergi/pdf/35/1/14_unsal_oskay.pdf. (Erişim tarihi: 28 Aralık 2015).

Örs, H. Birsen (2007). İdeoloji: Karmaşık Bir Dünyayı Anlaşılır Kılmak. *19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler*. (Der: H. B. Örs). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 5-46.

Özbek, Sinan (2011). *İdeoloji Kuramları*. İstanbul: Notos Kitap Yayınevi.

Özen, Hayriye (2015). An Unfinished Grassroots Populism: The Gezi Park Protests in Turkey and Their Aftermath. *South European Society and Politics*, 20 (4), 533-552. http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/13608746.2015.1099258 (Erişim tarihi: 19 Aralık 2015).

Öztekin, Hülya (2008). Haber Üretim Sürecinde Medyanın Ekonomi Politiği: Star Gazetesi Örneği. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, (32), 129-144. http://www.journals.istanbul.edu.tr/iuifd/article/viewFile/1019012851/1019012079 (Erişim tarihi: 13 Eylül 2015).

Özvarış, Hazal (2012). Mehmet Altan: AKP'ye Yakın Gazeteler Siyasi Baskıyla İlan Topluyor!. http://t24.com.tr/haber/mehmet-altan-akpye-yakin-gazeteler-siyasi-baskiyla-ilan-topluyor,194727 (Erişim tarihi: 18 Haziran 2015).

Özyiğit, Ercan (2008). *Toplumsal İktidar ve Medya (Gazi Mahallesi Olaylarının Basında Sunumu)*. İstanbul: Birey Yayıncılık.

Parenti, Michael (2008). Tekelci Medya Manipülasyonu. *Medya, Popüler Kültür ve İdeoloji*. (Çev: N. Korkmaz). (Der: L. Yaylagül, N. Korkmaz). Ankara: Dipnot Yayınları. 91-104.

Peck, Janice (2008). Ekonomi Politik Kültürel Çalışmalar Tartışmasından Niçin Sıkılmamalıyız. *İletişim Çalışmalarında Kırılmalar ve Uzlaşmalar*. (Çev: S. Çelenk). (Der: S. Çelenk). Ankara: De Ki Basım Yayım, 173-205.

Poyraz, Bedriye (2002). *Haber ve Haber Programlarında İdeoloji ve Gerçeklik*. Ankara: Ütopya Yayınevi.

RSF (2015). *2015 World Press Freedom Index*. https://index.rsf.org/#!/index-details/TUR (Erişim tarihi: 2 Ocak 2016).

Sancar, Serpil (2008). *İdeolojinin Serüveni*. Ankara: İmge Kitabevi.

Santucci, Antonio A. (2011). *Gramsci'yi Anlamak*. (Çev: S. Sezer). İstanbul: Kalkedon Yayınları.

Sönmez, Mustafa (2007). Medyada Diktatörleşme ve Medya Aristokrasisi. http://sendika8.org/2007/12/medyada-diktatorlesme-ve-medya-aristokrasisi-mustafa-sonmez/ (Erişim tarihi: 14 Ocak 2015).

Sönmez, Mustafa (2010). *Medya, Kültür, Para ve İstanbul İktidarı*. İstanbul: Yordam Kitap.

Sönmez, Mustafa (2015). Sınıflar Mücadelesi ve Medyadaki İzdüşümü. http://alternatifsiyaset.net/2015/10/30/siniflar-mucadelesi-ve-medyadaki-izdusumu-mustafa-sonmez-sendika-org/ (Erişim tarihi: 18 Ocak 2016).

Şan, Mustafa Kemal ve İsmail Hira (2013). *Frankfurt Okulu ve Kültür Endüstrisi Eleştirisi*. http://blog.aku.edu.tr/ometin/files/2013/12/Frankurt-okulu-ve-kültür-endüstrisi-eleştirisi.pdf. 1-15 (Erişim tarihi: 14 Mayıs 2014).

Therborn, Göran (1989). *İktidarın İdeolojisi ve İdeolojinin İktidarı*. (Çev: İ. Cüre). İstanbul: İletişim Yayınları.

Thompson, John B. (1990). *Ideology and Modern Culture*. Oxford: Polity Press.

Thompson, John B. (2008). Kitle İletişimi ve Modern Kültür: Eleştirel Bir İdeoloji Kuramına Katkı. *Medya, Popüler Kültür ve İdeoloji*. (Çev: N. Korkmaz). (Der: L. Yaylagül, N. Korkmaz). Ankara: Dipnot Yayınları. 75-91.

Topakkaya, Arslan (2007). İdeoloji Kavramının Tarihsel Gelişim Sürecine Kısa Bir Bakış. *EÜHFD*, XI (1-2), 163-180. www.erzincan.edu.tr/birim/HukukDergi/makale/2007-1-9.pdf (Erişim tarihi: 15 Aralık 2015).

Topuz, Hıfzı (2003). *II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi.* (2. Basım). İstanbul: Remzi Kitabevi.

Uluç, Güliz (2003). *Küreselleşen Medya: İktidar ve Mücadele Alanı*. İstanbul: Anahtar Kitaplar Yayınevi.

UNESCO (1980). *Many Voices One World*. http://unesdoc.unesco.org/images/0004/000400/040066eb.pdf (Erişim tarihi: 13 Eylül 2015).

Ülgener, Sabri F. (2006). *Zihniyet, Aydınlar ve İzm'ler*. İstanbul: Derin Yayınları.

Vacca, Giuseppe (2012). Aydınlar ve Marksist Devlet Teorisi. *Gramsci'ye Farklı Yaklaşımlar*. (Çev: M. K. Coşkun, B. Şentürk, O. Kamiloğlu ve Ç. Erdoğan). (Der: A. S. Sassoon). Ankara: Dipnot Yayınları, 35-71.

Wayne, Mike (2009). *Marksizm ve Medya Araştırmaları*. (Çev: B. Cezar). (Ed: D. Orhun). İstanbul: Yordam Kitap.

Williams, Raymond (1990). *Marksizm ve Edebiyat*. (Çev: E. Tarım). İstanbul: Adam Yayınları.

Yaylagül, Levent (2008). Kapitalizm ve Kitle İletişimi. *Medya, Popüler Kültür ve İdeoloji*. (Der: L. Yaylagül ve N. Korkmaz). Ankara: Dipnot Yayınları. 7-22.

Yaylagül, Levent ve Cengiz Çiçek (2012). 12 Haziran 2011 Seçimlerinin Gazetelerde Sunumu. *Erciyes İletişim Dergisi*, 2(4), 2-22. http://www.infolla.com/dosyalar/articleextension/635702193661158355_141-534-1-PB.pdf (Erişim tarihi: 22 Aralık 2015).

Yaylagül, Levent (2014). *Kitle İletişim Kuramları: Egemen ve Eleştirel Yaklaşımlar*. (6. Baskı). Ankara: Dipnot Yayınları.

Yeni Şafak Gazetesi (1 Haziran 2013-30 Haziran 2013).

Yurdigül, Yusuf (2011). Kurgusal Gerçeklik Bağlamında Haber ve Gerçeklik İlişkisi. *Atatürk İletişim Dergisi*, Sayı: 1, 13-24. http://e-dergi.atauni.edu.tr/atauniiletisim/article/view/1025007164/1025006508 (Erişim tarihi: 11 Kasım 2015).

Yüksel, Erkan (2004). *Medya Güvenlik Kurulu "28 Şubat Sürecinde Medya, MGK ve Siyaset Bağlantısı"*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Basımevi.

Žižek, Slavoj (2013). İdeoloji Hayaleti. *İdeolojiyi Haritalandırmak*. (Der: S. Žižek). (Çev: S. Kibar). Ankara: Dipnot Yayınları, 7-55.

EKLER

EK-1 Türkiye'deki Büyük Medya Gruplarının Uluslararası Medya Ortaklıkları

<table>
<tr><th colspan="3">Türkiye'deki Medya Gruplarının Uluslararası Medya Ortaklıkları</th></tr>
<tr><th>Medya Grubu</th><th></th><th>Uluslararası İş Ortakları</th></tr>
<tr><td rowspan="7">Doğuş Holding</td><td rowspan="6">Dergiler</td><td>Vogue Türkiye - Condé Nast Yayınları</td></tr>
<tr><td>GQ Türkiye - Condé Nast Yayınları</td></tr>
<tr><td>Condé Nast Traveller Türkiye - Condé Nast Publications</td></tr>
<tr><td>National Geographic Türkiye - The National Geographic Society</td></tr>
<tr><td>National Geographic Kids Türkiye - The National Geographic Society</td></tr>
<tr><td>Robb Report - Curtco Medya Grubu</td></tr>
<tr><td>İnternet</td><td>NTV (www.ntv.com.tr) - MSNBC</td></tr>
<tr><td rowspan="6">Doğan Holding</td><td>Yazılı Medya</td><td>TME - Trader Media East Ltd. (Rusya, Ukrayna, Belarus, Kazakistan'da faaliyet göstermektedir)</td></tr>
<tr><td>Dergi ve Kitap Yayıncılığı</td><td>Doğan Egmont - Egmont (Doğan Egmont Disney, Mattel, Nickelodeon, Hasbro, Harper Colins ve Scholastic gibi dünyaca ünlü kuruluşların kitap ve dergileri ile Türkiye ve dünyadan önemli yazarların çocuklara yönelik eserlerini yayımlamaktadır)</td></tr>
<tr><td rowspan="2">Basım, Dağıtım ve Dış Ticaret</td><td>Doğan Printing Center - Almanya'da Doğan Yayın Grubu'na ait gazetelerin haftalık, aylık ve periyodik yayınlarının ve anlaşmalı olarak grup dışı gazete ve eklerin basımını gerçekleştirmektedir.</td></tr>
<tr><td>Doğan Media International - Tesiste, Hürriyet gazetesine ek olarak uluslararası günlük ekonomi gazeteleri The Wall Street Journal ile The Financial Times'ın Almanya ve çevre edisyonları, Amerikan yayını Stars&Stripes, Almanya'nın en yüksek tirajlı gazetesi Bild'in bölge edisyonları, Alman atçılık sporuna yön veren Sportwelt, Arap dünyasından Asharq Al-Awsat da basılmaktadır. Polonya'dan Info&Tips, Çin'den China Daily, Japonya'dan Asahi, Yomiuri ile Nikkei ve kanaat önderlerinin önemli kaynaklar arasında saydığı The Security Times ve New Europe Doğan Media International'ın periyotlu üretimleri arasındadır.</td></tr>
<tr><td>Televizyon Yayıncılığı</td><td>CNN Türk - Time Warner</td></tr>
<tr><td>Radyo Yayıncılığı</td><td>CNN Türk Radyo - Time Warner</td></tr>
<tr><td>Ciner Holding</td><td>Bloomberg HD</td><td>Bloomberg Television</td></tr>
</table>

Kaynak: Doğuş, Doğan ve Ciner Holding Resmi İnternet Siteleri

Ek-2 Türkiye'deki Büyük Medya Gruplarının Faaliyet Alanları

Türkiye'deki Medya Gruplarının Faaliyet Alanları				
Medya Grubu	**Medya Şirketleri**		**Diğer Sektörler**	
Doğuş Holding	**Televizyon Kanalları**	NTV	**Bankacılık & Finans**	Garanti Bank SA
		NTV Spor		GarantiBank International N. V.
		Star		GarantiBank Moscow
		Euro Star		Garanti Leasing
		e2		Garanti Yatırım
		NTV Avrupa		Garanti Mortgage
		Kral TV		Garanti Ödeme Sistemleri
		Kral Pop TV		Garanti Bankası
	Radyo Kanalları	NTV Radyo		Garanti Romanya
		Kral World Radio		Garanti Emeklilik ve Hayat
		Kral FM		Garanti Portföy Yönetimi A.Ş.
		Kral Pop Radyo		Garanti Factoring
	Dergiler	Vogue Türkiye		Garanti Filo Yönetim Hizmetleri A.Ş.
		GQ Türkiye		Garanti Teknoloji
		Robb Record	**Otomotiv**	Doğuş Otomotiv (Volkswagen Binek Araç, Audi, SEAT, Škoda, Bentley, Lamborghini, Bugatti, Porsche, Volkswagen Ticari Araç, Scania ve Meiller)
		Condé Nast Traveller Türkiye		
		National Geographic Türkiye		
		National Geographic Kids Türkiye		
	İnternet	NTV - www.ntv.com.tr		İştirak ve Kuruluşlar (Doğuş Oto, DOD, D-Auto Suisse, Yüce Auto, Oto-Fix, vdf Grubu ve TÜVTÜRK)
		ntvpara.com		
		NTVspor.net		
		Startv.com.tr		
		www.tvyo.com		Üretim (Meiller Doğuş Damper)
		www.kralworld.com.tr	**İnşaat**	Doğuş İnşaat
		vogue.com.tr		Teknik Mühendislik ve Müşavirlik A.Ş.
		gq.com.tr		Ayson Geoteknik ve Deniz İnşaat A.Ş.
		cntraveller.com.tr	**Turizm & Hizmetler**	Doğuş Turizm Grubu (D-Hotels and Resorts, D-Marin, Antur, Doğuş Perakende, D-Saat)
		nationalgeographic.com.tr		
	NTV Yayınları	NTV Yayınları		
				D-Gym
				Espace Privé Chenot D-Life İstanbul
				Körfez Havacılık
			Gayrimenkul	Doğuş GYO
				Doğuş Gayrimenkul

		Enerji	D Enerji Üretim ve Yatırım A.Ş.
			Doğuş Enerji Üretim ve Tic. A.Ş.
			Boyabat Elektrik Üretim ve Ticaret A.Ş.
			Aslancık Elektrik Üretim A.Ş.
			Doğuş Enerji Toptan Elektrik Ticaret A.Ş.
		Yeme & İçme	d-ream

Doğan Holding	**Gazete Yayıncılığı**	Hürriyet	**Enerji**	Doğan Enerji
		Posta	**Perakende**	D&R
		Fanatik	**Sanayi**	Çelik Halat
		Hürriyet Daily News		Ditaş
		TME	**Gayrimenkul Pazarlama**	Milpa
	Dergi ve Kitap Yayıncılığı	Doğan Burda Dergi	**Finansal Hizmetler ve Diğer**	DD Mortgage
		Doğan Egmont		Doğan Organik
		Doğan Kitap		Doğan Factoring
		Dergi Pazarlama ve Planlama (DPP)		Öncü Girişim Sermayesi
	Basım, Dağıtım ve Dış Ticaret	Doğan Dağıtım	**Turizm**	Milta
		Doğan Printing Center		
		Doğan Media International		
		Doğan Dış Ticaret		
	Haber Ajansı	Doğan Haber Ajansı (DHA)		
	Televizyon Yayıncılığı	Kanal D		
		CNN Türk		
		tv 2		
		Dream TV		
	Radyo Yayıncılığı	Radyo D		
		Slow Türk		
		CNN Türk Radyo		
		radyonom.com		
	TV ve Müzik Yapımcılığı	D Productions		
		Doğan Music Company (DMC)		
	Digital Platform	D-Smart		
	Avrupa Faaliyetleri	Kanal D Romanya		
		Euro D		
	Online	hurriyetaile.com		

	Platform	mahmure.com
		hurriyet.com.tr
		posta.com.tr
		fanatik.com.tr
		radikal.com.tr
		hurriyetdailynews.com
		hurriyetemlak.com
		hurriyetoto.com
		yenibiris.com
		ekolay.net
		cnnturk.com
		kanald.com.tr
		yakala.co
		bigpara.com
		Doğan İnternet Yayıncılığı ve Yatırım A.Ş. (MedyaNet)

Ciner Holding	**Gazete Yayıncılığı**	Gazete Habertürk	**Enerji ve Madencilik**	Park Termik
	Matbaacılık	HaberTürk Gazetecilik ve Matbaacılık		Park Teknik
	TV Yapımcılığı	C Yapım Filmcilik		Eti Soda
	Televizyon Kanalları	Habertürk		Park Elektrik
		Bloomberg HD		Silopi Elektrik Üretim
		Show TV		Park Toptan Elektrik
				Konya Ilgın Elektrik
				Kazan Soda Elektrik
			Ticaret, Sanayi ve Hizmet	Park Holding
				Eti Hava Taşımacılığı A.Ş.
				Park Tıp Sağlık
				Havaş
				Larespark Hotel
				Park Denizcilik
				Denmar
				Park Sigorta
				Park İnşaat
				Park Cam
				Ciner Denizcilik
				Ciner Gemi

Çukurova Holding	**Televizyon Kanalları**	Digitürk	**Endüstri**	Atkasan
		İz TV		Çimsataş
		Lig TV		Çukurova İthalat ve İhracat Türk A.Ş.
		Türk Max		Çukurova Makine İmalat ve Ticaret A.Ş.
				Çukurova Kimya Endüstrisi A.Ş.
				Çukurova Mümessillik Müşavirlik
				Çukurova Power Generation
				Çukurova Ziraat
				Daussan Group
				Kaplamin
				Maysan Mando
				Noksel
				Noksel Espana
				Ova Oluklu Mukavva Ambalaj Sanayi ve Ticaret A.Ş.
				Yalova Ambalaj Sanayi ve Ticaret A.Ş.
				Selkasan
			İnşaat	Baytur
			Bilgi ve İletişim Teknolojileri	Azercell
				Geocell
				Globaltower
				Hobim Bilgi İşlem Hizmetleri A.Ş.
				İnteltek
				Kcell
				Life
				Millenicom
				Moldcell
				Turkcell
				Turkcell Europe
				Turkcell Global Bilgi
				Turkcell Kuzey Kıbrıs
				Turkcell Superonline
				Turkcell Teknoloji
				Topaz
			Taşımacılık, Ticaret ve Hizmet	Çukurova Havacılık
				Inter Depo
				Pamukspor

		Finansal Hizmetler	Banque De Commerce Et De Placements (BCP)
		Enerji	Genel Enerji

Albayrak Holding	**Gazete Yayıncılığı**	Yeni Şafak	**İnşaat**	Albayrak İnşaat
	TV Yayıncılığı	Tvnet	**Sanayi**	Tümosan Traktör ve Motor Fabrikası
		Tempo TV		Kademe Atık Teknolojileri San. A.Ş.
	Dergi Yayıncılığı	Derin Tarih		Ereğli Entegre Tekstil Fabrikası
		Lokma		Varaka Kağıt
		Nihayet	**Lojistik**	Trabzon Limanı
		Derin Ekonomi		Mogadishu Limanı
		Cins		Albayrak Araç Kiralama
		Gerçek Hayat		Personel Taşımacılığı
		Kırmızı Beyaz	**Hizmet**	ALBİL Merkezi Hizmetler
		Skyroad		Atık Yönetimi
	İnternet Yayıncılığı	Piri Medya (yenisafak.com , tvnet.com.tr, gazetemanset.com, dergikapak.com, nedersiniz.com, derintarih.com, lokmadergisi.com, nihayet.com, derinekonomi.com, cins.com.tr, gercekhayat.com.tr, skyroad.com.tr)		Sayaç Okuma
	Relam & Pazarlama	Reklam Piri		Birun Kümbet Dağ Evi
	Medya Dağıtım	Birlikte Dağıtım		

Kaynak: Doğuş, Doğan, Çukurova, Ciner ve Albayrak Holdinglerin Resmi İnternet Siteleri

ÖZGEÇMİŞ

1979 yılında Samsun'da doğdu. 2003 yılında Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümü'nden, 2011 yılında ise Boğaziçi Üniversitesi Tarih Bölümü'nden mezun oldu. Aynı yıl yine Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda Eski Türk Edebiyatı alanında; 2013 yılında ise Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Anabilim Dalı'nda yüksek lisans eğitimine başladı. 2013 yılından bu yana Kocaeli Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümü'nde Araştırma Görevlisi olarak görev yapmaktadır.